

ΕΝΟΣ ΛΕΠΤΟΥ ΣΙΓΗ
Διηγήματα

Τρύφωνος Π. Τσομπάνη

ΕΝΟΣ ΛΕΠΤΟΥ ΣΙΓΗ
Διηγήματα

Θεσσαλονίκη 2017

Τρύφωνος Π. Τσομπάνη
ΕΝΟΣ ΛΕΠΤΟΥ ΣΙΓΗ - ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

© Τρύφων Π. Τσομπάνης

Α΄ έκδοση 2017

ISBN: 978-

Εκδοτική παραγωγή:

;;

Περιεχόμενα

1. Αμάν Σοφιώ, ψήσε καφέ	7
2. Η προσφυγίνα	26
3. Ενός λεπτού σιγή... ..	43
4. Η Μικρά Ελβετία	64
5. Κύριος Ενωματάρχης	85
6. Το τελευταίο χαμόγελο	91
7. Το μυστικό της μητέρας	96
8. «Αγγέλων πόλις...»	103
9. Μεγαλοβδομαδιάτικο	110
10. Τα σπίτια των ανέμων	115
11. Τοπίο στην ομίχλη	122
12. Μια ζωή κι ένας θάνατος	126
13. Το νόστιμον ήμαρ... ..	137
14. Απόψε έχει αστροφεγγιά	150
15. Επιστρέφοντας	161
16. Ευωδία ζωής	173

1. Αμάν Σοφιώ, ψήσε καφέ

Είχαν στερέψει τα μάτια της από τα δάκρυα, αλλά κάθε τόσο έβγαζε το άσπρο της μαντήλι για να καλύψει το πρόσωπό της και να απομονωθεί για λίγο από τους άλλους, να μείνει μόνη στην πίκρα της. Μονολογούσε κοιτάζοντας τον γιο της που βρισκόταν στο κέντρο του σπιτικού της σκεπασμένος με τα λουλούδια του αποχαιρετισμού γνωστών και φίλων. Στα εβδομήντα του κι αυτός, σαν τον πατέρα του, τον ίδιο καλοκαιρινό Ιούλιο ξεκίνησε το τελευταίο του ταξίδι, και ίσως το μακρινότερο της ζωής του, μια και δεν κατάφερε στη ζωή του να χαρεί τίποτα από ταξίδια και εκδρομές, παρά μόνο δουλειά και δουλειά.

Οι επισκέπτες μπαινοβγαίνανε αφήνοντας τα λουλούδια τους και η θεία Σοφία σε κάθε ευχή τους: «να ζήσετε να τον θυμάστε», αναστέναζε βαρειά και απαντούσε:

– Τι να τα κάνω; Έγινα ενενηνταδύο για να χορταίνω πόνο και δάκρυα! Να μου λείπουν! Μακάρι να μπορούσα να βγάλω τον Κωσταντή από την κάσα να μπω εγώ και να φύγω καλιά μου, να πάω παρέα στον Γιώργη. Είκοσι χρόνια έχει που τον έχασα, και τι κατάλαβα που έζησα να τον θυμάμαι; Πιο πολύ πόνος.

Δεν ήθελα να την αφήσω να πνίγεται στην πίκρα της και προσπάθησα να αλλάξω κουβέντα για να ξεχαστεί ο πόνος της μάνας.

– Αλήθεια θεία, έχει είκοσι χρόνια που έφυγε ο θεός;

– Είκοσι ακριβώς! Στα εβδομήντα του κι αυτός. Δεκατέσσερα χρόνια μικρασιάτης και πενήντα έξη Λαγκαδιανός. Ε ... βάσανα κι ο Γιώργης! Τι ζωή κι αυτή! Πίκρα, ξεριζωμός, τρέξιμο, σφαγές, ορφάνια, πόνος, αίματα, προσφυγιά... Κι άρχισε να ξετυλίγει το κουβάρι της μνήμης της, μιας μνήμης θαυμαστής, για γυναίκα τόσων χρονών, που θυμόταν ακόμα και τις παραμικρές λεπτομέρειες. Μια ζωή μυθιστόρημα... Δεν ήταν ούτε δεκατέσσερα ο Γιώργης όταν έγινε το κακό, η καταστροφή της Σμύρνης, και όλοι οι χωριανοί του με τους δικούς του έφυγαν από τα Σώκια και τρέξανε στο λιμάνι για να σωθούν. Ο Γιώργης πρώτος, στα δεκατέσσερα, η αδερφή του η Ελισσώ καμιά δεκαριά και ο Αποστόλης δεν θα ήταν ούτε έξη. Τον Γιώργη τον έντυσαν γριά για να μη τον πάρουν οι Τούρκοι, γιατί όσα αγόρια τα έβρισκαν σε τέτοια ηλικία τα έπαιρναν με το στανιό και ο Θεός σχωρέσ' τους...

Σαν έφτασαν στη Σμύρνη παλάβωσαν από το κακό. Χιλιάδες άνθρωποι σαν αγριεμένα κοπάδια τρέχανε να σωθούν όπου έβρισκαν μέρος, άλλοι κατά τη θάλασσα, άλλοι σε σπίτια γνωστών τους, άλλοι εδώ και εκεί έκλαιγαν για το ριζικό τους. Οι δικοί του Γιώργη κρύφτηκαν για λίγο στα μνήματα και μετά τράβηξαν για τη θάλασσα, αλλά μέσα στην κοσμοχλασιά χάθηκαν μεταξύ τους. Έμεινε ο Γιώργης με την Ελισσώ απ' το χέρι και κάτι θειάδες του που τους είχαν από κοντά, όταν ξεκίνησαν απ' τα Σώκια. Τους έσπρωξαν σε ένα καΐκι και με την παρηγοριά της θείας του και την μικρή από το χέρι άρχισαν να γεύονται την αρμύρα της θάλασσας και της ζωής, μακριά από τη Σμύρνη, που ήταν παραδομένη στις φλόγες και στην αγριότητα του αναμορφωτή Κεμάλ και οι καπνοί της έφταναν να σκεπάζουν τον ουρανό.

Από τη σαστιμάρα του και τον τρόπο δεν σκέφτηκε ούτε καν να βγάλει από πάνω του τα ρούχα της γριάς.

- Έλα γιαβρί μ' βγάλε το φουστάνι και το μαντήλι, πάει πια το κακό, γλιτώσαμε...

Έβαλε τα κλάματα πρώτη φορά, όχι γιατί φοβήθηκε, αλλά γιατί ένιωσε πως τη δική του τύχη μπορεί να μη την είχαν οι γονείς του και οι άλλοι συγγενείς, που αλαφιασμένοι έτρεχαν στα σοκάκια της Σμύρνης κυνηγώντας τη ζωή τους και τη σωτηρία τους. Πού να είναι άραγε οι άλλοι; Δεν τολμούσε να ρωτήσει. Άλλωστε και να ρωτούσε ποιος μπορούσε να του δώσει απάντηση;

Ο φόβος είχε φωλιάσει στα μάτια του, δεκατετράχρονο αμούστακο παιδί, που έμελε να γευτεί κι αυτός με όλους τους άλλους τα σχέδια των μεγάλων να μοιράσουν τον κόσμο κατά το συμφέρον τους και τους άνομους υπολογισμούς τους. Τον πήρε ένα παράπονο που δεν μπορούσε να σταματήσει, και βλέποντας τη Σμύρνη από μακριά μέσα στους καπνούς και τις φλόγες ένιωθε να καίγονται τα όνειρα όλων των Ελλήνων της Μικρασίας, μαζί με το έχει τους και το μικρό ή μεγάλο βίος τους. Δική του περιουσία τώρα μόνο τα ρούχα που φορούσε, η Ελισώ και ο Αποστόλης, που κούρνιαζε στην αγκαλιά της θειάς του, κατάκοπος από την ταλαιπωρία και τον τρόπο κυρίαρχο στα μεγάλα μαύρα μάτια του και πιθανόν να μη μπορούσε καταλάβει ούτε τί γινόταν ούτε πού πάει.

Πόσες μέρες ή ώρες ταξίδευαν δεν μπορούσε να τις μετρήσει, ούτε από τον ουρανό έβγαζε άκρη, που μια βασίλευε και μια χάραζε κι ήλιος άλλοτε κρυβόταν στους καπνούς της Σμύρνης κι άλλοτε έφεγγε τη μέρα κατά το συνήθειο του. Κατέβηκαν σε ένα λιμάνι και τους τσουβάλιασαν σε ένα άλλο

πιο μεγάλο πλοίο, ο ένας πάνω στον άλλον, νηστικοί και διψασμένοι, άρρωστοι, χτυπημένοι, βρώμικοι, μη αντέχοντας ο ένας την δυστυχία του άλλου. Τα μάτια του έκλεισαν και αυτός ο ύπνος του ήταν σωτήριο, γιατί ξέχασε τα πάντα, την πείνα του, τη δίψα, την μάνα του την κυρά Αλίκη, τον Πατέρα του, τους φίλους του και τα Σώκια, τα όμορφα Σώκια με την πλούσια γη τους.

Όταν ξύπνησε, άκουσε από τις φωνές των ανθρώπων ότι κατεβαίνουν στη Σαλονίκη. Φωνές, κλάματα, τούρκικα και ελληνικά μαζί, ένας γλωσσικός αχταρμάς. Χιλιάδες κόσμου, σαν τα πρόβατα έξω από τη στάνη, να τρέχουν δεξιά κι αριστερά να δούν τι θα κάνουν. Η θεία τούς μάζεψε κοντά της, περίμενε και μερικούς άλλους Σωκιαλήδες και αποφάσισαν να μείνουν για μια βραδιά στο Καραμπουρνού και άμα φωτίσει ο Θεός με το καλό την άλλη μέρα, θα αποφασίσουν πιο ψύχραιμα για τη μοίρα τους. Πήραν ό,τι τους μοίρασαν για φαγητό από τις διάφορες οργανώσεις και ξεγέλασαν την πείνα και την πίκρα τους με τις προσφορές της φιλανθρωπίας. Τα καράβια ερχόταν αβέρτα από τη Μικρασία γεμάτα προσφυγιά και πόνο, αλλά και φόβο και ελπίδα για τη νέα ζωή. Όσοι μαζεύτηκαν από το σόι και τα Σώκια σε μια αλάνα αποφάσισαν να τραβήξουν κατά τη μεριά του Λαγκαδά, έξω στον κάμπο, όπου θα μπορούσαν ίσως να απλώσουν την προσφυγιά τους και να ξαναδούν τη ζωή απ' την αρχή. Είπαν ότι ο τόπος είχε μεγάλο κάμπο και ίσως θα κατάφερναν και να δουλέψουν την γη σαν εργάτες, αλλά και να φυτέψουν εκεί κάποτε τα όνειρά τους, αν δεν ξαναγύριζαν πίσω στη Μικρασία, αλλά είχε και τη λίμνη που έδινε μια ελπίδα να χορτάσουν την πείνα του πρόσφυγα.

Εκεί λοιπόν άπλωσαν την πίκρα και τον πόνο τους, έξω από το χωριό, γιατί τα μαύρα βλέμματα των ντόπιων τους φαίνονταν πιο απειλητικά κι από των τσέτηδων. Ο φόβος για το βιός τους και τους άγνωστους «πρόσφυγες», όπως τους έλεγαν, έκανε τις σχέσεις ψυχρές και απόμακρες.

Όμως ο τόπος ήρεμος και φιλόξενος, βλογημένος απ' το Θεό με πλούσια νερά και χώμα, έδειχνε να τους χαμογελά και να τους καλοδέχεται. Δεν ενόχλησαν κανέναν, βγήκαν έξω από το χωριό, στο κάμπο, έστησαν τις πρώτες καλύβες τους όπως-όπως και γνώρισαν γρήγορα τον τόπο και τις χάρες του, ακόμα και τη λίμνη που έλαχε να γίνει η μάνα τους για τον πρώτο καιρό και να γλιτώσουν από τον θάνατο της πείνας.

Ο κάμπος θέλει χέρια για να ζωντανέψει, κι αυτοί είχαν καλά και γερά, αλλά και μαθημένα στη δουλειά, χέρια. Ζήτησαν δουλειά στα χωράφια, διστακτικά στην αρχή, αλλά δεν άργησαν να κερδίσουν τη συμπάθεια των ντόπιων και σιγά-σιγά να χτιστούν οι πρώτες σχέσεις συνεργασίας αλλά και συμπάθειας. Παρ' όλα τα φαρμακερά σχόλια για τις Σμυρνιές, που βρακί μπορεί να μην είχαν αλλά το κοκκινάδι το έβαζαν στα χείλη τους και τα χρυσά δόντια έλαμπαν στα τρανταχτά γέλια τους, ο πάγος έλιωσε γρήγορα και κατάλαβαν, ντόπιοι και πρόσφυγες, ότι τη ζωή μας την ορίζουν οι τρανοί της γης, που, κακό χρόνο να 'χουν, τους έφεραν στο χάλι της προσφυγιάς και της ανέχειας, αυτούς, που ήταν νοικοκυραίοι κι αφεντικά ακόμα και στους Τούρκους. Τώρα εμπιστεύονταν μόνο το Θεό και τις καρδιές των ανθρώπων, που έλεγαν ότι Τον πίστευαν. Και μόνο οι διηγήσεις της καταστροφής και της φωτιάς, των σφαγών και των βιασμών, έκαναν τους ντόπιους να τους συμπονέσουν και να φερθούν φιλόανθρωπα και πονετικά.

Έξω στον κάμπο του Λαγκαδά είχε μεγάλους μπαξέδες και αμπέλια, αλλά και τουβλάδικα, κεραμιδαριά τα έλεγαν οι ντόπιοι, όπου με το πλούσιο χώμα της περιοχής έκοβαν με το χέρι τούβλα και κεραμίδια και τα έψηναν στους φούρνους. Οι φούρνοι για καύσιμο είχαν την καρακόβα, κάτι χόρτα σαν σχοίνα, που φύτεωναν στα υγρά μέρη του κάμπου και όσοι ήθελαν δουλειά έκοβαν ολημερίς καρακόβα και την πουλούσαν με το δεμάτι, για να τροφοδοτούνται οι φούρνοι των κεραμιδαριών. Οι μεγάλοι σε ηλικία δούλευαν στα τούβλα, οι μικρότεροι πατούσαν τη λάσπη με τα πόδια για να ετοιμαστεί για επεξεργασία και οι άλλοι έκοβαν καρακόβα. Όλες τις δουλειές τις έκανε ο Γιώργης. Ακόμα και την Ελισώ την έπαιρνε μαζί του και πατούσε τη λάσπη και λίγο αργότερα και ο Αποστόλης, που ήταν ο μικρότερος εργάτης στο εργοτάξιο. Εκεί γνώρισε και τη Σοφία, που πήγαινε για δουλειά στην καρακόβα, όταν ο πατέρας της έφυγε νέος απ' τη ζωή. Η μάνα της, χήρα πλέον με πέντε παιδιά και με γλαύκωμα στα μάτια που σιγά-σιγά την οδηγούσε σε τύφλωση, σε εποχές δύσκολες και φτωχές, δεν είχε την πολυτέλεια να σκεφτεί πού θα δουλέψουν τα παιδιά της. Όπου έβρισκαν μεροκάματα έτρεχαν. Η Σοφία στην καρακόβα και τ' αμπέλια, ο Χρήστος μόλις γύρισε από τη Μικρασία με το στρατό, μπήκε στην τέχνη του καρποποιού, η Μαλαματή στους μπαξέδες, η Στεργιανή δωδεκάχρονη στα καπνεργοστάσια, ο Τάκης στο χονδρεμπορικό μπακάλικο του Μπίλλη, κουβαλούσε με την πλάτη τους τενεκέδες με πετρέλαιο και λάδι ή τα σακιά με τις πατάτες στα άλλα μπακάλικα του χωριού. Τα 'λεγε η θεια-Σοφία και σταυροκοπιότανε κάθε τόσο λέγοντας:

– Τί ζωή, Θεέ μου; Πώς αντέξαμε;

Ο Γιώργης έκανε όλες τις δουλειές, προκειμένου να μαζέψει κανένα φράγκο παραπάνω για να οικονομήσει τη ζωή του. Έκοβε καρακόβα νωρίς το πρωί, μετά πατούσε λάσπη, ύστερα έπιανε τα καλούπια και έκοβε τούβλα και κεραμίδια. Τα άπλωναν στον ήλιο για κανά δυο μέρες μέχρι να τραβήξουν και στη συνέχεια τα έψηναν στο φούρνο. Δουλειά απ' το λιοβγαίμα ως το λιογερμα και ακόμα πιο πίσω.

Κάποιες μέρες πήγαινε και στο σφαγείο που ήταν εκεί κοντά και έμαθε την τέχνη του εκδοροσφαγέα, όχι τόσο για το μεροκάματο, αλλά να ..., όταν κάποιος έσφαζε κάποιο ζώο, ο Γιώργης αντί για μεροκάματο, έπαιρνε λίγο κρέας για τα παιδιά ή κανένα γλυκάδι για το βραδινό κρασί. Αυτό το κρασί τον έκανε να ξεχνά τη Μικρασία, την προσφυγιά, τους γονείς του, που δεν φάνηκαν και δεν ακούστηκαν πουθενά, και τα ζόρια της ζωής, που, όσο μεγάλωνε, μεγάλωναν κι αυτά. Γινόταν απηής και νευρικός και καμιά φορά εκείνα το όμορφα πράσινα μάτια και το ξανθό μαλλί αγρίευαν και γίνονταν φουρτουνιασμένη θάλασσα, σαν τα μπουγάζια τ' Αϊβαλιού.

Ημέρευε άμα έβλεπε τη Σοφιώ, που μικρή-μικρή ρίχτηκε στη βιοπάλη και θυμόταν τα δικά του δεκατέσσερα χρόνια, που ήρθε και άπλωσε τη ζωή του στον κάμπο του Λαγκαδά. Στην ίδια ηλικία κι αυτή, πάλευε να κερδίσει τη ζωή της με τον ιδρώτα της και τις φτωχές της δυνάμεις. Πήγαινε καμιά φορά δίπλα της, καθώς έκοβαν καρακόβα, και έκοβε όσο μπορούσε περισσότερα δεμάτια και, αντί να τα πάρει αυτός, τα άφηνε δώρο στη Σοφία για να πλερωθεί κάτι παραπάνω στο μεροκάματο, γιατί η πλερωμή ήταν με το δεμάτι. Η Σοφία τα

έβλεπε αυτά με επιφύλαξη, γιατί η μάνα της κάθε μέρα της έλεγε το ίδιο τροπάρι:

– Τα μάτια σ’ δεκατέσσερα. Μη ξανοίγεσαι πολύ, και λίγα με τους πρόσφυγες.

Τα παλιά χρόνια οι μεγάλοι για να τρομάζουν τους μικρούς τους έλεγαν: «μη γυρνάτε αργά έξω γιατί θα σας κλέψουν οι Γιοβροί και θα σας πιούν το γαίμα». Τώρα η φοβέρα άλλαξε, οι Γιοβροί έγιναν πρόσφυγες, που έκλεβαν τα καλά παιδιά και τα κορίτσια.

Όμως η Σοφία δεν είχε να φοβηθεί τίποτα από τα κατώματα του Γιώργη, που μόνο καλοσύνη έδειχνε.

Με τα πολλά, μια μέρα τής ξεφούρνισε το μυστικό. Εγώ σε λίγο φεύγω στο στρατό, ήταν ήδη στα εικοσιδύο του χρόνια, αλλά όταν ήρθαν από την Μικρασία η θεία του τον δήλωσε 2-3 χρόνια μικρότερο για να δικαιούται βοήθημα και επίδομα προσφυγικό. Έτσι κάποτε ήρθε ο καιρός να υπηρετήσει την πατρίδα που ακόμα καλά-καλά δεν την είχε γνωρίσει. Στο μυαλό του καρφώθηκε η Σοφία. Πώς θα την άφηνε, και άμα έφευγε στο στρατό πότε θα ξαναγύριζε πίσω; Και τα πράγματα δεν φαίνονται και πολύ ήρεμα, πόσο καιρό θα τους κρατούσαν για φαντάρους; Η καρδιά προσπαθούσε να σκεφτεί και το μυαλό χτυπούσε τρελές ιδέες.

Όταν είπε στη Σοφία τη σκέψη του, αυτή κόντεψε να πέσει κάτω ξερή. Ήταν δεν ήταν δεκαέξι-δεκαεφτά. Πώς θα τολμούσε να έλεγε στη μάνα της τα σχέδια του Γιώργη, που η κυρά-Χρυσώ ήταν κέρβερους σε θέματα ηθικής, αλλά και πως αυτή τρίτη στη σειρά θα τολμούσε να σκεφτεί πρώτα τη δική της ζωή, πρωτύτερα από τον αδερφό και την αδερφή της. Αμ...

και το άλλο; Πώς λες ότι με θέλει ένας πρόσφυγας για γυναίκα του; Μετά την φωτιά της Μικρασίας, κινδύνευε να καεί τώρα κι ο Λαγκαδάς απ' την μάνα της. Πρόσφυγας γαμπρός; Πού ακούστηκε!!! Κρύος ιδρώτας την έλουσε και έπεσε ν' αρρωστήσει. Ανέβασε πυρετό και δεν πήγε στη δουλειά μερικές μέρες. Η κυρά-Χρυσώ δεν μπορούσε να καταλάβει την ξαφνικιά αρρώστεια, ούτε και πήγαινε ο νους της σε έρωτες και παντρολογήματα, και μάλιστα τέτοιες εποχές φτώχειας που ακόμα δεν είχαν συνέλθει από τον ξαφνικό θάνατο του άντρα της του Κωσταντή που έφυγε στα σαράντα εφτά του χρόνια.

Ο Γιώργης ανησύχησε που δεν την είδε στον κάμπο. Την τρίτη μέρα της αγωνίας, στολίζεται ο καλός μου και να 'σου στο σπιτικό της κυρά-Χρυσώς.

- Έρθα να δώ τη Σοφία, τί έπαθε;

- Και σένα τί σε κόφτει παλικάρι μ' για τη Σοφία;

- Άκου θειά, εγώ σε λίγο φεύγω στο στρατό, αλλά τη Σοφία δεν την αφήνω σε ξένα χέρια. Θέλω να την παντρευτώ και να κάνουμε σπιτικό μαζί.

Η κυρά-Χρυσώ, που λόγω του γλαυκώματος δεν έβλεπε καλά, άνοιξε τα μάτια της τόσο, που τρόμαξε ο Γιώργης ότι θα του μείνει στα χέρια.

- Άκου παλικάρι μ', η Σοφία δεν είναι σε ξένα χέρια. Έχει μάνα, οικογένεια και άλλα τέσσερα αδέρφια. Έχει ακόμα μια φρέσκια ορφάνεια και πολλά προβλήματα, πέρα απ' το ότι είναι μικρή για τέτοιες δλειές. Άφσε μας στην πίκρα μας και στον πόνο μας και κοίτα να βρεις καμιά στην ηλικία σ' για να κάνσ' σπιτικό. Εγώ την κόρη μ' δεν την παντρεύω και δεν τη δίνου σε πρόσφυγα για να χορτάσ' φτώχεια.

Ένα κομμάτ' το έχει και στο σπίτι της. Σύρε στο καλό και καλός φαντάρους!

Τον Γιώργη του κακοφάνηκε η απάντηση και η προσβολή για την προσφυγιά του, αλλά σκέφτηκε ότι και η μάνα του τα ίδια θα έλεγε αν ζητούσαν την Ελισώ στα δεκάξι της για παντρεία.

– Καλά εγώ ήρθα να σας πω πως θα την πάρω, δεν ήρθα να σας τη ζητήξω.

– Η απάντηση έπεσε σαν κανονιά. Θα την πάρω; Δηλαδή πώς, με το ζόρι;

Η Σοφία από το άλλο δωμάτιο με τις αδερφές της παρακολουθούσαν τη σκηνή με κομμένη ανάσα.

Άκουσαν μοναχά την πόρτα να κλείνει δυνατά και την κυρά-Χρυσώ και μουρμουρίζει μέσα απ' τα δόντια της:

– Βρε τουν παλιοπρόσφυγγα, βρήκε χωράφ' να γοργώσει, και το θέλ' κι θκότ'!

Η Σοφία ξανακουκουλώθηκε με τις κουβέρτες και έκανε πως δεν πέφτει ο πυρετός, λέγοντας: «αφήστε με στην αρρώστεια μου, εγώ δεν ξέρω τίποτα, εγώ δεν τον είπα τίποτα, αυτός μόνος του ήρθε, εγώ δεν έδωσα δικαίωμα».

Η μάνα της μπήκε στο δωμάτιο αναμμένη από θυμό.

– Μαρή, βάλθηκες να με παλαβώσεις. Τί νάμια είναι αυτά; Χτεσινό πράμα απ' τ' αυγό δε βγήκες, παντρείς με γυρεύεις; Τι νομίζεις ότι είσι; Άντρας σι έλειπε στη ζωή σ' ή ν' αρπάξω καμιά βασταγαριά κι να συ μετρήσω τα κόκκαλα σ';

Η Μαλαματή έδειξε προς στιγμήν να χαίρεται λέγοντας:

– Ας την κι σύ...να χορτάσ' δλειά στη καρακόβα και να παίρνομι και μεις σειρά.

– Αυτό δεν είναι σειρά, αυτό είναι... σκώθηκαν τα πουδάκια να βαρέσουν το κεφάλι.

Σιγά μη παντρέψουμε κι τη Στεργιανούδα στα δέκα.

Η Σοφία έκλαψε από την πίκρα της για το πρόβλημα που δημιουργήθηκε, δεν το περίμενε είν' αλήθεια ούτε ο Γιώργης να 'ρθει να τη ζητήσει, αλλά δεν περίμενε και την δυναμική αντίδραση της μάνας της.

Έκανε κανά δυο μέρες ακόμα την άρρωστη και ματαπήγε στη δουλειά. Έβλεπε τον Γιώργη σαν ζεματισμένη και δεν τολμούσε να τον ρωτήσει γιατί το έκανε αυτό. Απ' την άλλη πάλι σκεφτόταν με το φτωχό της μυαλό, ότι ποιος ξέρει μπορεί έτσι να γίνονταν τα πράγματα στην Μικρασία. Δεν πίστευε βέβαια ότι ήταν έτοιμη για παντρείς, αλλά να που έτυχε να βρεθεί ένας άντρας και γι' αυτήν που φαινόταν πως την αγαπούσε και την ήθελε δική του. Κι ύστερα, εδώ που τα λέμε, ήταν παλικάρι ο Γιώργης, λεβέντης κι όμορφος, αλλά και πολύ δουλευταράς. Κοντός σαν κι αυτήν μα με δυο πράσινα μάτια που, όταν γελούσαν, έλαμπαν από ευτυχία. Είχε αρχίσει κιόλας ν' αφήνει και μουστάκι και τα δυο λακκάκια στα μάγουλα όταν γελούσε τον έκαναν ακόμα πιο τραβηχτικό.

Ως να φύγει ο Γιώργης για τον στρατό ήθελε κανένα πεντάμηνο. Δεν μιλούσε, δεν έλεγε τίποτα, δεν φανέρωνε τα σχέδιά του. Μόνο μια μέρα της είπε ξερά και δίχως να σηκώνει αντίρρηση.

– Αύριο σε κλέβω. Το πρωί καθώς θα 'ρθεις στη δουλειά, πάρε μερικά ρούχα σου, λίγα, όχι πολλά, και μετά τα λέμε.

Η Σοφία κόντεψε να πέσει ξερή. Δεν τόλμησε να πει κουβέντα, γιατί ήξερε πως, αν μιλούσε, τον έχανε για πάντα.

Έτσι την άλλη μέρα έφυγε για τη δουλειά σαν να μη συμβαίνει τίποτα, χαιρέτισε τη μάνα της και καθώς έβγαιναν μαζί από την πόρτα με την Στεργιανή, τη μικρότερη αδελφή, της έδωσε ένα φιλί στο μάγουλο.

Παραξενεύτηκε η μικρή. Είχε καιρό να τη φιλήσει η Σοφία, αλλά αφού έγινε σήμερα το χάρηκε πολύ.

Πέρασε η μέρα με πολύ δουλειά και κούραση και καθώς άρχισε να σουρουπώνει φίδια έζωσαν την κυρά-Χρυσώ. Η Σοφία δεν φάνηκε ακόμα κι όταν νύχτωσε πολύ πήγε απέναντι στου μπάρμπα-Στέργιου του γείτονα και του είπε τον φόβο της, πήγε και στην κυρά-Μελάχρω, και οι δυο τη συμβούλεψαν να περιμένει να ξημερώσει και να δουν τι έγινε, γιατί μες στη νύχτα πού να πάνε, ποιόν να ζητήσουν.

Πέρασε μια μαρτυρική νύχτα, με την κυρά-Χρυσώ, μια να κλαίει και μια να απειλεί τον πρόσφυγα πώς θα του ξερίζωνε τα μουστάκια, τον νταή...

Τα κορίτσια μαζεμένα σε μια γωνιά έκλαιγαν κι αυτά από αγωνία για το να μην έπαθε κανένα κακό. Τα αγόρια απορημένα δεν έλεγαν τίποτα. Σε κάποια στιγμή μόνο, όταν η μάνα τους είπε για την παλιότερη επίσκεψη του Γιώργη και την απαίτησή του, ο Χρήστος πονηρεύτηκε την υπόθεση και ο Δημήτρης με την παιδική του αφέλεια συμπλήρωσε: Μωρέ μακάρι να την έκλεψε ο Γιώργης και να μην έπαθε κανένα άλλο κακό.

Ένα σκαμπίλι όμως στο μάγουλο τον συνέφερε γρήγορα, για να καταλάβει ότι τα δεκαεφτάχρονα δεν παντρεύονται όταν τα βαρέσει ο έρωτας κατακέφαλα.

Ο Χρήστος, χωρίς να πει κουβέντα, πήρε το ποδήλατο και

έφυγε βιαστικά χωρίς να πει πού πάει. Όταν γύρισε σε κανένα μισάωρο, τους είπε ότι πήγε στο σπίτι του Γιώργη και ότι κι αυτός λείπει από το σπίτι του. Τότε όλοι κατάλαβαν τι είχε πραγματικά συμβεί. Παρόλο ότι έκλαιγαν για το κακό που τους βρήκε, αισθανόταν και μια ανακούφιση ότι είναι καλά και ζει.

– Αυτή τη ντροπή δεν θα την αντέξω, είπε η μάνα, είχα πέντε παιδιά τώρα θα έχω τέσσερα. Μια κόρη μου πέθανε στη γέννα και μια στα δεκαεφτά άθαφτη.

– Τι λες ρε μάνα, τι λόγια είναι αυτά, είπε ο Χρήστος, έλα στα λογικά σ' άσε το γινάτι στην άκρη.

– Η κόρη μ' να κλεφτεί με πρόσφυγα!!! Που ακούσκε αυτό;

– Και τί να κάνουν τα παιδιά αφού δεν άφηνες εσύ; Δηλαδή οι πρόσφυγγες δεν είναι άνθρωποι; Τόσοι Λαγκαδιανοί πήραν προσφυγγίνες και τόσα κορίτσια παντρεύτηκαν Μικρασιάτες και ζουν και βασιλεύουν.

– Να με λείπουν τέτοια βασιλεία! Βρε δε καταλαβαίνς ότι είναι δεκαεφτά χρονών άσωστα. Ακούστε τι θα σας πω όλους, μακριά από ανθρώπους που δε ξέρουμε από πού κρατάει σκούφια τσ'. Πατέρας μ' έλεγε ότι «ο άνθρωπος παίρνει άνθρωπου από σόι και γαίδαρο από ράτσα».

– Πατέρας σ' έλεγε, αλλά από που κρατούσε η σκούφια της γιαγιάς κανέναν δεν ήξερε.

Η κουβέντα συνεχίστηκε ως το πρωί και τότε πήρε να χαράζει.

Ξαναπήγε ο Χρήστος στο σπίτι του Γιώργη, πήγε στο κεραμιδαριό, πήγε στην καρακόβα. Τίποτα. Κανένα νέο. Βρήκε έναν φίλο του Γιώργη και ρώτησε να μάθει νέα.

– Μάλλον Σαλονίκη είπε θα πάει για κανά δυο-τρεις μέρες για δουλειές. Τί δουλειές δεν ξέρω να σε πω.

Μόλις το 'μαθε η κυρά-Χρυσώ έγινε ηφαιστειο.

– Α τον κιαρατά, το μαγάρσι του κορίτσι μ'!

Σε δυο μέρες νάσου προβάλλει το ζευγαράκι στην μέση της αυλής, πιασμένοι χέρι-χέρι.

– Έξω μαγαρισμένη... κι συ παλιοπρόσφυγα τέτοιο ρεζιλί-κι που μ' έκανες δεν θέλω να σε βλέπω. Έξω από δω!

– Άκου δω κυρά, της αντισκόφτει ο Γιώργης, εγώ κιαρατάς δεν είμαι, και η κόρη σ' δεν είναι μαγαρισμένη. Παντρεμένη είναι αλλά χωρίς την ευχή σ' αφού δεν μας την έδινες.

Πήγαμε στη Μπαλάφτσα και μας πάντρεψε ο παπάς και φύγαμε στη Σαλονίκη ως να ηρεμήσουν τα πνεύματα. Αυτό είναι όλο.

Η κυρά-Χρυσώ έβγαζε φωτιές απ' τα μάτια. Οι αρχές της και το καλό όνομα που είχε στη γειτονιά ξαφνικά γκρεμίζονταν από μια αποκοτιά της Σοφίας.

– Να φύγετε είπε, εγώ κόρη δεν έχω.

Βούρκωσε η Σοφία, αγκάλιασε τη Μαλαματή και τη Στέλλα, φίλησε τον Δημητρό και πήρε τον Γιώργη από το χέρι και φύγανε για το δικό τους σπιτικό.

Η ζωή δεν ήταν εύκολη, γιατί είχε πάντα στο νου της αυτό που άκουσε στο γάμο από τον παπά ότι «ευχαί γονέων στηρίζουσι θεμέλια οίκων». Αυτοί ήταν πλέον πεντάρφανοι...

Όμως είχαν τ' αδέρφια τους, τους συγγενείς και προπά-ντων είχαν τους φίλους που θαρρείς το χάρηκαν κιόλας που έγινε έτσι η δουλειά και μάλιστα τους σκάρωσαν και τραγούδι σε ρυθμό καρσιλαμά, που το έλεγαν σε κάθε γιορτή και συνάντηση:

«Αμάν Σοφιώ ψήσε καφέ σε μπακιρένιονα τζεσβέ, Σοφάκι μου.

Σα δε με θέλει η μάνα σου, εγώ θε να σε κλέψω, βρε Σοφάκι μου.

Αμάν Σοφιώ ψήσε καφέ, μαζί να τον επιούμε, βρε πουλάκι μου.

Μαζί να τον επιούμε, βρε Σοφάκι μου.

Τα κάστρα της Ανατολής και τα πουλιά της Δύσης,

Όλα το σιγοτραγουδούν, μαζί μου πως θα ζήσεις,

βρε Σοφάκι μου.

Μαζί μου πως θα ζήσεις, βρε πουλάκι μου».

Η συνέχεια δεν ήταν βέβαια εύκολη. Η δουλειά ήταν στην ημερήσια διάταξη, έπρεπε να φτιάξουν κι ένα δωμάτιο ακόμα από πλιθιά για να στεγάσουν την οικογένεια που θα έκαναν, αλλά και ο καιρός που ο Γιώργης θα πήγαινε στο στρατό πησίαζε. Μια μέρα στο χωράφι, καθώς κουβαλούσε καρακόβα, έπεσε και έσπασε το χέρι της. Όταν πήγε στον γιατρό και του είπε ότι ζαλίστηκε κι έπεσε, κατάλαβε αμέσως ότι η Σοφία σε κανένα οχτάμηνο θα γινόταν μάνα.

Σε λίγες μέρες αποχαιρετούσε μέσα στα κλάματα τον άντρα της για το στρατό. Αγωνία, πόνος, φόβος για το άγνωστο στη ζωή της. Καθώς τα βράδια άναβε τη λάμπα και ξάπλωνε να ξαποστάσει σκεφτόταν το πατρικό και τ' αδέρφια της και γέμιζαν τα μάτια της δάκρυα πικρά, γιατί αγαπούσε πολύ τα μικρά, ήταν πολύ δεμένα αδέρφια, και την μάνα την αγαπούσε και την συμπονούσε, γιατί με το γλαύκωμα και καθώς έχανε το φως της μέρα με τη μέρα γινόταν νευρική και σκληρή, αλλά ήταν πραγματική μάνα, δυναμική, μεγάλωσε μέσα στα

χωράφια και στη δουλειά και πάλεψε την ορφάνεια της με πολύ περηφάνεια και αξιοπρέπεια, γι' αυτό οι πιο πολλοί την φώναζαν Κυρά, δηλαδή αρχόντισσα.

Πού πήγε φαντάρος ο Γιώργης κανέννας δεν ήξερε, μήτε και μάθαινε νέα του. Μόνο ένα γράμμα ήρθε κάποτε που έλεγε ότι είναι καλά και, επειδή είναι ορφανός και παντρεμένος, θα τον διώξουν νωρίτερα από το στρατό.

Η εγκυμοσύνη προχωρούσε κανονικά και έφτανε σχεδόν ο καιρός της γέννας. Δεν άντεξε η Σοφία, μια μέρα πήρε το δρόμο και έφτασε έξω από το πατρικό της. Στάθηκε στην πόρτα και περίμενε κάποιος να βγει. Βγήκε η Στέλλα και έτρεξε πάνω της αγκαλιάζοντάς την.

– Μαμά, μαμά, ήρθε η Σοφία μας!

Η Σοφία, σε κατάσταση τραγική, με την κοιλιά στο στόμα, με το χέρι σπασμένο και μπαταρισμένο ακόμα γιατί την πονούσε, φαίνεται δεν είχε δέσει καλά, με ρούχα καθαρά μεν αλλά φτωχικά.

– Η Σοφία μας δεν υπάρχει, ακούγεται η φωνή της μάνας της.

Τις πήραν τα κλάματα και τις δυο. Πόση ώρα έμειναν αγκαλιασμένες στην εξώπορτα κλαίγοντας δεν κατάλαβαν, όταν τις πλησίασε η κυρά-Μελάχρω, αντικρινή γειτόνισσα και φιλενάδα της μάνας τους. Τις πήρε στο σπίτι, τις ηρέμησε, τις κέρασε ένα γλυκό, ρώτησε τη Σοφία πώς τα βολεύει, πότε γεννάει και υποσχέθηκε να μεσολαβήσει αυτή στην κυρά-Χρυσώ.

Η κυρά-Μελάχρω έβαλε και τα μέσα της γειτονιάς, καθώς απέναντι από το πατρικό της Σοφίας ήταν το σπίτι του Μπάμπη Στέργιου, που ήταν φίλος της οικογένειας και αργότερα έγινε και συμπέθερος.

Έπιασαν την κυρά-Χρυσώ, της μίλησαν, τη μάλωσαν, τη συμβούλεψαν και στο τέλος έσπασε ο διάολος το ποδάρι του και άνοιξε την αγκαλιά της στην κόρη της, που σε είκοσι μέρες θα γινόταν μάνα κι αυτή.

Την κράτησαν στο σπίτι ώσπου να γεννήσει και, μόλις απολύθηκε ο Γιώργης, σε λίγο καιρό μετακόμισε στο καινούργιο δωμάτιο που έφτιαξαν με πληθιά, έξω από τον Λαγκαδά κοντά στην караκόβα, για να είναι κοντά στη δουλειά.

Η ζωή συνεχιζόταν με τον ίδιο τυραννικό ρυθμό, πολύ δουλειά και αγωνία για το αύριο. Ο Γιώργης δούλευε σαν το σκυλί, γιατί είχε τώρα και κόρη να θρέψει κι έκανε ό,τι περνούσε από το χέρι του. Αργότερα, μόλις ορθοπόδησε λιγάκι, αγόρασε κι ένα οικόπεδο μέσα στην πόλη, έκοψε τούβλα, μάζεψε ξυλεία από τα δικά του δέντρα που είχε στο κτήμα και με την βοήθεια της οικογένειας της Σοφίας, κυρίως των αδελφών της, έχτισαν ένα σπιτικό για τις καλές στιγμές όπως έλεγε η Σοφία, γιατί είναι αλήθεια πως η ζωή στο κτήμα ήταν λίγο σε πρωτόγονη κατάσταση, μέσα στη λάσπη και στις κοπριές των ζώων, χωρίς τις ευκολίες που πρόσφερε πλέον απλόχερα η ζωή.

Τη χρονιά εκείνη είχε βγει μια απόφαση ότι απαγορεύονταν η καλλιέργεια του καπνού, ακόμα και για ατομική χρήση. Έπρεπε δηλαδή οι καλλιεργητές να πάρουν ειδική άδεια για να φυτέψουν καπνό. Τ' άκουσε κι ο Γιώργης αλλά δεν έδωσε σημασία κι έτσι μέσα στη караκόβα φύτευε μερικά φυτά για να βγάξει τον καπνό για την πίπα του. Όταν μια μέρα τον επισκέφθηκε από τη Σαλονίκη ένας παλιός του πατριώτης από τα Σώκια, του πρόσφερε τσιγάρο και μάλιστα όταν έφυγε του έδωσε κι ένα πακετάκι καπνό.

Όταν όμως στο Βαρδάρι έκανε μπλόκο η αστυνομία και του βρήκε πάνω του τον καπνό, αυτός από το φόβο του μαρτύρησε ότι τον πήρε από τον Λαγκαδά από τον τάδε φίλο του. Έτσι λοιπόν την άλλη μέρα πρωί-πρωί ο Γιώργης με τη συνοδεία χωροφύλακα οδηγούνταν στο δικαστήριο, με αποτέλεσμα να φάει ένα χρόνο φυλακή για παράνομη καλλιέργεια καπνού.

Άλλο μαρτύριο για τη Σοφία, πάλι μόνη στο σπίτι με ένα παιδί στην αγκαλιά, αλλά ευτυχώς τώρα οι οικογενειακές σχέσεις είχαν αποκατασταθεί πλήρως και η μάνα της και τ' αδέρφια της ήταν πάντα κοντά της σε κάθε στιγμή.

Αυτή ήταν η πρώτη φορά που πήγε ο Γιώργης φυλακή, αλλά είχε και συνέχεια, γιατί αυτός σαν μικρασιάτης ήταν φανατικός Βενιζελικός. Έτσι λοιπόν κάθε που άλλαζαν τα πολιτικά πράγματα στην χώρα κάποιοι πηγαίναν εξορία, για παραθέριση όπως έλεγαν, σε νησιά ή σε άλλες περιοχές. Κανά δυο φορές λοιπόν γεύτηκε κι ο Γιώργης τη στοργή της πατρίδας προς τους πρόσφυγες αλλά και προς σ' αυτούς που την υπηρέτησαν κι όλας στο στρατό, χωρίς να θεωρηθούν τότε εχθροί της.

Έκτοτε η ζωή κύλησε δύσκολα, μα ήρεμα, και με τις λύπες της και τις χαρές της. Ο Γιώργης πότε ήρεμος και δουλευταράς, πότε φουρτουνιασμένη θάλασσα, σαν τη θάλασσα της Σμύρνης και τα μπουγάζια τ' Αίβαλιού. Πότης γερός και μερακλής στο φαΐ και το κρασί, που ποτέ δεν έλειπε από το τραπέζι του, γιατί το αμπελάκι του πάντα έδινε και το κρασί και το τσίπουρο, κι όταν τον έπιαναν τα κέφια άρχιζε το τραγούδι «αμάν Σοφιώ ψήσε μ' καφέ, σε μπακιρένιονα τσιζβέ...». Και δώσ' του να γιομίζει την καράφα του και να την κατεβάζει

μονομιάς, λες και ήθελε να ξεχάσει την Σμύρνη και τις φωτιές της, τον καπνισμένο της ουρανό, τ' αγαπημένα του Σώκια και τους δικούς του που χάθηκαν μες στην καταστροφή. Όταν για κάποιο λόγο γινόταν κουβέντα για τα παλιά, για τα Σώκια, τα πράσινα μάτια του γινόταν δυο λίμνες έτοιμες να ξεχειλίσουν και να πνίξουν ότι υπήρχε γύρω του. Πώς να κουμαντάρει τέτοιο πόνο και τόσες αναπάντητες απορίες! Έκαναν δυο παιδιά, έκαναν εγγόνια, μεγάλωσαν, έκανε περιουσία καλή, αυτός ένας πρόσφυγας κατάφερε μια μέρα να έχει κτήματα και χωράφια και καμιά 100 κεφάλια ζώα. Έκανε κι ένα μικρό κεραμιδαριό, γιατί τη δουλειά την ήξερε καλά, είχε περβόλι μεγάλο, μπαξέ, λίγα γίδια, πρόβατα, ακόμα και εργάτες στη δούλεψή του, αλλά τα χρόνια πέρασαν μέσα στη δουλειά και τον αγώνα, γέρασαν και να σήμερα η τόσο κουρασμένη από τη ζωή μάνα και γιαγιά Σοφία, έθαβε το παιδί της, τον Κωστα-ντή, και αναθυμόταν όλα τα παλιά και δύσκολα χρόνια.

2. Η προσφυγγίνα

Δεν πρόλαβε να πάρει ανάσα η κυρά-Χρυσώ από τον αναπάντεχο γάμο, διά κλοπής, της Σοφίας, να 'σου πάλι μπροστά στο ίδιο πρόβλημα με τον Χρήστο, τον μεγαλύτερο γιο τής οικογένειας, ο οποίος βέβαια και ηλικία είχε και δικαίωμα, αλλά το πρόβλημα εντοπιζόταν στο ότι αγάπησε «προσφυγγίνα». Δεν μπορούσε να το χωνέψει η κυρά-Χρυσώ, «τι κακό ήταν αυτό καλούχνικα παιδιά να παίρνουν πρόσφυγες»! Όταν κάποτε ο ανιψιός της ο Θωμάς, που τον είχε ψυχοπαίδι και τον μεγάλωσε, τη ρώτησε αν έχει την ευχή της να αρραβωνιαστεί, του είπε «πάρε όποια θες εκτός από προσφυγγίνα», χωρίς να υποψιάζεται ότι και ο Θωμάς έπεσε «θύμα» της Μικρασίας.

Είναι αλήθεια βέβαια πως τα πρώτα χρόνια οι πρόσφυγες στην πόλη του Λαγκαδά δεν ήταν και ευχάριστη παρουσία, γιατί οι ντόπιοι πίστευαν ότι σε λίγο θα μπορούν να διεκδικήσουν για να πάρουν γη, θα αποκτήσουν ίδια δικαιώματα, θα έχουν λόγο για τα κοινά, θα τους πάρουν τα καλύτερα παιδιά, θα μπερδευτούν τα σόγια μεταξύ τους και θα χαθεί η λαγκαδιανή καθαρότητα, που κάθε άλλο παρά «καθαρή» ήταν, γιατί η πόλη ποτέ δεν ήταν σίγουρη ποιοι ήταν οι ντόπιοι και ποιοι οι ξένοι, δεδομένου ότι σε δύσκολους καιρούς, όπως η τουρκοκρατία και κυρίως μετά την επανάσταση του Εμμανουήλ Παπά που καταπνίγηκε στο αίμα και στον Λαγκαδά δεν έμεινε πέτρα πάνω στην πέτρα, οι πληθυσμοί πηγαينوέρχονταν και

ανακατεύονταν συνεχώς. Πότε έφευγαν οι Λαγκαδιανοί προς Ήπειρο, Άρτα και Πρέβεζα, πότε ανέβαιναν με τα κοπάδια τους προς το Μοναστήρι και την Αχρίδα, πότε μετανάστευαν βορειότερα προς τη Σκόδρα, την αρχαία Σκούταρη στην άνω Αλβανία, γιατί οι τουρκικές πιέσεις δεν τους άφηναν να ζήσουν ανενόχλητοι και να δημιουργήσουν, και όταν ηρεμούσαν τα πράγματα ξαναγύριζαν πάλι με τα υποστατικά και τα κοπάδια τους στον γενέθλιο τόπο για να συνεχίσουν τη ζωή τους.

Το πρώτο διάστημα λοιπόν η επιφυλακτικότητα απέναντι στους πρόσφυγες ήταν δεδομένη και αναμενόμενη, γιατί μπορεί το αίμα να ήταν ελληνικό στις φλέβες ολουνών, αλλά οι τρόποι, οι συνήθειες, η συμπεριφορά, η κουζίνα, τα τραγούδια και η διασκέδαση ακόμα τους έφερναν σε κάποια απόσταση. Σκέψου ότι ούτε στα καφενεία μπορούσαν να συνυπάρξουν ντόπιοι και πρόσφυγες, γιατί δεν ταίριαζαν ούτε τα μουσικά τους γούστα. Πώς να διασκεδάσουν οι πρόσφυγες με κλαρίνο και ο ντόπιος με βιολί και μαντολίνο. Ακόμα και οι λατέρνες που ήταν κοινό όργανο θα «ήπρεπε», όπως έλεγαν οι Σμυρνιοί, να αλλάξουν ρεπερτόριο. Αυτό όμως αποτελούσε αιτία πολέμου και έτσι σύχναζαν και διασκεδάζαν σε διαφορετικά καφενεία.

Τα καφενεία της αγοράς που δέχονταν πελατεία προσφύγων αναγκαστικά προσαρμόστηκαν στα νέα δεδομένα, αλλά τα καφενεία του παλιού Λαγκαδά, κυρίως γύρω από την Αγία-Παρασκευή κρατούσαν την ντόπια παράδοση και γλεντούσαν Λαγκαδιανά με μπαϊντούσκες, με καλαματιανά και χασαποσέρβικα, με τραγούδια της Γκαμπτζίδας και του Δρυμού, αλλά

και γνωστά Λαγκαδιανά που ήταν παραλλαγές άλλων τραγουδιών και χορών της Μακεδονίας.

Ο Χρήστος λοιπόν θεώρησε ξαφνικά ότι ήρθε ο καιρός να νοικοκυρευτεί, αφού μια γυναίκα του έπεφτε κι αυτουνού και την έλεγαν Μαρία, αλλά το πρόβλημα της μάνας του ήταν ότι η Μαρία ήταν ξένη, δηλαδή όχι απλά «προσφυγγίνα» αλλά και Σμυρνια! Δεν ξέρω γιατί οι φιλήσυχoi ντόπιοι ξαφνικά στοχοποίησαν τις Σμυρνιές, αλλά αυτό θα πρέπει μάλλον να οφείλονταν κυρίως στον κοσμοπολίτικο αέρα που εξέπεμπαν, οι οποίες, παρά το ότι όπως έλεγε η κυρά-Χρυσώ «βρακί δεν είχαν στον κώλο τους, σαν πρόσφυγες που ήρθαν σε ξένο μέρος, αλλά το κοκκινάδι στα χείλη το έβαζαν απ' το πρωί και τα λούσα ξεκίνησαν μόλις έπιασαν πέντε παράδες στα χέρια τους». Άσε που οι μεγαλύτερες σε ηλικία είχαν τα δόντια τους χρυσά και γυάλιζαν σα κινητά χρυσοχοεία. Οι περισσότερες μάλιστα, που ήρθαν σε ηλικία μεγάλες στο Λαγκαδά, ήξεραν και τα γαλλικά τους και κρατούσαν και βεντάλια, άλλες δε κάπνιζαν και μακριά πίπα! Εδώ έπλεναν στη σκάφη και το τσιγάρο το είχαν στο στόμα. Οι άντρες ήταν πιο προσεκτικοί στην παρουσία τους, γιατί ζούσαν μέσα στην αγορά και αφουγκράζονταν τη βοή και τα σχόλια, αλλά αυτό που τους ένοιαζε ήταν κυρίως να μπορέσουν να ορθοποδήσουν και να ξαναφτιαχτούν οικονομικά. Το 1926, τέσσερα χρόνια μετά την καταστροφή, με την πρωτοβουλία του Ιωάννη Παντίρη, του μετέπειτα Δημάρχου, δημιούργησαν τον πρώτο «Παμπροσφυγικό Πολιτιστικό Σύλλογο Λαγκαδά», που είχε ως μέλη την αφρόκρεμα των προσφύγων της πόλης, γιατρούς, δικηγόρους, εμπόρους, καπνομεσίτες.

Βέβαια οι γυναίκες ήταν πιο δραστήριες στην παρουσία τους στην πόλη, ιδιαίτερα αυτές που είχαν καταγωγή από πλούσιες και κοινωνικά προβεβλημένες οικογένειες της Σμύρνης οργανώθηκαν άμεσα με στόχο όχι μόνο να δείξουν την παρουσία τους αλλά και να πείσουν τους Λαγκαδιανούς ότι είναι χρήσιμη αυτή η παρουσία τους. Έτσι λοιπόν, μόλις έξι χρόνια μετά το καταραμένο '22, έκαναν την πρώτη σύσταση σωματείου στην πόλη με την επωνυμία «Φιλόπτωχος Αδελφότης Κυριών-Παναγία η Ελεούσα». Αυτό έφτανε να μπουν μπροστά και να παρουσιάσουν μια δραστηριότητα που είχε στόχο να συντρέξει όχι μόνο τους αδύναμους πρόσφυγες αλλά και τους ντόπιους που είχαν προβλήματα επιβίωσης. Μετά τον πρώτο Σύλλογο του Λαγκαδά «Αναγέννηση», που ήταν δημιούργημα του φωτισμένου καθηγητή Ηλία Γεωργιάδη με σκοπό να συμβάλλει στον Μακεδονικό αγώνα στα 1904, οι πρώτοι σύλλογοι που δημιουργήθηκαν στην πόλη ήταν αυτοί των Μικρασιατών. Οι Λαγκαδιανοί μόλις το 1936 έκαναν έναν δικό τους σύλλογο «Εφέδρων παλαιών πολεμιστών», που απαρτιζονταν κυρίως από παιδιά που πολέμησαν στην Μικρασία, και βέβαια είχαν και τον μόνο αθλητικό σύλλογο της πόλης που ξεκίνησε το 1927 με την επωνυμία «Ποδοσφαιρικός Σύλλογος Ένωσις Λαγκαδά».

Πώς λοιπόν η φτωχή Λαγκαδιανή κοινωνία να μπορέσει να σταθεί απέναντι σε μια νέα πραγματικότητα που έβλεπε ότι την ξεπερνούσε κατά πολύ, αφού μόλις το 1933 Δήμαρχος Λαγκαδά εκλέγεται ο Μικρασιάτης Ιωάννης Παντίρης, ο οποίος αναδείχτηκε σε μια λαμπρή προσωπικότητα που έδωσε και τη ζωή του για την πόλη που τον φιλοξένησε ως πρόσφυγα

και σκοτώθηκε άνανδρα στις 28 Οκτώβρη το 1944, μιά ακριβώς μέρα μετά την απελευθέρωση της πόλης, τον έκλαψε δε όλη η πόλη, ως πρώτο θύμα του επερχόμενου εμφυλίου.

Η κυρά-Χρυσώ αγαπούσε πολύ τον Παντίρη, γιατί βοηθούσε σε κάθε περίπτωση τον κόσμο που είχε ανάγκες και δυσκολίες, έτσι αναγκαστικά άλλαξε γνώμη για τους πρόσφυγες, όχι μόνο γιατί η κόρης της η Σοφία παντρεύτηκε με πρόσφυγα αλλά και γιατί τώρα και ο Χρήστος αγάπησε Μικρασιάτισα και μάλιστα Σμυρνιά.

Πώς λοιπόν να αρνηθεί στο γιο της τη χαρά ενός γάμου με μια κοπέλα που την αγάπησε και τον αγαπούσε κι αυτή!

Η ζωή της Μαρίας ξεκινούσε από τη Σμύρνη στις 4 Δεκεμβρίου του 1910, μια ημερομηνία σημαδιακή για τη ζωή της. Κατάγονταν από καλή και εύπορη σχετικά οικογένεια με σπίτι, με «δύο απαρταιμάν» όπως έλεγε, και όταν έγινε η καταστροφή η Μαρία ήταν δώδεκα μόλις χρονών. Σε ώρες θύμησης και αναπόλησης των χρόνων της καταστροφής, έλεγε με τρόπο τις σκηνές που έζησε στο ναό της Αγίας Φωτεινής, στην τελευταία λειτουργία του εθνομάρτυρα Χρυσοστόμου Σμύρνης, και διηγούνταν την τελευταία του ομιλία που όλος ο κόσμος έκλαιγε και μοιρολογούσε για το επερχόμενο κακό που δεν άργησε να έλθει, καθώς οι τσέτες άρπαξαν τον δεσπότη και τον κακοποίησαν σέρνοντάς τον στα σοκάκια της Σμύρνης. Έπειτα ήρθε το μοιραίο, η φωτιά, οι σφαγές, το κυνήγι, η πορεία προς το λιμάνι, οι μαύροι καπνοί που σκεπάζαν τον ουρανό της Σμύρνης και σου έκλειναν το λαιμό, ώστε να μην μπορείς να αναπνεύσεις, το ταξίδι του ξεριζωμού, όπου η Μαρία με τους δικούς της και τους συγγενείς έφυγαν για

τη νέα πατρίδα, πρώτα για την Καβάλα και ύστερα για τον Λαγκαδά, αλλά χωρίς τον πατέρα της που χάθηκε μέσα στην καταστροφή. Έμεινε η μάνα της, ο αδελφός της και ο αδελφός του πατέρα της που σώθηκαν από τον χαλασμό. Όλοι οι άλλοι, γιαγιάδες, παπούδες, χάθηκαν μέσα στον χαλασμό και τη φωτιά. Ο πατέρας της έμεινε πίσω, γιατί δεν ήθελε να αφήσει το βίός του σε ξένα χέρια, και υποσχέθηκε μόλις καταλαγιάσει η κατάσταση να έλθει στην Ελλάδα να τους βρει. Έμεινε μόνο με την ελπίδα! Κοιτώντας κάποτε το άλμπουμ των πρώτων φωτογραφιών στη νέα πατρίδα έβλεπε τη Μαρία με τις φίλες της ντυμένες όμορφα και με τις κορδέλες στα μαλλιά να προβάλλουν αυτόν τον Σμυρνέικο αέρα, αυτό όμως που υπογράμιζε ακόμα περισσότερο αυτόν τον αέρα, ήταν η αφιέρωση που υπήρχε πίσω στα γαλλικά και η υπογραφή «Mary Dimitriou». Τα πρώτα χρόνια η έγνοια τους ήταν να βρουν τους δικούς τους μέσω του Ερυθρού Σταυρού, χρόνια αγωνίας και πόνου, ελπίδας και προσμονής. Τίποτε δεν τους έφερνε καλά χαμπέρια από την κατεστραμμένη, βανδαλισμένη και καμένη Σμύρνη. Πάνω από δέκα χρόνια κράτησε αυτή η αγωνία. Κάποτε πληροφορήθηκαν ότι ο πατέρας της και οι δικοί τους πέρασαν από τουρκικό μαχαίρι και άλλοι πέθαναν από τις κακουχίες.

Ο θεός της, που είχε όλα αυτά τα χρόνια την φροντίδα τους και στάθηκε σαν πατέρας τους, θεώρησε σωστό να παντρευτεί τη νύφη του για να μη δημιουργεί σχόλια και κουτσομπολιά εις βάρος τους. Έτσι ξεκίνησε μια νέα ζωή με ελπίδα για κάτι καλύτερο. Το καλύτερο γι' αυτήν ήταν ο Χρήστος που είχε μια αγάπη κι έναν πόνο για την Σμύρνη και την Μικρασία, μια και

τη στρατιωτική του θητεία το 1922 την πέρασε στην Ανατολή και έφτασε μέχρι το Εσκή Σεχίρ, πολεμώντας μάταια για την ανάκτηση της Σμύρνης και όλης της Μικρασίας.

Ο Χρήστος παρόλο ότι μεγάλωσε σε μια φτωχή οικογένεια και γνώρισε νέος την ορφάνεια του πατέρα του, ήταν ένα πανέξυπνο παιδί με αρκετά χαρίσματα. Οι δάσκαλοί του διέβλεψαν ότι μπορούσε να πάει μπροστά και πρότειναν στην μητέρα του να τον στείλει στο ημιγυμνάσιο Λαγκαδά που είχε ιδρύσει ο φωτισμένος φιλόλογος Ηλίας Γεωργιάδης. Ο δάσκαλός του ο κυρ-Θανασιάκης Τζελίδης έφτασε μέχρι τον Δήμαρχο προτείνοντας να πάρουν τον Χρήστο στο Γυμνάσιο χωρίς δίδακτρα και αντί αυτών η κυρά-Χρυσώ να αναλάβει την καθαριότητα του σχολείου. Έτσι ο Χρήστος γράφτηκε στο ημιγυμνάσιο και με ιδιαίτερη έφεση παρακολούθησε τις δυο πρώτες τάξεις του. Όμως την επόμενη χρονιά δεν ήταν εύκολο να συνεχίσει, γιατί κάποια άλλη οικογένεια που ήθελε, παρά την οικονομική της άνεση με τα υποστατικά και χωράφια που διαφέντευαν, να σπουδάσει το παιδί της δωρεάν, κατάφεραν και απέλυσαν την κυρά-Χρυσώ από καθαρίστρια και ανέλαβε η μάνα του άλλου παιδιού την καθαριότητα του γυμνασίου, αλλά βεβαίως επειδή αυτή δεν είχε τη δυνατότητα να κάνει αυτό το έργο, μια και στο σπίτι της είχε άλλες να την καθαρίζουν, πλήρως μια κυρούλα από τις καθαρίστριές της για να ασχοληθεί με το γυμνάσιο.

Έτσι ο Χρήστος έμεινε χωρίς σχολείο και η μάνα του χωρίς δουλειά. Δεν το έβαλε όμως κάτω, οι γνώσεις του ήταν τόσες και το μυαλό του κοφτερό που, στο μεν στρατό έγινε αμέσως λοχίας, στη δε ζωή έμαθε την τέχνη του καροποιού, ένα επάγγελμα που για σήμερα θα λέγαμε σαν να είχε αντιπροσωπεία

αυτοκινήτων ή συνεργείο. Στο στρατό του πρότειναν να δηλώσει ανακατάταξη και να προαχθεί κατ' αρχαιότητα, αλλά ήταν τέτοιο το πολιτικό κλίμα και τόσο ζοφερή η κατάσταση, που θα έπρεπε σε όλη του τη ζωή να βρίσκεται σε διαρκή πόλεμο μια κι αυτός σταμάτησε γύρω στο 1949.

Έτσι μαθαίνοντας την τέχνη του καροποιού άνοιξε αμέσως δικό του μαγαζί και ρίχτηκε στη δουλειά, για να στηρίξει τη μάνα του και την οικογένεια, αλλά και να κάνει ένα κομπόδεμα για το μέλλον του. Από τη ζωή του πολέμου, προτίμησε τον πόλεμο της ζωής.

Αυτά είδε η Μαρία, είδε τη σπιρτάδα στα γαλανά του μάτια, το φουντωτό θυσανωτό μαλλί του χτενισμένο στη μέση χωρίστρα, θυμίζοντας κλασικό μουσικό, την ταχύτητα στο περπάτημα και την έντονη κινητικότητα του, που έκανε την καρδιά της να χτυπήσει δυνατά. Μέσα από κοινές παρέες και φίλους έγινε η γνωριμία και, επειδή οι εποχές ήταν δύσκολες και πονηρές, αποφάσισαν να ξεκινήσουν μαζί μια νέα ζωή, αναγνωρίζοντας βέβαια ότι δυσκολίες θα υπήρχαν αλλά έχει ο Θεός, βρε αδερφέ, τα προβλήματα πάντα θα υπάρχουν. Ο Χρήστος βρήκε στη Μαρία τη γυναίκα εκείνη που ήταν ο χαρακτηριστικός τύπος της Σμυρνιας που, αφού γλίτωσε από τη σφαγή της Σμύρνης, δεν την τρόμαζε πια τίποτε άλλο. Πίστεψε στην εξυπνάδα της και την καπατσοσύνη της και συχνά γελοούσε όταν θυμόταν την σπιρτάδα της σκέψης της και την ετοιμότητά της για ό,τι προέκυπτε, όπως τότε που μικρό κορίτσι πεντάχρονο βρέθηκε στο τσαρσί της Σμύρνης μόνη της, γιατί χάθηκε από τους δικούς της που πήγαν για ψώνια και, καθώς πείνασε και δεν είχε τίποτα να φάει, καθόταν σε μια γωνιά παραπονεμένη.

Τότε πέρασε ένας αγάς που προχωρούσε κι έψαχνε τις τσέπες του για τα λεφτά του και καθώς έψαχνε του έπεσε μια παγκανότα, ένα νόμισμα. Η Μαρία το πήρε χαμπάρι, ο Αγάς έψαχνε να δει τι του έπεσε και αυτή για να μη σκύψει να το πάρει και τη δούνε, έκανε πως σκόνταψε και έπεσε επάνω στο νόμισμα, το σκέπασε με το σωματάκι της και το έριξε γρήγορα μέσα στο στήθος της! Τέτοια ετοιμότητα είχε πάντα. Είχε καταφέρει να μάθει τη μοδιστρική τέχνη και να κάνει το σπίτι της σχολείο και για άλλα κορίτσια της πόλης. Η πελατεία της από τις καλύτερες και βέβαια όλες οι μικρασιάτισες ράβονταν σ' αυτήν.

Σε κανά δυο χρόνια μάζεψαν πέντε παράδες κι αποφάσισαν να κάνουν το μεγάλο βήμα του γάμου. Όχι τίποτε σοβαρό δηλαδή, γιατί οι καιροί ήταν αρκετά δύσκολοι, τα μαύρα σύννεφα των πολέμων δεν έλεγαν να καταλαγιάσουν και ο κόσμος ήταν πολύ ζορισμένος. Βρήκαν ένα σπιτάκι με νοίκι, και μια που τα χέρια του έπιαναν από μαστοριά, βοήθησαν και κάποιοι φίλοι, ετοίμασε ό,τι χρειαζόταν για το σπιτικό, τραπέζι, καρέκλες, μπουφέ, καναπέδες. Δεν πρόλαβε να ετοιμάσει το μεγάλο κρεβάτι, αλλά το είχε στο πρόγραμμα να το ετοιμάσει άμεσα. Έλα όμως που αυτή η έλλειψη έμελε να γίνει αιτία πολέμου, γιατί η Μαρία το ήθελε πιο νωρίς να το στολίσει, και βέβαια όταν λέμε κρεβάτι διπλό, δεν εννοούμε καμιά κρεβατοκάμαρα σαν αυτές που ξέρουμε σήμερα, αλλά η όλη κατασκευή αποτελούνταν από τέσσερες τάβλες στηριγμένες πάνω σε ξύλινα ποδαρικά και το... στρωματέξ, υφαντό μεν, αλλά γεμάτο με σίκαλη ή άχυρο, στην καλύτερη δε εκδοχή του βαμβάκι ακατέργαστο, κατευθείαν από το χωράφι. Μπροστά λοιπόν στην έλλειψη του κρεβατιού πήγε η Μαρία στο σπίτι της πεθε-

ράς της και σήκωσε το κρεβάτι, με τη σκέψη, χήρα γυναίκα τι το θες το διπλό κρεβάτι! Ε... ποιος είδε τον Θεό και δεν τον φοβήθηκε. Άστραψε και βρόντηξε η κυρά-Χρυσώ. Αιτία πολέμου μεταξύ Σμύρνης και Λαγκαδά! Η κυρά-Χρυσώ δεν μπορούσε να το καταπιεί εύκολα αυτό που της έκανε η προσφυγγίνα νύφη της, το φουσουσε και δε κρύωνε, το έλεγε και το ξανάλεγε μέχρι να το χωνέψει, αλλά δεν χωνευόταν εύκολα τέτοιο πράγμα. Πέρασε καιρός να βρεθούν ξανά νύφη και πεθερά, η Μαρία απέφευγε να περνά από τη γειτονιά και ο Χρήστος περνούσε κανένα βραδάκι και έβλεπε τη μάνα και τ' αδέρφια του αλλά ήταν σα ζεματισμένος, δεν ήξερε τι να πει και πώς να δικαιολογήσει τη γυναίκα του. Φρόντισε μόνο όσο πιο γρήγορα μπορούσε να φτιάξει το δικό τους κρεβάτι και κάποια μέρα πήρε τις τάβλες στην πλάτη και τις πήγε πίσω στο πατρικό του. Η μάνα του ούτε που γύρισε να τις δει, πήγε μόνος του και ξαναέστησε το κρεβάτι και έφυγε χωρίς πολλές κουβέντες γιατί φοβόταν μην ειπωθεί καμιά βαριά κουβέντα και δεν το ήθελε. Σε λίγες μέρες ξαναπέρασε ένα βραδάκι και τους είπε πώς να... η Μαρία δεν μπορεί να έρθει γιατί είναι έγκυος, οι αδερφές του τον συμβούλεψαν να πει στη γυναίκα του όποτε μπορέσει να έρθει να πάρει την ευχή της πεθεράς της, έτσι τόχουμε εδώ. Το είπε δειλά-δειλά στη Μαρία, και πήρε μια ξεγυρισμένη Σμυρνέικη απάντηση: «εμείς δεν το 'χουμε έτσι!». Δεν είπε τίποτε και συνέχισε να παλαντζάρει ανάμεσα στη μάνα και στη γυναίκα του. Κάποτε έφτασε ο καιρός της γέννας μετά από μια πολύ δύσκολη εγκυμοσύνη της Μαρίας. Οι μέρες έφτασαν και η Μαρία δεν μπορούσε να γεννήσει. Αυτό τρομοκράτησε κι αυτήν και τον Χρήστο αλλά κυρίως την μάνα της

Μαρίας την κυρά-Άννα, που είδε κι απόειδε πως η κόρη της έχει τον εγωισμό πιο μεγάλο από την τουρλωμένη κοιλιά της και δεν πάει να πάρει την ευχή της πεθεράς της, πήρε τα κουράγια της και πήγε στη συμπεθέρα. Έκατσε και είπε τον καημό της με δάκρυα και ζητούσε αυτή συγγνώμη για λογαριασμό της κόρης της. Η κυρά-Χρυσώ δεν αισθάνθηκε καλά με τέτοια ταπείνωση της γυναίκας και είπε: άφησε βρε συμπεθέρα, παιδιά είναι κάποτε θα βάλουν μυαλό άμα γίνουν μανάδες. Όμως η κυρά-Άννα, δεν έμεινε εκεί. Μπορεί στη Σμύρνη να μη είχαν έθιμο οι νύφες να φιλούν τα χέρια των πεθερικών, αλλά όταν έφτανε καμιά στην κατάσταση που ήταν τώρα η Μαρία, πήγαινε η μάνα της και έπλενε τα πόδια της πεθεράς και κατόπι έπαιρνε ένα ποτήρι από το νερό της λεκάνης και το έδινε στην εγκυμονούσα να το πιει, σαν ένδειξη συγγνώμης για ό,τι τυχόν είχε κάνει. Η κυρά-Χρυσώ της είπε ότι εμείς δεν το 'χουμε το έθιμο, αλλά θέλοντας και μη έκατσε και της έπλενε τα πόδια η συμπεθέρα και μετά πήρε σε ένα μπουκαλάκι νερό και το πήγε στη Μαρία.

Όταν έφτασε η κυρά-Άννα στο σπίτι, η Μαρία βογγούσε από τους πόνους, ο Χρήστος ίδρωσε-ξεΐδρωνε και η μαμή ετοιμάζε νερό και πανιά μήπως και καταφέρουν να πάρουν το μωρό ζωντανό. Η κυρά-Άννα της έδωσε να πιει λέγοντάς της: «πιες το γαϊδούρα και μη ξαναπείς κουβέντα στην πεθερά σου, γιατί από μένα θα τόβρεις».

Ήθελε δεν ήθελε, το κατέβασε μονορούφι μέσα στους πόνους της και σε λίγη ώρα ακουγόταν το κλάμα του μωρού στο δωμάτιο. Τέτοια επιτυχία το «φάρμακο»!

Έκτοτε τα χρόνια κύλησαν ήρεμα, νύφη και πεθερά τα ξέχασαν όλα γιατί η Μαρία ήταν καπάτσα και καταφερτζού,

έγινε γρήγορα αγαπητή στην οικογένεια και σχεδόν ανέλαβε αυτή να στηρίξει την πεθερά της όταν άρχισαν τα πρώτα προβλήματα με το γλαύκωμα. Αυτή να την τρέξει σε γιατρούς, να πάει να μάθει, να ρωτήσει, να αναλάβει τα μικρά κουνιάδια της που ήταν τότε γύρω στα δώδεκα η Στέλλα και καμιά εννιά ο Δημητρός, ενώ η Σοφία είχε ήδη παντρευτεί πρόσφυγα κι αυτή, και η Μαλαματή περίμενε τη σειρά της. Τους έπαιζε και ξεφάντωνε μαζί τους λες και ήταν δικά της παιδιά.

Μαζί τους μεγάλωνε και ο δικός της γιος ο Τάκης, που πήρε το όνομα του παππού από τη Σμύρνη που χάθηκε στην καταστροφή, βέβαια εδώ το έθιμο ήθελε το παιδί να παίρνει το όνομα των γονικών του πατέρα του, αλλά κι εδώ η Σμύρνη νίκησε και πάλι κατά κράτος. Η κυρά-Χρυσώ παρά το ότι θα ήθελε ν' ακουστεί το όνομα του άντρα της, του Κωσταντή, που έφυγε κι εκείνος νέος, δέχτηκε να μπει το όνομα του άγνωστου συμπέθερου, για να αποφευχθεί ίσως μια ακόμη σύρραξη. Σε κανά δυο χρόνια η Μαρία ξαναέμεινε έγκυος και γέννησε ένα χαριτωμένο κοριτσάκι που κι αυτό πήρε το όνομα της χαμένης γιαγιάς της Μαρίας στις φλόγες της πονεμένης Σμύρνης. Και το όνομα αυτής Αμύρσα!

Τ' άκουσαν οι Λαγκαδιανοί και γέλασαν γιατί τούς ήταν άγνωστο το όνομα, αλλά τί να κάνουν, το κατάπιαν κι αυτό και τραγουδούσαν καμιά φορά περιπαιχτικά, για τις Σμυρνιές: «Η θειά μας η Αμυρσουδά τρία βρακιά φορεί, ώσπου να βγάλει το ένα, τ' άλλα τα κατουρεί...» και δώστου να χτυπάνε παλαμάκια.

Η Αμύρσα παρ' όλη την χαρά που έφερε δεν ευτύχησε να μεγαλώσει, γιατί μόλις έφτασε στα 4 χρόνια της πέθανε,

όπως πέθαναν πολλά παιδιά τότε λόγω της μεγάλης παιδικής θνησιμότητας. Πέρασε καιρός για να συνέλθει η Μαρία και ο Χρήστος από τον πόνο τους, αλλά και όλη η οικογένεια, γιατί το μικρό τους είχε κλέψει την καρδιά και το είχαν αγαπήσει λόγω της φιλασθένειάς του. Μετά από 5 χρόνια η Μαρία ξαναγέννησε κορίτσι πάλι και τώρα έβαλε το όνομα της μάνας του μπαμπά της, της γιαγιάς Παναγιώτας, που κι αυτή χάθηκε στη Σμύρνη. Τρέχα γύρευε δηλαδή, λες και το 'χει βάλει σκοπό να μη ακουστεί όνομα από το σόι του άντρα της. Κανένας δεν της είπε τίποτε, γιατί δεν ήθελαν να χαλάσουν και την καρδιά του Χρήστου.

Τα χρόνια που ακολούθησαν ήταν χρόνια δύσκολα και σκληρά. Ο κόσμος έβραζε εδώ και καιρό και σε λίγο ξεσπούσε ο πόλεμος του 1940.

Έφυγε κι ο Χρήστος στον πόλεμο, όπως όλα τα παιδιά της πατρίδας και σαν λοχίας πήγε στην πρώτη γραμμή του μετώπου. Έφτασαν ως τα Αλβανικά βουνά και πολέμησαν για χάρη της πατρίδας αλλά και των παιδιών τους. Ο χρόνος πέρασε δύσκολα και μετά ήρθε η συνθηκολόγηση και το σπάσιμο του μετώπου, η επιστροφή στα σπίτια και η εμπειρία της Γερμανικής κατοχής. Στο αντάρτικο δεν ήθελε να μπλέξει, παρά το ότι δέχτηκε πιέσεις, γιατί έβλεπε πως αυτοί που κάνανε κουμάντο στο χωριό δεν ήταν και τα καλύτερα κουμάσια. Έστειλαν τον κόσμο να πολεμάει κι αυτοί κρυβόταν στις γιάφκες και κάνανε λέει αντίσταση. Αυτά ο Χρήστος τα έλεγε και δυνατά και κάποιοι ενοχλούνταν. Πολλές φορές δέχτηκε απειλές και τότε κάποιος γείτονας «αγωνιστής» είπε στη Μαρία: «Μια που δεν βγαίνει ο Χρήστος στο βουνό, και δεν κλείνει και το

στόμα του, γράψου εσύ τουλάχιστον στο ΕΑΜ για να του γλυτώσεις το κεφάλι. Έτσι και έγινε, παρά τη διαφωνία του Χρήστου, πήγε και γράφτηκε αλλά έκανε και συμφωνία ότι δεν θα βγει στο βουνό γιατί έχει δυο μικρά παιδιά, αλλά θα βοηθάει σε αποστολές μέσα στην πόλη και τη Θεσσαλονίκη. Έτσι έγινε σύνδεσμος μεταξύ των ανταρτικών ομάδων και μετέφερε μηνύματα και πληροφορίες, αλλά πουλούσε και τα κουπόνια για την οικονομική ενίσχυση του αγώνα.

Έπαιρνε τα κουπόνια ή τα μηνύματα τα τύλιγε μέσα στο κουβάρι του πλεξίματος, έβαζε και τις βελόνες και πήγαινε δήθεν πλέκοντας όπου ήθελε, χωρίς κανένας να υποψιαστεί τίποτα. Απαίτησε μάλιστα να παίρνει κι αυτή συσσίτιο για τα παιδιά της, όπως έπαιρναν όλες οι οικογένειες των ανταρτών, όταν όμως κάποτε μοίρασαν από ένα-δυο κιλά φακές για τις οικογένειες των αγωνιστών, η Μαρία αντιλήφθηκε ότι οι φακές ήταν ανακατεμένες με άμμο, γιατί κάποιοι «αγωνιστές» πίστεψαν ότι νοθεύοντας τις φακές με άμμο, περίσσευε φακή για να την πουλήσουν στην μαύρη αγορά για λογαριασμό τους. Ε... ποιος είδε τον Θεό και δεν τον φοβήθηκε, αρπάζει η Μαρία το σακούλι με τη φακή και την πηγαίνει στο διοικητήριο. Έξαλλη μπήκε μέσα φωνάζοντας να δει τον σύντροφο αρχηγό, εκεί του άδειασε το σακούλι πάνω στο γραφείο και του είπε: «αυτές τις φακές να τις βράσεις και να τις δώσεις στα δικά σου παιδιά». Ο Χρήστος έτρεξε πίσω της για να την ηρεμήσει, γιατί εν τω μεταξύ οι αντάρτες είχαν αρχίσει ήδη το παιδομάζωμα τέλος του '44 και πήραν και τον μικρό τους αδελφό τον Δημητρώ στο βουνό, για «εκπαίδευση στον αγώνα», και φοβήθηκε μήπως την πληρώσει ο μικρός, που ήταν

δεν ήταν τότε 16 χρονών. Ευτυχώς τα πράγματα ηρέμησαν και δεν δόθηκε συνέχεια γιατί δεν συνέφερε σε κανέναν.

Μετά την κατοχή τα πράγματα ηρέμησαν και ο μεν Χρήστος ρίχτηκε στη δουλειά και έκανε το δικό του καροποιείο, παίρνοντας στη δούλεψή του και τον μικρό του αδελφό τον Δημητρώ και πήγαιναν πολύ καλά, αφού το επάγγελμα ήταν σε μεγάλη ανάπτυξη εκείνη την εποχή, μάλιστα λίγο αργότερα η τράπεζα άρχισε να δίνει δάνεια στους αγρότες για να αποκτήσουν κάρο, το βασικό μέσο μεταφοράς, και έτσι αυξήθηκαν οι παραγγελίες, μετά δε πήρε και τον γιο του τον Τάκη στη δουλειά, όταν απολύθηκε απ' το στρατό. Ο Δημητρός και ο Τάκης που είχαν και χάρισμα στη ζωγραφική, διακοσμούσαν μόνοι τους τα κάρα με λουλούδια και λαϊκές ζωγραφιές, κι έτσι δεν χρειαζόταν να πληρώνουν τον κυρ-θανάση τον Μανωλούδη που είχε καθιερωθεί ως ο λαϊκός ζωγράφος των αμαξοκαροποιών.

Η ζωή κυλούσε ήρεμα και με πολύ κέφι, γιατί η Συμυρνιά νύφη ήθελε να αναβιώσει τη ζωή της Σμύρνης στο Λαγκαδά. Κάθε τόσο ταβερνάκια, γλεντάκια, παρέες μαζεμένες στο σπίτι τους για γιορτές, αποκριές, πρωτοχρονιές χαρούμενες γεμάτες γέλια και τραγούδια, όμως τώρα τα τραγούδια της προσφυγιάς, για το παρθεναγωγείο που κήκε και για «τη Σμύρνη που έγινε στάχτη κι έβγαλε ο Κεμάλ το άχτι», ξεχάστηκαν και τη θέση τους πήραν τα τραγούδια της εποχής «μια ζωή την έχουμε κι αν δεν τη γλεντήσουμε, τι θα καταλάβουμε τι θα καζαντήσουμε».

Αυτά θυμόταν η Μαρία χρόνια αργότερα, που έχασε τον άντρα της από καρκίνο στα εβδομήντα του περίπου χρόνια

και ύστερα τον γιο της στην ίδια ηλικία και σαν έμεινε μόνη με τα παιδιά και τα εγγόνια, μάνα και πεθερά μαζί, αλλά πάντα Συμυρνιά, με τον πρώτο και τον τελευταίο λόγο δικό της και χαμογελούσε μεγαλόψυχα ευχαριστώντας το Θεό για τα 94 χρόνια που της χάρισε. Καμιά φορά έκλεινε τα μάτια και προσπαθούσε να πάει στη Σμύρνη, να θυμηθεί τα παλιά, να περπατήσει στα σοκάκια της, να πάει τη λειτουργιά στην Αγιά-Φωτεινή, να περάσει από την αγορά και να χαζέψει τις βιτρίνες, να τριγυρίσει στις γειτονιές των παιδικών της χρόνων να ξαναμπει στα σπίτια και τα αρχοντικά της πόλης να συναντήσει τις φίλες της, να περπατήσουν στην προκουμαία τραγουδώντας, όπως τότε παλιά, πριν έρθει το κακό κι ο χαλασμός. Αλλά τότε η καρδιά της πιανότανε και ένας κόμπος ανέβαινε στο λαιμό. Θεέ μου τί κακό ήταν εκείνο που έγινε; Σε τι έφταιξε η ανθρωπότης; Έρχονταν ξαφνικά στο μυαλό της οι τελευταίες εικόνες της Σμύρνης σκεπασμένες με τους μαύρους καπνούς της πυρκαγιάς, τον κόσμο να τρέχει αλαφιασμένος στην προκουμαία να σωθεί, τους Εγγλέζους να σπρώχνουν γυναίκες και παιδιά μέσα στο νερό για να μην ανεβούν στα πλοία, κεφάλια κομμένα να πλέουν στη ματωμένη θάλασσα, τσέτες να ορμούν με ματωμένα σπαθιά σε όποιον τους έκλεινε το δρόμο, τον Δεσπότη να τον σέρνουν μέσα στην πόλη και να τον πετροβολούν, εικόνες φρίκης και σπαραγμού. Αυτός ήταν και ο λόγος που τόσα χρόνια δεν θέλησε να ξαναγυρίσει πίσω στα αγαπημένα χρώματα, φοβόταν μη ξαναζήσει την καταστροφή της Σμύρνης και δεν το αντέξει η καρδιά της. Φοβόταν το θάνατο έτσι όπως τον έζησε τότε. Δεν ήθελε βέβαια να πεθάνει, «είδα το χάρο με τα μάτια μου στη Σμύρνη», έλε-

γε, και «δεν θέλω να τον ξανασυναντήσω» κι αν καμιά φορά πάνω στη πλάκα της έλεγαν ότι θα πεθάνει κι αυτή όπως όλοι, έλεγε πως είναι ικανή να σκάψει με τα νύχια της το χώμα και να ξαναβγεί στη ζωή απ' την άλλη πλευρά της γης, «δεν κατάλαβες, έλεγε, ξέρεις ποια είμαι εγώ; Τον διάβολο σε μπουκάλι τον κλείνω», και γελούσε με όλη της την ψυχή. Ήθελε να τη θυμούνται ζωντανή, κεφάτη, καλαμπουρτζού, φωνακλού, δεν ήθελε να υποχρεώνεται σε κανέναν, ήθελε να κάνει πάντα το δικό της, και το έκανε για εννενηντατρισίμησι χρόνια. Κάποια μέρα μόνη της πήρε τηλέφωνο σε μια ιδιωτική κλινική και παρήγγειλε να έλθουν να την πάρουν. «Δεν θέλω να γίνω βάρος κανενός», έλεγε. Παρά τα παρακαλετά και τη στεναχώρια των δικών της, το αποφάσισε και το 'κανε γι' ακόμα μια φορά το γινάτι της. Ήρθε το αυτοκίνητο και την πήρε. Είχε ετοιμάσει μόνη τα πράγματά της, τα πήρε, χαιρέτισε και μπήκε μέσα. Σε μια στιγμή δάκρυσε, γύρισε και κοίταξε προς το σπίτι και αυτούς που ήταν στην πόρτα για να την χαιρετίσουν, ύστερα θυμήθηκε την απόφασή της, «ήπρεπε να κάνει αυτό που ήθελε» αυτή. Σμυρναίικο γινάτι! Στην κλινική όμως βάραινε κάπως και άρχισαν τα πρώτα προβλήματα που κράτησαν για τέσσερες-πέντε μήνες.

Στις 4 Δεκέμβρη μια κρύα χειμωνιάτικη ημέρα η Μαρία έκλεινε τα μάτια της, ακριβώς την ίδια ημέρα που είχε έλθει στη ζωή πριν από 94 χρόνια, την ίδια μέρα που παντρεύτηκε, την ημέρα της Αγίας Βαρβάρας. Γι' αυτό όταν κάποιος σχολίαζε το στόμα της που πήγαινε σαν πολυβόλο, έλεγε πως «εγώ είμαι του πυροβολικού, αφού γεννήθηκα της Αγιά-Βαρβάρας, μεγάλη η χάρη της».

3. Ενός λεπτού σιγή...

Δεν μπορούσε να το χωνέψει πραγματικά ο νους του πώς αυτός που στον πόλεμο, δεκαεξάχρονο παιδί, με ένα λιανό οπλοπολυβόλο αντιμετώπισε μια ολόκληρη διμοιρία Παοτζήδων τώρα, στα ογδόντα οχτώ του χρόνια, να μη μπορεί να πάρει τα πόδια του. Το 'λεγε και γέμιζαν τα μάτια του δάκρυα από την ανημπόρια του να βγει να περπατήσει, να ασχοληθεί με την αυλή, να παίξει με τα σκυλιά του, να καθαρίσει το δίκανο, να μαστορέψει, να δείξει βρε αδερφέ ότι ακόμα μπορεί και πρέπει να τον θεωρούν υπολογίσιμη δύναμη. Γι' αυτό συχνά, όταν έβρισκε την ευκαιρία, καθώς τον επισκέπτονταν συγγενείς και φίλοι, άνοιγε τα τεφτέρια του μυαλού του και ξεδίπλωνε ιστορίες παλιές και ένδοξες, ιστορίες με πόνο, κλάμα, ιδρώτα, αγωνίες, κόπο, και ένιωθε μια ικανοποίηση ότι τώρα μπορεί να είναι ανήμπορος αλλά στα νιάτα του ήταν πραγματικό παλικάρι και έκανε πολλά και ωραία πράγματα στη ζωή του. Τα βράδια συνήθως αρέσκονταν να διηγείται στους δικούς του πράματα και θάματα, που συχνά τον ξεσήκωναν σε διηγήσεις, γιατί πραγματικά ήταν μια ανεξάντλητη πηγή πληροφοριών για τα παλιά, για την ιστορία, για τη ζωή της πόλης. Θυμόταν τα δύσκολα παιδικά χρόνια της ορφάνειας και της φτώχειας, μια και ο πατέρας του ο Κωσταντής πέθανε πολύ νέος, ούτε καν πρόλαβε να πενηνταρίσει. Θυμόταν τα χρόνια του σχολείου, που διακρίνονταν στα γράμματα και την εξυπνάδα, αλλά πού να σκεφτεί κανένας για σπουδές και

γυμνάσια. Δεν ξεχνούσε ποτέ ότι ήταν από τους καλύτερους στη χορωδία του σχολείου και που, με τον δάσκαλό τους τον κυρ-Ζαταγιά, πήγαν στη Σαλονίκη στον ραδιοφωνικό σταθμό Μακεδονίας και τραγούδησαν με τη χορωδία. Εκεί τον άκουσε και ο Κώστας Κουφογιάγκος γνωστός τότε τραγουδιστής του παραδοσιακού τραγουδιού με την Νίτσα Τσίτρα και ήθελε να τον πάρει μαζί του στο τραγούδι. Έγιναν όμως φίλοι αργότερα και μάλιστα στον γάμο του ήρθε ο Κουφογιάγκος μαζί με την Τσίτρα και τραγούδησαν για τη χαρά του. Τόσο πολύ μ' αγαπούσε! Έλεγε με περηφάνεια. Κάποτε-κάποτε βούρκωνε καθώς θυμόταν την μάνα του την κυρά-Χρυσώ, πώς μια τυφλή γυναίκα κατάφερε να αναστήσει πέντε παιδιά, χήρα και μόνη και με τόσα προβλήματα, με πολέμους, με κατοχή, με φτώχεια και στερήσεις που δεν τις χωράει ανθρώπου νους. Κι όμως κατάφερε να τα μεγαλώσει, να τα παντρέψει, να χαρεί εγγόνια και να κλείσει τα μάτια της χαρούμενη και ευτυχισμένη στα τέλη της ζωής της, κι ήταν αυτός που της έκλεισε τα μάτια αυτά που εξ αιτίας του γλαυκώματος δεν μπόρεσαν να δουν την ομορφιά της νέας πραγματικότητας και της νέας ζωής στην πόλη της. Όταν παντρεύτηκε η Σοφία και ο Χρήστος και άνοιξαν τα δικά τους σπιτικά, ο Δημήτρης θα ήταν γύρω στα δέκα, η Στέλλα στα δώδεκα και η Μαλαματή καμιά εικοσαριά χρονώ. Ο Χρήστος με τον Δημητρώ είχαν περίπου 20 χρόνια διαφορά. Η ζωή όχι απλά δύσκολη αλλά φορτίο βαρύ σε μια προκατοχική περίοδο, όπου ο Μεταξάς οργάνωνε το κράτος με τη δική του στρατοκρατική αντίληψη, η πατρίδα φτωχευμένη για τρίτη φορά μετά την απελευθέρωση του '21, και η ζωή των ανθρώπων σταυρός ασήκωτος πολλές φορές στις

πλάτες τους. Η Μαλαματή έπιασε δουλειά στους μπαξέδες του μπάρμπα τους, η Στέλλα δούλευε στο καπνεργοστάσιο στις Σέρρες, που πήγαιναν με άλλα κορίτσια του Λαγκαδά, και ο Δημήτρης με τα δώδεκα χρόνια στην πλάτη του, έπιασε δουλειά στο χονδρεμπορικό του Μπίλλη και κουβαλούσε στα άλλα μπακάλικα της πόλης τις παραγγελίες τους, που μερικές φορές ήταν βαρύτερες από τα δικά του κιλά. Αυτό που τον παίδευε κυρίως δεν ήταν τα σακιά με τις πατάτες και τα φασόλια αλλά οι τενεκέδες με το λάδι και το πετρέλαιο που άμα δεν ήταν εύκαιρο το καροτσάκι και ήταν βιαστική η παραγγελία, έπρεπε να τα κουβαλήσει με την πλάτη. Έτσι θυμάται μια φορά η Στέλλα που ήρθε στο σπίτι με μουσκεμένο το πουκάμισό του και βρώμαγε πετρέλαιο από μακρυνά. Όταν τον είδαν οι αδερφές του τρόμαξαν, τι να τον κάνουν τώρα που είχε κοκκινίσει κιόλας όλη πλάτη του και άρχισε να δημιουργεί πληγή. Φώναξαν την Μαρία τη νύφη τους και τον ανάλαβε αυτή, με κομπρέσες και αλοιφές και γιατρικά πρακτικά να τον συνεφέρει, αλλά η κατάσταση δεν υποχωρούσε μέχρι που τον πήγαν τελικά στο γιατρό για κάτι καλύτερο. Σαν τώρα το θυμάται το τι τράβηξε για ένα μήνα με την πληγιασμένη πλάτη του, αλλά εκείνο που τον παίδευε ήταν ότι έχανε το μεροκάματο και τα χαρτζιλίκια που έπαιρνε από τους μπακάληδες. Πήγε στο αφεντικό και του είπε αν μπορεί να δουλέψει σε άλλες δουλειές λαφρύτερες μέχρι να γειάνει η πλάτη του και ο κυρ-Γιώργης δέχτηκε να τον ξαναπροσλάβει, γιατί ήξερε τα ζόρια της οικογένειας. Έστερα ήρθε η κατοχή, ο πόλεμος, ο Χρήστος στην Αλβανία, όλη η οικογένεια βίωσε την κατάσταση τόσο σκληρά όσο και οι άλλοι χωριανοί, με την φτώχεια και την ανέχεια να

συντροφεύει την κάθε μέρα τους. Ευτυχώς που ο Λαγκαδάς ήταν χωριό καμπίσιο και πάντα θα έβρισκες ένα αυγό, ένα χόρτο και κυρίως κανένα ψάρι από την λίμνη, που βρέθηκε σαν μάνα εξ ουρανού και ευλογία από το Θεό σε τούτες τις δύστυχες μέρες του πολέμου. Η κυρά-Χρυσώ είχε σχεδόν τυφλωθεί, ελάχιστες σκιές ξεχώριζε μόνο και ήταν αδύνατο να ξενοδουλέψει όπως πριν στα χωράφια και τα σπítια, όμως παρόλα αυτά παρέμεινε αξιοπρεπής και περήφανη, γι' αυτό άλλωστε της αναγνώριζαν αυτή την περηφάνια όσοι την αποκαλούσαν Κυρά. Στον πόλεμο όλη η γειτονιά μια οικογένεια και ό,τι έλειπε από κάποιον το συμπλήρωνε κάποιος άλλος, ο μπαρμπα-Στέργιος από απέναντι, η κυρά-Μελάχρω, παραδίπλα ο μάρμπας τους ο Αριστείδης που είχε τον μπαξέ και τους φρόντιζε και από δουλειά και από ζαρζαβάτια. Δόξα τω Θεώ όλα πήγαιναν φτωχικά αλλά ήρεμα, μέχρι που κι ο Χρήστος γύρισε απ' το μέτωπο της Αλβανίας ευτυχώς γερός. Όμως την κατάσταση δυστυχώς δεν την ελέγχει πάντα ο νόμος του Θεού αλλά η ανθρώπινη απληστία και ο παραλογισμός. Η Γερμανική κατοχή έμελε να είναι σκληρή και μαύρη και στην πόλη η κατάσταση άλλαξε άρδην. Ο κόσμος στριμώχτηκε και ο φόβος άρχισε να κυριαρχεί, γιατί κανείς δεν ήξερε τι ξημερώνει αύριο. Μαζί με τους Γερμανούς κουβαλήθηκαν και οι Βούλγαροι και αυτοί ήταν καμιά φορά σκληρότεροι από τους άλλους. Από πού να φυλαχτεί κανείς, δεν ήξερε. Εν τω μεταξύ κάποιοι «λεβέντες» που τη λέξη Πατρίδα την εξέλαβαν σαν «παρτίδα», τα έκαναν πλακάκια με Βουλγάρους και Γερμανούς, ευελπιστώντας να περάσουν για πάρτη τους ζωή χαρισάμενη, γιατί ονειρεύονταν το μέλλον της Ελλάδας γερμανικό. Άρχισαν τα καρφώματα, άρχισαν οι επισκέψεις σε σπítια

και οι επιτάξεις σπιτιών, κάποιοι που νόμισαν πως ήρθε η ώρα να δείξουν τον ανδρικό τους ηρωισμό στα κορίτσια, οδηγούσαν παρέες Γερμανών σε οικογένειες που υπήρχαν κοπέλες με σκοπό να επωφεληθούν της νιότης τους. Έτσι ένα βράδυ χειμωνιάτικο, που στο σπίτι της κυρά-Χρυσώς είχε χαμηλώσει η γκαζόλαμπα και είχαν κλείσει τα παράθυρα ερμητικά με κουρελούδες για να μη φαίνεται φως από πουθενά, χτύπησε η πόρτα του σπιτιού και ξεπρόβαλε μια μεθυσμένη παρέα Γερμανών συνοδευόμενη από ένα γείτονα φίλο τους, που μπορεί να μη φορούσε κουκούλα όπως οι γνωστοί καταδότες, αλλά το πρόσωπό του φάνηκε ξεκάθαρα κάτω από το φως του φεγγαριού. Τα κορίτσια μαζεύτηκαν τρομαγμένα σε μια άκρη της κάμαρας τρέμοντας, η τυφλή κυρά-Χρυσώ, στάθηκε στο έμπα της πόρτας και την έφραξε ανοίγοντας τα χέρια της. Ο μεθυσμένος Γερμανός δεν κατάλαβε ότι είχε μπροστά του μια τυφλή γυναίκα, και με την εξουσία του κατακτητή της έδωσε μια σπρωξιά και την ξάπλωσε κάτω. Τότε ο δωδεκάχρονος Δημήτρης, πετάχτηκε μπροστά στον στρατιώτη, αφού σήκωσε την μάνα του από κάτω και χαιρετώντας τον στρατιωτικά με τον ελληνικό χαιρετισμό του είπε «νιξ μπαμπά» και άρχισαν να τρέχουν τα δάκρυα καθώς ακόμα τον χαιρετούσε σαν στρατιώτη. Ο Γερμανός παρ' όλη τη τύφλα του μεθυσιού και τη βρώμα του έζεχνε, ξαφνιάστηκε, χαιρέτισε κι αυτός χιτλερικά και κάνοντας μια απότομη στροφή πήρε την παρέα του και εξαφανίστηκαν μέσα στη νύχτα. Η κυρά-Χρυσώ δεν μπόρεσε να κοιμηθεί από το θυμό της, «πώς μπόρεσε βρε το γαϊδούρι να φέρει σε μας τους Γερμανούς», έλεγε και ξανάλεγε ώσπου να ξημερώσει, χωρίς να μπορεί να το χωνέψει. Πριν ακόμα

βγει το πρώτο φως του ήλιου ξυπνά τη Στέλλα και της λέει: «πάνε με στο σπίτι αυτού του γαιδάρου να σου τον συμμαζέψω εγώ». Η Στέλλα τρέμοντας από φόβο πήρε τη μάννα της από το χέρι και την οδήγησε στο σπίτι του γείτονα. Άνοιξε η μάννα του «λεβέντη» ξαφνιασμένη από την πρωινή επίσκεψη.

-Τι έγινε Κυρά; Τι πάθατε πρωί-πρωί;

Η κυρά-Χρυσώ άνοιξε διάπλατα τα τυφλά της μάτια και προσπάθησε να κοιτάξει κατάματα τη γειτόνισσά της.

- Μέσα είναι ο κανακάρης σου; Ξύπνα τον και πες τον ότι αυτό που έκανε στα παιδιά μου απ' τον Θεό να το βρει, και παιδιά σαν τα δικά μου να μη χαρεί στη ζωή του.

Η ταραχή της έκοβε την ανάσα. Δεν μπορούσε να πει τίποτε άλλο ούτε και να ακούσει. Γύρισε την πλάτη της και έφυγε.

Κεραυνός έπεσε στο κεφάλι της μάννας. Δεν τόλμησε να απαντήσει, γιατί κατάλαβε τι μπορεί να έκανε ο κανακάρης της που γύρισε μεθυσμένος στο σπίτι τα χαράματα. Της ήρθε κόλπος, πως ο γιος της να ξεπέσει τόσο στα μάτια της γειτονιάς και να φέρει τον φόβο σε μια φτωχή οικογένεια γειτόνων! Αλλά κι η Κυρά να πει τέτοια κουβέντα βαριά... δεν το περίμενε.

Ο Δημήτρης το θυμόταν αυτό και στεναχωριόταν για την κατάρα της μάννας του, γιατί πράγματι ο άνθρωπος αυτός δεν απέκτησε ποτέ παιδιά και το κακό που τον βρήκε αργότερα στον εμφύλιο το κουβαλούσε μια ζωή σαν κουσούρι. Θυμόταν μονάχα πως, όταν έχασε το πόδι του στον εμφύλιο, η μόνη από τη γειτονιά που παρηγόρησε τη μάννα του ήταν η κυρά-Χρυσώ, γιατί όλοι το θεώρησαν θεία δίκη, αλλά ίσως γιατί κι αυτή είχε το βάρος της κατάρας της νωπό.

Η ζωή συνεχιζόταν με τους δικούς της ρυθμούς και η κατάσταση έπαιρνε να ζορίζεται ακόμα περισσότερο. Οι ανταρτικές ομάδες γύρω από τον Λαγκαδά δημιουργούσαν συχνά προβλήματα στον κατακτητή, τα αντίποινα των Γερμανών και των Βουλγάρων γίνονταν ημερήσια διάταξη πλέον, κι όταν κατά το '44 το αντάρτικο άρχισε να έχει έλλειψη στρατού, εφευρέθηκε η υποχρεωτική επιστράτευση από τις ανταρτικές ομάδες, όσων μπορούσαν να βαστάξουν όπλο, μόνο που η απόφαση αυτή πολλές φορές έμοιαζε με παιδομάζωμα. Μια παρέα παιδιών του Λαγκαδά, δεκαπεντάχρονα και δεκαεπτάχρονα, ένα βράδυ τα μάζεψαν για καθοδήγηση και τα μίλησαν για τον αγώνα, για την ανάγκη να διώξουν τον κατακτητή, να γίνουν άντρες πριν την ώρα τους. Σε δυο μέρες τούς ειδοποιούσαν ξανά να ανεβούν στο βουνό και μετά έχει ο Θεός. Ανάμεσα σε όλους κι ο Δημήτρης, που παρεμπιπτόντως οι φίλοι τον φώναζαν ακόμα με το παιδικό του παρατσούκλι «Μουτάκο» μια και στο χωριό τους Δημητράδες τους έλεγαν ή Μήτσο ή Μουτό, αλλά γιατί και η δασκάλα τους η κυρά-Χρυσή τούτσιμπούσε τα μάγουλα και τον έλεγε Μουτάκο. Εκ του Μουτός λοιπόν, Μουτάκος. Αλλά αυτό που επικράτησε τελικά ήταν το Τάκης.

Η ορμή του Τάκη να πάει να πολεμήσει τρόμαξε τη μάνα του. Είχε πάρει κυριολεκτικά φωτιά από την «καθοδήγηση» και άρχισε να κάνει μαθήματα πατριωτισμού στις αδερφάδες του. Οι αδερφές του βαλάντωσαν στο κλάμα, ο Χρήστος μεγαλύτερος στο σπίτι, με γυναίκα και μικρό παιδί και ο μικρός στο βουνό αντάρτης! Την ειδοποίηση μάλιστα την έστειλαν με έναν αντάρτη στο καρποποιείο του Χρήστου όπου του έδινε

διαταγή να στείλει τον Μουτάκο στο βουνό. Ο Χρήστος αντέδρασε, αλλά οι απειλές που εισέπραξε ήταν τέτοιες που τον ηρέμησαν. Αυτόν δεν τον ήθελαν στο βουνό, γιατί ήταν ήδη λοχίας του τακτικού στρατού και σε κάποιους ντόπιους δεν ενέπνεε εμπιστοσύνη, από την άλλη η γυναίκα του η Μαρία πήγε και γράφτηκε στο ΕΑΜ και βοηθούσε σε αποστολές μηνυμάτων και κατά κάποιον τρόπο είχε η οικογένεια την συμμετοχή της. Αλλά ο Χρήστος μιλούσε πολύ και καμιά φορά σκέφτονταν φωναχτά κι αυτό ενοχλούσε κάτι επαγγελματίες άκαπνους αντάρτες. Πήγε τελικά στο βουνό και τοποθετήθηκε σε ομάδες κρούσης των δοσίλογων Παοτζήδων που αφθονούσαν στην περιοχή και τα γύρω βουνά. Εκεί ήταν λοιπόν μια φορά που τον έβαλαν να καθυστερήσει με το οπλοπολυβόλο του μια διμοιρία Παοτζήδων μόνος του, ώσπου να καταφέρει η υπόλοιπη ομάδα να απομακρυνθεί από την περιοχή. Πυροβολώντας όλη νύχτα σε ένα δέντρο ως στόχο, που αποτελούσε πέρασμα, κατάφερε να αποτρέψει το πέρασμα του εχθρού, οι οποίοι νόμισαν ότι έχουν απέναντί τους κάποια ευάριθμη μονάδα. Το θυμόταν αργότερα και ανατρίχιαζε από την τρέλα του. Θυμόταν ακόμα τα λαϊκά δικαστήρια του βουνού που όταν έπιαναν κάποιον γερμανοτσολιά τον περνούσαν αμέσως από λαϊκό δικαστήριο και φυσικά τον καταδίκαιζαν σε θάνατο. Πόναγε που έβλεπε Έλληνες να σκοτώνουν Έλληνες, τη στιγμή μάλιστα που Γερμανοί και Βούλγαροι αλώνιζαν τον τόπο. Θυμόταν περιστατικά που άλλοτε πλήγωναν την ζωή και άλλοτε την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Έτσι συνέβη και με ένα Παοτζή που τον έπιασαν αιχμάλωτο, τον καταδίκασαν σε θάνατο και τον ρώτησαν για την τελευταία του επιθυμία. Κοίταξε απορημένος, σκέφτηκε και είπε με συστολή:

– Θέλω να χέσω ρε καπετάνιο, μια βδομάδα έχω να πάω στο χαλέ. Χαλές στην τοπική γλωσσολαλιά ήταν το αποχωρητήριο.

Τότε όλοι ξέσπασαν σε γέλια και του έκαναν το χατίρι, αλλά ο καημένος απλά ήθελε να κερδίσει ακόμα λίγη ώρα ζωή, ήταν και δυσκοίλιος και φυσικά τράβηξε αρκετά η τελευταία του επιθυμία...

Μόλις έγινε η συνθηκολόγηση και η αποχώρηση των γερμανών, όλοι περίμεναν πως και πως την επιστροφή του μικρού στο σπίτι. Οι μέρες περνούσαν και ο Τάκης δεν φαινόταν. Άρχισαν να τους ζώνουν φίδια. Σίγουρα σκοτώθηκε και τον πέταξαν σε κανένα ρέμα, έλεγαν μεταξύ τους και ανατρίχιαζαν στην ιδέα του χαμού του. Κάποια μέρα βλέπει η κυρά-Χρυσώ ένα ανταρτόπουλο πάνω σε ένα ψωράλογο να σταματάει στην εξώποτρά της. Τρόμαξε να τον γνωρίσει. Ο Τάκης μόλις την είδε έβαλε τα κλάματα.

– Μάνα, βάλε ένα καζάνι νερό να πλυθώ, γιατί είμαι μες στην ψείρα, και μετά μ' αγκαλιάζεις.

Έβγαλε τα ρούχα του στην αυλή, άναψε φωτιά να τα κάψει, γιατί δεν ήταν να ξαναφορεθούν, και ανέλαβαν οι αδερφές του να του ετοιμάσουν κάτι να φάει, να πλυθεί και να ηρεμήσει λιγάκι. Εκείνο το μπάνιο μέσα στο καζάνι ήταν το σωτήριο μπάνιο της ζωής του, που ακόμα το θυμόταν. Όταν με το καλό έγιναν όλα, τότε διηγήθηκε λεπτομερώς την περιπέτεια της αργοπορίας του. Αφού λοιπόν αποχώρησαν οι Γερμανοί, οι ανταρτικές ομάδες αποφάσισαν να συνεχίσουν τον πόλεμο «κατά των ντόπιων κατακτητών και της πλουτοκρατίας», κι έτσι αποφάσισαν να φύγουν προς Σερβία ή Βουλ-

γαρία, ώστε να ανασυνταχθούν. Η πορεία ξεκίνησε με τους νεαρούς Λαγκαδιώτες να παίρνουν τον δρόμο προς βορρά. Ο Τάκης εκείνο το διάστημα τοποθετήθηκε ως βοηθός δίπλα σε έναν καπετάν -Γιατρό, που ήταν πράγματι ο γιατρός της ομάδας και ο οποίος βλέποντας τον φιλότιμο χαρακτήρα του αλλά και το νεαρό της ηλικίας του, υποψιασμένος προφανώς για το τι έμελε να ακολουθήσει, τον συμβούλεψε να παραμένει κοντά του στα μετόπισθεν της ομάδας και ένα βράδυ, καθώς πεζοπορούσαν μέσα στη νύχτα, τον προέτρεψε να πάρει το άλογό του και να φύγει για το σπίτι. Αν σωθούμε, του είπε, μετά τον πόλεμο τα ξαναλέμε. Αυτός γύρισε λοιπόν στο σπίτι του, αλλά ο γιατρός δεν έδωσε ποτέ σημεία ζωής. Πάντα όμως τον μνημόνευε γιατί αυτός ουσιαστικά τον έσωσε από βέβαιο θάνατο και από όλα τα δεινά που ακολούθησαν τα παιδιά του παραπετάσματος. Τα άλλα παιδιά του Λαγκαδά γύρισαν κάμποσο καιρό αργότερα, γιατί οι ομάδες τους δεν κατάφεραν να περάσουν τα σύνορα.

Η ζωή συνεχιζόταν στο χωριό με τον τενεκέ να πηγαίνει σύννεφο στο μαγαζί του Μπίλλη και τα τσουβάλια να του δυναμώνουν τα μπράτσα καθημερινά. Τα λεφτά του τα μάζευε με θρησκευτική ευλάβεια, για να δει τι θα κάνει με κάποια δική του δουλειά, γιατί παράλληλα πήγαινε και στο καρποειείο που είχε ανοίξει εν τω μεταξύ ο Χρήστος, μάθαινε την τέχνη και η δουλειά πήγαινε καλά. Με τα λεφτά βοηθούσε και το σπίτι και είχε την δική του αυτονομία. Είχε μάλιστα αγοράσει κι έναν πήλινο κουμπαρά και έριχνε εκεί τις οικονομίες του. Η Στέλλα, δυο χρόνια μεγαλύτερή του, παρά το ότι δούλευε κι αυτή, δεν είχε δικό της κουμπαρά, γιατί τα κορίτσια

έπρεπε να δίνουν τα λεφτά στη μάνα για να ετοιμάσει την προίκα τους. Έτσι λοιπόν, όταν είχε ανάγκη από χαρτζιλίκι, έβρισκε τον κρυμμένο κουμπαρά του αδελφού της και με ένα πιαστράκι έβγαζε ό,τι κατάφερνε να πιάσει. Ο Τάκης κατάλαβε ότι κάτι τρέχει με τα λεφτά του και στο τέλος αναγκάστηκε να κρύψει τον κουμπαρά μέσα στην κάμαρα που είχαν ρίξει το στάρι μετά τον αλωνισμό, μέχρι να το βάλουν στα τσουβάλια και να το πάνε στον μύλο. Όμως κι αυτόν το κρυψώνα τον αντιλήφθηκε η αδερφή του και, όταν φανερώθηκε πλέον το γεγονός από το μεγάλο έλλειμμα, τότε ποιος είδε τον Θεό και δεν τον φοβήθηκε. Όρμηξε να την κυνηγά σε όλη τη γειτονιά να τη δείρει και θα το κατάφερνε, αν η Στέλλα δεν κατέφευγε στις μεγάλες δυνάμεις του σπιτιού, στον Χρήστο και τη Μαρία, για να τη σώσουν. Η Μαρία μάλιστα τη συμβούλεψε ένα κόλπο για να αποφεύγει το ξύλο.

– Μόλις σε πιάσει, της λέει, πέσε κάτω και άρχισε να βγάζεις σάλια από το στόμα σου.

Το κόλπο έπιασε. Όταν κατάφερε να την πλησιάσει σε απόσταση αναπνοής, αυτή ξάπλωσε κάτω και άρχισε να αφρίζει. Αυτός τα έχασε, θεώρησε ότι ήταν υπεύθυνος του κακού που βρήκε την αδελφή του και άρχισε να φωνάζει σε βοήθεια τη Μαρία, γιατί:

– Η Στεργιανούδα μας κάτι έπαθε και βγάζει αφρούς!

Αυτό ήταν, το έχασε πραγματικά. Έτσι λυνόταν από δω και πέρα κάθε αδελφική διένεξη.

Ο εμφύλιος που ξεκίνησε δυσκόλευε ακόμα περισσότερο τη ζωή των ανθρώπων και η φτώχεια και η πείνα έδιναν και έπαιρναν. Τα βράδια πάντα με τις λάμπες χαμηλωμένες και τα

παράθυρα κλειστά με κουρελούδες, για να μη δίνουν στόχο. Κάποιο βράδυ μονάχα ένας δυνατός γδούπος τούς έκανε να βγουν έξω για να δουν τι συμβαίνει. Μπροστά στο σπίτι του Ντόντσου ένα παλικάρι, ίσα με δεκαεννιά χρονώ κουβαλούσε μια ραπτομηχανή και την είχε για πούλημα, δηλαδή για ανταλλαγή με λίγο ψωμί ή στάρι. Η πείνα όμως και η κούραση τον σώριασε κάτω. Έτρεξε ο Τάκης και άλλοι της γειτονιάς και τον σήκωσαν πάνω. Η κυρά-Μελάχρω είπε να τον πάνε στο σπίτι της για τον φροντίσει λίγο. Εκεί του έδωσε να φάει κάτι ζεστό να στηλωθεί στα πόδια του και μετά τον πήρε ο Τάκης στο δικό τους για να ξεκουραστεί. Το παιδί ήταν χάλια στην υγεία του, το ξημέρωμα ανέβασε πυρετό και είχε σπασμούς, η κυρά-Χρυσώ είπε να φωνάξουν το γιατρό για να πει τι να κάνουν. Ο γιατρός συνέστησε ξεκούραση και καλό φαΐ μέχρι να ορθοποδήσει. Όλη η γειτονιά τον φρόντισε για καμιά εικοσαριά μέρες, μέχρι που μια μέρα τους αποχαιρέτισε με δάκρυα στα μάτια για την αγάπη που του έδειξαν. Έγιναν φίλοι και έδωσαν υπόσχεση φιλίας για το μέλλον. Το μέλλον όμως για το νεαρό παλικάρι δεν ήταν όπως το περίμενε, γιατί σε κανένα χρόνο σε ένα μπλόκο αστυνομίας και ανταρτών στο Βαρδάρι μια σφαίρα τον βρήκε κατάστημα.

Έτσι λοιπόν με τέτοια γεγονότα και αγωνίες περνούσε η ζωή στην πόλη, με καθημερινές πληροφορίες για εξαφανίσεις και δολοφονίες. Τότε ακούστηκε και η δολοφονία του Δημάρχου Γιάννη Παντίρη, που τον έκλαψε όλη η πόλη, του Ηλιάδη, του μοίραρχου της αστυνομίας, του Στραβοσκιάδη και πολλών άλλων. Οι δε μαυραγορίτες οργίαζαν και ήταν πιο επικίνδυνοι και από αυτούς που οπλοφορούσαν.

Μόλις τα πράγματα άρχισαν να ηρεμούν και υπεγράφη η

Βάρκιζα μια βαθειά ανάσα βγήκε από τα στήθη του κοσμάκη. Η ζωή αμέσως πήρε άλλη στροφή. Τα χαμόγελα ξανάνθισαν στα χείλη των ανθρώπων, οι παρέες ξανάμιζαν, οι σύλλογοι της πόλης, η φιλοπρόοδος αδελφότης γυναικών φρόντιζε να στηρίξει τους ανταρτόπληκτους, τα ορφανά, τις χήρες, ο Σύλλογος νέων ΟΡΦΕΑΣ προσπαθούσε να ανεβάσει το ηθικό των κατοίκων της μικρής πόλης με χορωδίες, με θεατρικές παραστάσεις, με εκδηλώσεις. Τα καφενεδάκια ξαναπέκτησαν ζωή και προπάντων ακούστηκαν και πάλι τραγούδια και καντάδες στα μαγαζιά, στα σπίτια, στους δρόμους. Στο μεταξύ είχε ήδη παντρευτεί και η Μαλαματή μέσα στη δίνη του εμφυλίου, και στα 1949 παντρεύτηκε και η Στέλλα. Ο δρόμος τώρα γι' αυτόν ήταν πλέον ανοιχτός για να σκεφτεί κι αυτός τη δική του ζωή. Αν και δε χρειαζόταν να κουραστεί και να τρέξει πολύ, γιατί η τύχη και ο έρωτας του χαμογελούσαν από το απέναντι ακριβώς σπίτι του μπάρμπα-Στέργιου. Καιρό τώρα καλοέβλεπε τη Χρυσούλα και τον καλοέβλεπε κι αυτή. Άλλωστε είχαν μεγαλώσει όχι απλά στην ίδια γειτονιά, αλλά στο ίδιο σπίτι, αφού οι πόρτες τους ήταν αντικριστά και οι δυο οικογένειες είχαν πολύ στενές σχέσεις. Από τότε που συγχωρέθηκε ο πατέρας τους ο Κωσταντής ο μπαρμπα-Στέργιος στάθηκε στυλοβάτης και αρωγός. Μαζί στις χαρές, μαζί και στις λύπες, μαζί στα χωράφια, μαζί στο τρύγο και μαζί στο πατητήρι του σπιτιού για το κρασί και το ρακί. Γλέντια αξέχαστα και χαρές για τις δυο οικογένειες που έχοντας πέντε παιδιά η μία και τέσσερα η άλλη, έκαναν τους εννιά γάμους τους σωστό πανηγύρι, αφού το κρασί ήταν άφθονο και τζάμπα.

Το πρώτο βήμα έκανε ο Τάκης, έτσι έπρεπε άλλωστε, σαν άντρας να κάνει την πρώτη επίσημη κίνηση. Παρόλο που βρι-

σκόταν κάθε μέρα στο σπίτι, όμως δεν μπορούσαν να εξωτερικεύσουν τα αισθήματά τους. Έτσι βρέθηκε ο τρόπος. Μια γλάστρα, που ήταν πάνω στο τοιχάκι της αυλόπορτας, έμελε να είναι ο πρώτος μάρτυρας της αγάπης τους. Αυτός άφηνε το ραβασάκι του μέσα στη γλάστρα και ειδοποίησε τη Χρυσούλα να του απαντά με τον ίδιο τρόπο. Της έγραφε στιχάκια που ξεσήκωνε απ' το ημερολόγιο, της έδινε ραντεβού, της έλεγε ό,τι δεν μπορούσε να το πει διά ζώσης. Αυτό συνεχιζόταν για πολύ καιρό μέχρι που ανακάλυψε την κρυψώνα, ποια άλλη, η Στέλλα. Περνούσε λοιπόν και διάβαζε πρώτη αυτή τα ραβασάκια και μάλιστα, επειδή η Χρυσούλα δεν τα πήγαινε καλά με την ορθογραφία, διόρθωνε και τα λάθη της. Όταν μια μέρα την είδε να κρυφογελά με τη Χρυσούλα, κατάλαβε πως το μυστικό του δεν ήταν πια μυστικό. Έτσι εξηγούνταν τώρα γιατί όταν είχε σεκλέτια άρχιζε να τραγουδά το γνωστό τραγούδι: «Μπιζέρισα βαρέθηκα με μια γειτόνισσά μου, κάθε πρωί στην πόρτα της στέκει και με ρωτάει. Πού ήσουν ψες, λεβέντη μου, πού θα 'σαι απόψε βράδυ...». Σε λίγο καιρό ένα τρικούβερτο γλέντι με μπόλικο κρασί και πολλά τραγούδια σηματοδοτούσαν τους αρραβώνες τους. Εν τω μεταξύ οι δουλειές πήγαιναν πολύ καλά και με τον καιρό παρουσιάστηκε και στο στρατό. Κατατάχτηκε στο Ελληνικό Βασιλικό Ναυτικό και υπηρέτησε στο «Παπανικολής». Ξεκίνησαν τα πρώτα ταξίδια με το καράβι και έμεινε για καιρό στο λιμάνι στον Πόρο. Οι βόλτες στον Πειραιά και την Αθήνα του άνοιξαν τα μάτια, γιατί ως τότε οι μόνες πόλεις που ήξερε ήταν ο Λαγκαδάς και η Θεσσαλονίκη. Αλληλογραφούσε συχνά και έτσι στο σπίτι μάθαιναν τα νέα του. Όμως σε κάποια στιγμή τα γράμματα σταμάτησαν. Για ένα τετράμηνο, σιγή ασυρμάτου. Μαύρα φίδια έζωσαν

την μάνα του, την οικογένεια και τη Χρυσούλα. Πίστευαν ότι θα ήταν σε κάποια άσκηση με το καράβι και είναι δύσκολη η επικοινωνία. Οι λαμπάδες στην Αγιά-Παρασκευή και στην Παναγία πήγαιναν κι έρχονταν, ώσπου κάποια βραδιά η Στέλλα ονειρεύεται έναν νέο ναύτη να της λέει «Ο Τάκης είναι στη Θεσσαλονίκη στο νοσοκομείο». Όταν το είπε στους δικούς της την κοίταξαν με συμπάθεια, την πέρασαν για αλαφροΐσκιωτη, κανένας τους δεν πίστεψε ένα όνειρο, κανένας εκτός από τη Μαρία τη νύφη τους και τη Χρυσούλα. Την ίδια μέρα το πρωί στο πρακτορείο του ΚΤΕΛ τα τρία κορίτσια και ο ξάδερφός τους ο Θωμάς έπαιρναν το λεωφορείο για τη Θεσσαλονίκη και πήγαν κατ' ευθείαν στο στρατιωτικό νοσοκομείο. Πράγματι βρήκαν τον Τάκη στο θάλαμο ανάρρωσης μετά από μια βαριά πνευμονία. Σε μια βδομάδα τους είπε ο γιατρός πως μπορεί να βγει και να έρθει στο σπίτι με αναρρωτική άδεια 40 ημερών. Χαράς ευαγγέλια για όλους. Αργότερα, όταν επανήλθε μετά την άδεια στη βάση του, ο καπετάνιος τον πήρε για καμαρώτο και είχε την ευχέρεια να βγαίνει με συχνές άδειες και να βλέπει την οικογένεια και φυσικά το κορίτσι του. Οι άδειες γινόταν πιο συχνές, όταν είχε αγώνα και έπαιζε η ΑΠΕΛ, η ομάδα που ίδρυσε και έπαιζε ως αρχηγός της και την καθιέρωσε σαν πρώτη ποδοσφαιρική δύναμη στην επαρχία. Από μικρός ο Τάκης είχε μια καλή επίδοση στον αθλητισμό και ιδιαίτερα στο ποδόσφαιρο. Ως τότε στην πόλη δεν υπήρχε κάποια οργανωμένη ποδοσφαιρική ομάδα, πέρα από τους ΛΕΟΝΤΟΚΑΡΔΟΥΣ που ήταν ουσιαστικά τα παιδιά της γειτονιάς της «μικράς Ελβετίας», δηλαδή της περιοχής γύρω από την Αγία Παρασκευή. Όταν οι ΛΕΟΝΤΟΚΑΡΔΟΙ διαλύθηκαν, οι απομείναντες παίχτες έκαναν τον ΟΛΥΜΠΙΑΚΟ ΛΑΓΚΑΔΑ.

Ο Τάκης μάζεψε τότε την παρέα του και έκανε την ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΛΑΓΚΑΔΑ. Στην αρχή έπαιζαν μεταξύ τους και με τα γύρω χωριά. Όμως αργότερα θεώρησαν καλό να συνενωθούν οι δύο ομάδες σε μία και να αποτελέσουν το νέο αθλητικό σωματείο την ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΛΑΓΚΑΔΑ, την γνωστή ΑΠΕΛ. Έτσι λοιπόν η αθλητική καρδιά της πόλης χτυπούσε κάθε απόγευμα Κυριακής στο γήπεδο που διαμορφώθηκε ανάμεσα στους λαχανόκηπους. Παρούσα βέβαια σε κάθε αγώνα η Χρυσούλα με τη Στέλλα που παρακολουθούσαν με αγωνία τον κάθε αγώνα. Μόνο μια φορά λαχτάρησαν και οι δυο, όταν ο αγώνας γινόταν σε λασπωμένο γήπεδο και η μπάλα είχε γίνει βαριά σαν πέτρα. Όταν λοιπόν σε κάποια φάση ο Τάκης προσπάθησε να αποκρούσει μια προσπάθεια με κεφαλιά, νόμιζε ότι συγκρούστηκε με πέτρα. Ένωσε ξαφνικά μια ζάλη και έπεσε κάτω ξερός. Τότε να δεις κουνιάδα και νύφη να τρέχουν μες στο γήπεδο για να περιθάλψουν τον τραυματία! Αυτά θυμόταν ο Τάκης καμιά φορά και γελούσε με τα κατώματα των γυναικών. Ήταν χαρακτηριστικό ότι ήταν πολύ τιτίζης στην εμφάνισή του ακόμα και με το σώβρακο του ποδοσφαιριστή, πρόσεχε να μη χαλάσει η χωρίστρα του και γι' αυτό έβαζε φιλέ στα μαλλιά του για να μη χαλάνε σε κάθε κεφαλιά, πράγμα που έκανε την αδερφή του να τον πειράζει και συχνά να κρύβει τους φιλέδες του. Με τον αθλητισμό έκανε φίλους και παρέες πολλές, τα γλέντα έδιναν ζωή στην παρέα μετά από κάθε νίκη της ομάδας και οι φιλίες αυτές ήταν αληθινές και δυνατές ως το τέλος.

Η ζωή στο καροποιείο, όταν απολύθηκε από το στρατό, μπήκε πλέον σε άλλη τροχιά. Δούλευε πολύ και καλά, κι όλα

αυτά με το τραγούδι στα χείλη. Η ωραία φωνή του αντηχούσε μέσα στο μαγαζί: «Τον κυρ-Θανάσ' μωρ' μάνα μ' τον περήφανο, αφού ξέρει να φιλάει χείλια να πατεί...», κι ύστερα έπιανε το αγαπημένο του τραγούδι: «Του Ντούλα η μάνα θλίβεται, του Ντούλα η μάνα κλαίει, σήμερα Ντούλαμ πασχαλιά, σήμερα πανηγύρι, Ντούλαμ δεν αντρείωνεσαι να μάσεις παλικάρια, να πάρεις άκρη τα βουνά κι άκρη τα κορφοβούνια...». Έγινε από τους καλύτερους τεχνίτες της πόλης και μάλιστα είχε την ευκαιρία να αναδείξει κι ακόμα ένα ταλέντο του, αυτό του ζωγράφου. Τότε τα κάρτα ήταν όλα ζωγραφισμένα από τον καταξιωμένο λαγκαδιανό λαϊκό ζωγράφο τον κυρ-Μανωλούδη. Ήταν παράδοση τα κάρτα να έχουν μια αισθητική ξεχωριστή. Όμως ο Μανωλούδης έπαιρνε περίπου 300 δραχμές για το κάθε κάρτο. Όταν το κάρτο όλο στοίχιζε τεσσεράμισυ χιλιάρικα, ο Τάκης θεωρούσε ότι δεν συνέφερε. Έτσι λοιπόν καταπιάστηκε αυτός με την διακόσμηση των κάρτων του και άφηνε την φαντασία του να ξεδιπλώσει τις εικόνες του μυαλού του. Γεωργοί με τα άροτρα, βοσκοπούλες και τσοπαναράιοι, παλικάρια πάνω στα άλογα, κοριτσόπουλα στη βρύση και ό,τι μπορούσε να κατεβάσει η φαντασία του και να ομορφύνει την τέχνη του. Το μυαλό του δούλευε συνεχώς στην τέχνη και κατάφερε και έφτιαξε μόνος του έναν τέρνο ώστε να μη χρειάζεται να αγοράζει από τον έμπορο τα κεφαλάρια για τις ρόδες αλλά να τα κάνει αυτός. Αργότερα ήταν από τους πρώτους που πήρε ηλεκτροκόλληση, κατάφερε δε και έκανε κάρτα μεταλλικό από πάνω ως κάτω, πολύ ελαφριά κατασκευή με λάστιχο στις ρόδες ώστε να τρέχει πιο γρήγορα. Αυτό το κάρτο το κατοχύρωσε τελικά ως δική του πατέντα στο υπουργείο εμπορίου και πήρε

δίπλωμα ευρεσιτεχνίας. Την επόμενη χρονιά η Αγροτική Τράπεζα έδινε τα πρώτα δάνεια στους αγρότες για να αγοράσουν μεταλλικά κάρα και ένα μεταλλικό κάρο ήταν παρκαρισμένο έξω από την Αγροτική Τράπεζα ως διαφήμιση. Τότε δεν είχαν ακόμα κυκλοφορήσει τα DATSUN, τα οποία έμελε να είναι και η καταστροφή του επαγγέλματος του καροποιού. Όμως το καλό το παλικάρι ξέρει κι άλλο μονοπάτι, γύρισε το επάγγελμα σε σιδηρουργείο και άρχισε να κατασκευάζει πλατφόρμες για τρακτέρ, κάγκελα, πόρτες και ό,τι μεταλλική κατασκευή απαιτούσε ένα σπίτι. Δούλεψε και σ' αυτό τον κλάδο αρκετά καλά, μέχρι που βγήκαν οι πόρτες και τα παράθυρα αλουμινίου και έσβησαν και οι σιδεράδες. Η επόμενη επαγγελματική στροφή ήταν η κιβωτοποιία, έκανε τελάρα για ψαράδες και λαχανοκηπουρούς και μ' αυτό το επάγγελμα ετελεύτησε τον επαγγελματικό του βίο προς τη σύνταξη.

Μετά το ναυτικό ήρθε και ο γάμος και το πρώτο παιδί που ήταν κόρη. Τρελός και παλαβός ο Τάκης από χαρά, αγαπούσε πολύ τα κορίτσια γιατί μεγάλωσε σε ένα σπίτι με τρεις αδερφάδες και ήταν ο χαϊδεμένος τους. Παρόλο που η Σοφία και η Μαλαματιή παντρεύτηκαν νωρίτερα και έφυγαν από το σπίτι, έμεινε αυτός και η Στέλλα, ή Στεργιανούδα, όπως την έλεγαν κατά την τοπική παράδοση, και η μικρή διαφορά ηλικίας, μόλις τρία χρόνια, τους έκανε σχεδόν συνομήλικους, αλλά πέρα απ' αυτό, αυτός και η Στέλλα είχαν και τον ίδιο σχεδόν χαρακτήρα και ταίριαζαν πολύ. Αργότερα δεν υπήρχε βραδιά που να μη βρεθούν τα αδέρφια οικογενειακώς στο σπίτι του για να περάσουν μαζί τη βραδιά. Κι αυτό γινόταν κάθε βράδυ χειμώνα καλοκαίρι για πολλά-πολλά χρόνια. Όμως και στις

άλλες αδερφές του είχε αγάπη, όπως και στον Χρήστο και τη γυναίκα του τη Μαρία και, αφού οι δουλειές του πήγαιναν καλά, πάντα έβρισκε τρόπο να τους βοηθάει. Τα χέρια του έπιαναν από όλες τις δουλειές, έτσι αποφάσισαν να χτίσουν τα δικά τους σπίτια και ο Τάκης ήταν ο χτίστης, ο σοβατζής, ο μαραγκός, ο επιπλάς, τα πάντα. Παντού πρώτος και καλύτερος στην προσφορά εργασίας όχι μόνο στα αδέρφια αλλά και σε γειτόνους, σε φίλους και συγγενείς.

Η αγάπη του ξεχύνονταν απλόχερα χωρίς να υπολογίσει κούραση. Αλλά και τα αδέρφια του πίστευαν σ' αυτόν. Όταν γεννήθηκε η Μαρία η κόρη, η Χρυσούλα παρουσίασε μετά από λίγο καιρό πρόβλημα με την υγεία της και έπρεπε να νοσηλευτεί. Η αδερφή του η Στέλλα ήταν λεχώνα στον γιο της. Μόλις πήγε η Χρυσούλα στο νοσοκομείο, ανέλαβε και το σπίτι του αδερφού της και μάλιστα, αφού θήλαζε που θήλαζε τον γιο της, θήλαζε και την ανιψιά της μαζί.

Πώς να τα ξεχάσει αυτά ο Τάκης; Έτσι λοιπόν, όταν αρρώστησε από κοκίτη ο μικρός της Στέλλας, τον συμβούλεψαν οι γριές της γειτονιάς πως ο κοκίτης περνάει μόνο με γάλα γαϊδάρας. Έμαθε λοιπόν ότι στο Σοχό είχε μια γαϊδάρα που ήταν λεχώνα και πήγε με τα πόδια στο Σοχό να βρει γάλα. Το 'λεγε αργότερα η αδερφή του και σταυροκοπιότανε για την αγάπη του αδερφού της.

Αργότερα η οικογένεια μεγάλωσε και απέκτησε και τον γιο και η χαρά διπλή πλέον στο σπίτι όχι μόνο γι' αυτόν αλλά για όλο το σόι, που δεν έχανε ευκαιρία να μαζεύεται συχνά και να στήνουν πρόχειρα γλεντάκια για να χαίρονται όλοι μαζί. Τι Αποκριές! τι Χριστούγεννα! τι Πρωτοχρονιές! τι γιορτές

ονομαστικές! Οι χαρές και τα τραγούδια ακούγονταν σε όλη τη γειτονιά και όποιος γείτονας περνούσε ήταν καλοδεχόμενος για ένα ποτηράκι. Η κυρά-Χρυσώ συχνά τον προέτρεπε να παίρνει τη γυναίκα του και να βγαίνουν να διασκεδάσουν, «αφήστε σε μένα το παιδί», έλεγε. Κι όντως έβαζε το μικρό πάνω στο κρεβάτι και αυτή γονατιστή έκανε με τα χέρια της και το σώμα της τοίχο για να προστατεύει το μωρό, πόσες ώρες άραγε; ως να γυρίσουν οι γονείς του. Σαν τότε που άνοιξε τα χέρια της σαν φτερούγες μπροστά στον Γερμανό για να προστατέψει τα δικά της παιδιά. Τα θυμάται τώρα όλα αυτά και τα μάτια γυαλίζουν από νοσταλγία κι από συγκίνηση. Ο Χρήστος έφυγε νωρίς, η Χρυσούλα έφυγε πριν απ' αυτόν κι αυτό δεν της το συγχώρησε ποτέ, «αλλιώς τα συμφωνήσαμε», έλεγε μερικές φορές και βούρκωνε. Μετά οι αδερφές μία-μία έφυγαν για την άλλη ζωή, γεμάτες αγάπη μεταξύ τους και χορτάτες από εμπειρίες αλλά και βάσανα της ζωής. Άλλωστε τί περνάει από τούτη την πλάση χωρίς να αναμείξει τη χαρά με το δάκρυ; Ένα βράδυ, ξαπλωμένος κι ανήμπορος πια, έβλεπε πρόσωπα και εικόνες απ' το παρελθόν, έψαχνε τον δρόμο του με μάτια ορθάνοιχτα και κάπου-κάπου χαμογελούσε. Τι να θυμόταν άραγε; Τα νιάτα τα δύσκολα αλλά και όμορφα συνάμα; Την παλιά γειτονιά με τους ωραίους ανθρώπους που μεγάλωναν μαζί του; Τα αδέρφια του που πήραν και έδωσαν αγάπη απλόχερα; Τα ραβασάκια στη Χρυσούλα και τα κόλπα της Στέλλας; Την κυρά-Χρυσώ που τα τυφλά της μάτια ήταν γεμάτα φως και αγάπη; Κουράστηκε να σκέφτεται, έκλεισε τα μάτια να ησυχάσει, η ώρα πέρασε και θα ξημέρωνε μια νέα μέρα, μόνο που τη νέα μέρα ο Τάκης θα καμάρωνε το λιόβγαι-

μα σε μια άλλη ζωή. Η ταφή του έγινε μια Κυριακή του Φλεβάρη. Στο γήπεδο η ομάδα που ίδρυσε κάποτε και έπαιξε με τα χρώματά της κράτησε πριν από τον αγώνα ενός λεπτού σιγή για να τιμήσουν τη μνήμη του. Ενός λεπτού σιγή... για ογδόντα οχτώ χρόνια ζωής. Πόσο συμπυκνώνεται καμιά φορά η ζωή και η ιστορία των ανθρώπων!

4. Η Μικρά Ελβετία

Είν' αλήθεια πως το 'λεγαν και το καμάρωναν ότι κάθονταν στη «Μικρά Ελβετία» του Λαγκαδά και ήταν γι' αυτούς τίτλος ιδιαίτερης τιμής και χαράς που ο μαχαλάς τους είχε τέτοιο σπουδαίο όνομα, γιατί ήταν σαν να παραδέχονταν όλοι την υπεροχή της γειτονιάς τους, γιατί περί μίας γειτονιάς επρόκειτο που ήταν όμως η παλαιότερη και αρχαιότερη γειτονιά της πόλης. Βέβαια πρέπει να πούμε πως μέχρι τη δεκαετία του 1960 ήταν το κέντρο των δραστηριοτήτων των ντόπιων Λαγκαδιανών, μια και στο κέντρο του μαχαλά ήταν η εκκλησία της πολιούχου που ήταν και η μητρόπολη, εδώ υπήρχαν τα περισσότερα αρχοντικά δώροφα και τριώροφα σπίτια, υπήρχε το αρχαιότερο, το πρώτο δημοτικό σχολείο που χτίστηκε και με χορηγία της οικογένειας του Παύλου Μελά στα 1911, με τη φροντίδα του παπα-Ιωακείμ Ανανιάδη και από τον καλύτερο αρχιτέκτονα της εποχής, τον Παιονίδη, το πρώτο νηπιαγωγείο και από το σχολείο και πέρα, κυρίως από την εκκλησία, που άρχιζε η επικράτεια της Μικράς Ελβετίας, μέχρι τα κοιμητήρια περίπου, υπήρχαν εννιά μπακάλικα, δύο κουρεία, ένας φούρνος, τέσσερις ταβέρνες, δύο ξυλεμπορικά, ένα καρνάγιο που έκανε τις ψαρόβαρκες για τη λίμνη, ένας αλευρόμυλος και ο μύλος του Γεωργιάδη στην άκρη του μαχαλά, και φυσικά το κονσερβοποιείο. Αλλά αυτό που έδειχνε την πληθυσμιακή υπεροχή ήταν ότι στην Μικρά Ελβετία υπήρχαν οι περισσότερες γεροντοκόρες της πόλης, καμιά πενήνταριά περίπου, γι-

ατί η καλή οικονομική άνεση των οικογενειών απέτρεπε τα κορίτσια να παντρευτούν όποιον κι όποιον, κι έτσι το «ράφι» πήγαινε σύννεφο, γιατί όλες ονειρεύονταν αξιωματικούς και δημοσίους υπαλλήλους. Οι περισσότερες οικογένειες ήταν πάππου προς πάππου κάτοικοι της μεγάλης αυτής γειτονιάς, αλλά βέβαια σε κάποια φάση και μετά το 1922 που ήρθαν οι πρόσφυγες άρχισαν να αλλάζουν τα ποσοστά. Άνθρωποι απλοί, καθημερινοί, χαρούμενοι, με μεγάλες κατά το πλείστον οικογένειες και πολλά παιδιά, και βέβαια παντοτινά μέλη της κάθε οικογένειας, μέχρι να μιλήσει ο Θεός, οι παπούδες και οι γιαγιάδες, που αποτελούσαν και την ζωντανή ιστορία της κάθε οικογένειας και των οποίων ο ρόλος και ο λόγος ήταν καθοριστικός σε κάποιες οικογένειες, δεδομένου ότι κρατούσαν τον κορβανά της, τον μπεζαχτά όπως έλεγαν. Το στοιχείο αυτό ήταν και ο γερός συνδετικός κρίκος της κάθε μεγάλης οικογένειας και μάλιστα, όταν τα σπίτια ήταν μεγάλα, συγκατοικούσαν όλοι μαζί, αγόρια, κόρες, γαμπροί και νύφες, παιδιά και εγγόνια. Περιδιαβαίνοντας τη γειτονιά ξεκινούσες με την αίσθηση της όσφρησης μια και στο καρνάγιο του Βενιώτη καθημερινά έβραζαν οι πίσες για να καλαφατίσουν τις ψαρόβαρκες. Πιο πίσω ο φούρνος του Στέργιου με την φίρμα «Ο ΑΣΣΟΣ» μοσχοβολούσε φρέσκο ψωμί και φαγητά, κυρίως τις Κυριακές που έφερναν οι νοικοκυρές τα ταψιά με τα φαγητά τους για ψήσιμο. Έξω από τον φούρνο στοίβες ολάκερες τα πουρνάρια, που ξεφόρτωναν κάθε τόσο οι μεταφορείς με τα γαϊδουράκια τους από το Σοχό, την Όσσα, τις Πέντε Βρύσες και τα άφηναν έξω από τον φούρνο και το κάθε σπιτικό, γιατί τότε τα περισσότερα σπίτια είχαν στις αυλές τον φούρνο τους.

Τα μπακάλικά τη γειτονιάς δεν ήταν απλά για τον επισιτισμό των οικογενειών, αλλά καθημερινά λειτουργούσαν ως μικρά καφενεία για τους πελάτες τους, που περιμένοντας τη σειρά τους να εξυπηρετηθούν φρόντιζαν, οι άντρες κυρίως, να βρέξουν το λαρύγγι τους με λίγη ρετσίνα ή ρακί, δυο ελιές, λίγο τυράκι και μια-δυο λιπαριές. Έβλεπες λοιπόν έξω από κάθε μπακάλικο έναν αναποδογυρισμένο τενεκέ, ή κάποιο τελάρο για τραπεζάκι, και εκεί στηνόταν το σκηνικό πάνω στη λαδόκολλα. Μερικοί φρόντιζαν να χάνουν συχνά τη σειρά τους ή να την προσφέρουν ευγενικά στις γειτόνισσές τους, ώστε να προλάβουν να κατεβάσουν κι ένα δεύτερο ή τρίτο ρακί, με αποτέλεσμα μετά να ξεχνάνε και το σπίτι και τα ψώνια. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι η Μικρά Ελβετία διέθετε τα πιο γερά ποτήρια της πόλης και είχε παράδοση σε καταστάσεις ουζοκατάνυξης. Αν τυχόν και υπήρχε παρέα έξω από μπακάλικο και περνούσε κάποιος γείτονας για να πάει στο σπιτικό του, πάντα τον καλούσαν για ένα ποτήρι.

– Πόσα ρε ήπιατε; ρωτούσε.

– Α... κανά δυο μόνο.

– Καλά, τότε «φέρε ένα για ξεροσφύρι και συνεχίζουμε απ' την αρχή», έλεγε με νόημα το νέο μέλος της παρέας, που συνήθως ήταν φτιαγμένος από τα καφενεία της αγοράς.

Ήταν παγιωμένη η άποψη ότι μόνο τα βόδια πίνουν νερό και οι άνθρωποι μόνο ούζο! Γι' αυτό συνήθως μετά «τα ψώνια» παρακαλούσαν κάποιον να τους συνοδέψει στο σπίτι γιατί έχαναν την πόρτα. Ο κυρ-Φώτης πάντα ευγενής έλεγε στον περαστικό, «αγαπητέ μου γείτονα, σας χαιρετώ εγκαρδίως, μπορώ να σας πιάσω αγκαζέ;»

Ο μπάρμπα-Τάκης ο καντηλανάφτης, έβραζε παρακάτω στο υπόγειο το κερί για την εκκλησία, αλλά συχνά έπεφτε στον πειρασμό των γειτόνων που δεν τον άφηναν να αγιάσει, στο δε καφενείο του Κυράννου, πίσω από την Αγιά-Παρασκευή όλη μέρα τραγουδούσε το γραμμόφωνο ή η λατέρνα. Όταν τέλειωνε ο μεζές έβρισκαν πάντα τρόπο να τον ενισχύσουν ή από τον μανάβη που θα περνούσε και του έκλεβαν καμιά ντομάτα ή από τον ψαρά άρπαζαν κανένα γριβαδάκι ή θα έβρισκαν άλλους τρόπους. Μια μέρα ας πούμε η κυρά-Λίτσα πήγαινε στο χωράφι το φαγητό για τον άντρα της. Πέρασε από την εκκλησία και, ευσεβής και φιλόθεος καθώς ήταν, μπήκε να ανάψει ένα κερί και να προσευχηθεί, αφήνοντας έξω από την εκκλησία το καλάθι με το φαγητό. Από μακριά ο κυρ-Κώστος αντιλήφθηκε το μέγα λάθος της κυρά-Λίτσας και φρόντισε να αδειάσει το καλάθι από τις τηγανητές μελιτζάνες και τα κολοκυθάκια με το τυρί και να το γεμίσει με πέτρες. Έτσι ο μεζές ήταν πλουσιότατος αλλά η γυναικούλα κόντευσε να φάει ξύλο απ' τον άνδρα της που του πήγε πέτρες για φαγητό. Πολλά τέτοια έχουν να διηγηθούν οι άνθρωποι της γειτονιάς που ζούσαν καθημερινά τέτοιες καταστάσεις. Όπως όταν πήγαν να ξενυχτήσουν τον γέρο Μπάρτζο τον γείτονα που πέθανε, ζήτησαν να πιουν ένα κονιάκι για τη μνήμη του, που σημειωτέον ο μακαρίτης ήταν από τα καλά ποτήρια της γειτονιάς. Τι ήταν να πει η χήρα, δεν ξέρω που το έχω, ψάξτε και πάρτε το. Ό,τι βρήκαν, κονιάκ, κρασί, ρετσίνες, τα πήραν και τα έβαλαν στο τραπέζι, σε λίγη ώρα δε τα ποτήρια κατέβαιναν το ένα μετά το άλλο, μέχρι που σε κάποια φάση κατά το ξημέρωμα άρχισαν το τραγούδι «σαν βγαίνει ο Χότζας στο τζαμί αργά σαν σουρουπώνει...». Έντρομη η χήρα άρχισε να παρα-

καλάει να σταματήσουν γιατί φοβήθηκε ότι σε λίγο θα σηκωνόταν κι ο πεθαμένος να τραγουδάει μαζί τους! Γενικά γύρω από την Αγιά-Παρασκευή χτυπούσε πολύ έντονα η καρδιά της γειτονιάς, συχνά σε ρυθμούς ταχυκαρδίας. Πιο κάτω το αρχοντικό των Βοσνάκηδων, ψηλό και τρίπατο με τα φουρούσια να τα χτυπά ο αγέρας και το στενάκι μπροστά στο σπίτι, η οδός Μιχαήλ Βοσνακίδη, του εικοσιτριάχρονου μακεδονομάχου που τον σκότωσαν οι κομιτατζήδες μπροστά στην πόρτα του. Εδώ χτυπούσε βέβαια παλιότερα και η καρδιά του μακεδονικού αγώνα μια και τα περισσότερα παιδιά της γειτονιάς ήταν ενταγμένα στις ανταρτικές ομάδες των μακεδονομάχων και το υπόγειο της εκκλησίας έκρυβε τα μυστικά του αγώνα.

Γενικά η γειτονιά είχε στους κόλπους της τα καλύτερα ποτήρια, τα καλύτερα λαρύγγια, γιατί διέθετε χαρισματούχους σε φωνή νέους, αλλά και τους καλύτερους χορευτές, και μετράει το γεγονός ότι μεταπολεμικά μια παρέα παιδιών από τη γειτονιά έλαβαν μέρος σε φεστιβάλ χορού στη Δράμα και ο Οδυσσέας με τον Κώστα απέσπασαν το πρώτο βραβείο χορού, χορεύοντας μάλιστα ως ζευγάρι, ελλείψει κοριτσιών, και διακρίθηκαν στο ταγκό. Οι κανταδόροι της γειτονιάς ήταν περιζήτητοι σε άλλες γειτονιές και πήγαιναν πάντα να συντρέξουν όσα παλικάρια ήταν χτυπηθεί από τα βέλη του έρωτα και ξενυχτούσαν κάτω απ' τα παράθυρα των κοριτσιών τους τραγουδώντας «χαράματα η ώρα τρεις θα 'ρθω να σε ξυπνήσω, κρυφά από τη μάνα σου να σε χαρώ, να σε γλυκοφιλήσω». Τα νεανικά πάρτυ πήγαιναν σύννεφο μετά τον πόλεμο και μάλιστα, όταν οι αδερφοί Φούρκα φέρανε και το πρώτο γραμμόφωνο, τότε το σπίτι τους έγινε κέντρο διερχομένων.

Τα καφενεία της γειτονιάς πάντα γεμάτα με κόσμο και γλεντζέδες που δεν ήθελαν πολλά για να κάνουν κέφι, παρά ένα αυγό, λίγες ελιές, ένα κομμάτι τυρί με λαδορίγανη και έφτανε να ανάψουν τα κέφια και να αρχίσουν τα τραγούδια και οι χοροί. Το καφενείο με το όνομα ΕΞΟΧΙΚΟ πίσω από το σπίτι της Μαρίκας της επιλεγόμενης «μης-taper», της κόλλησαν το παρατσούκλι γιατί ήταν η πρώτη που έφερε στο χωριό τα πλαστικά της taper και έκανε επιδείξεις, έφερνε κατά καιρούς και μουσικά σχήματα αλλά και θεατρικές παραστάσεις, ενώ το καφενείο του Λαϊμήττα, απέναντι στο Δημοτικό, εκεί που είναι τώρα το κινέζικο μαγαζί, έμπαινε στον ανταγωνισμό με δικά του μουσικά σχήματα σε στυλ Καφέ-Σαντάν, αλλά έκανε και παραστάσεις Καραγκιόζη για τα παιδιά. Γενικά η νεολαία του μαχαλά είχε μια έντονη δραστηριότητα που, ενώ τα αγόρια πήγαιναν σε φεστιβάλ χορού, τα κορίτσια συμμετείχαν σε διαγωνισμούς ομορφιάς, όταν κατά καιρούς διοργανώνονταν χοροί και απρέ, όπως τα έλεγαν τα πάρτυ. Έτσι της κόλλησε και της Βαγγελιώς το παρατσούκλι «Μις-Λαγκαδά», επειδή διακρίθηκε σε κάποιον διαγωνισμό ομορφιάς, κατά σύμπτωση δε την εποχή εκείνη ο Μάνος Χατζηδάκης γράφει για το θέατρο εντελώς τυχαία το γνωστό τραγούδι «Οι αδελφές Τατά από το Λαγκαδά». Από τότε λοιπόν η Βαγγελιώ με την Τούλα την αδερφή της καθιερώθηκαν ως «οι αδελφές Τατά» και πέθαναν με αυτό το όνομα.

Στου Κυράννου την ταβέρνα σύχναζαν τα δυνατότερα ποτήρια, ντόπια και μικρασιάτικα, όπου η λατέρνα χτυπούσε ακόμα και τα μεσημέρια. Οι γυρολόγοι σε καθημερινή βάση διαλαλούσαν την πραμάτεια τους, που συνήθως ήταν αυγά,

ζαρζαβατικά, ψάρια, αλλά και είδη οικιακής χρήσης και υφάσματα. Ο Φούντος, ο Κανελόπουλος και ο κυρ-Σταύρος, στα πρώτα χρόνια με το κάρο διασκευασμένο σε κατάσταση περνούσαν τουλάχιστον μέρα παρά μέρα, χτυπώντας το κουδούνι και προσκαλώντας τις νοικοκυρές στο τροχήλατο μαγαζί τους, ενώ όταν αργότερα βγήκαν τα πικάπ το κουδουνάκι αντικαταστάθηκε από τα τραγούδια του Καζαντίδη και του Αγγελόπουλου «Καρδιά πληγωμένη πως βαστάς και δε ραγίζεις...». Μετά το '65 ο Δημητράρας πήρε τα σκήπτρα της εργασίας και ανάμεσα στα τραγούδια του κασετόφωνου πλέον, τον άκουγες να φωνάζει έξω φωνή «κάλτσες καλές κάλτσες, τέτοιες πήρε κι η ωραία Ελένη και την κλέψαν την καημένη!»! Το γραφικότερο πρόσωπο των γυρολόγων ήταν ο διάσημος «Συμπέθερος», ένας τύπος μπον-βιβέρ από τη Θεσσαλονίκη, που όλες τις γυναίκες τις αποκαλούσε συμπεθέρες, με το μαλλί κολλημένο με την μπριγιαντίνη, λεπτό μουστακάκι γεμάτο πονηριά, κοστούμι με γραβάτα πάντα, πρόθυμος για παντός είδους εξυπηρετήσεις και όλες οι γειτόνισσες έτρεχαν να ακούσουν τα κοπλιμέντα του και να ψωνίσουν από καρφίτσες, παραμάνες και φυτιλάκια με μοσχοθυμίαμα, μέχρι καθρεφτάκια και τσατσάρες, κάλτσες και πιαστράκια για τα μαλλιά, ακόμα και ωρολόγια αλλά και τραντζιστοράκια με δόσεις. Προσπαθούσε πάντα να πάρει πληροφορίες αν έχουν στο σπίτι παλιά νομίσματα, παλιές εικόνες απ' την πατρίδα ή την γιαγιά και αναλάμβανε να τις αντικαταστήσει με καινούργιες, που ήταν δουλεμένες με χρυσόσκονη και σημόχαρτα.

– Τι να τις κάνετε τις παλιατζούρες, έλεγε. Θα σας φέρω γω καινούργιες να λαμποκοπάνε. Αργότερα ακούστηκε πως συνελήφθη για αρχαιοκαπηλία βυζαντινών εικόνων και όχι μόνο.

Κάθε απόγευμα Τρίτης, Πέμπτης και Σαββάτου περνούσε με το κάρο του ο κυρ-Γιάννης, ο οποίος δεν άλλαξε τον γαϊδαράκο του με άλογο, όπως έκαναν οι άλλοι, και πωλούσε την πραγματεία του που ήταν τσίγκινες λεκάνες, κουβάδες, πλαστικά, σκούπες κ.λπ., ένα τέλειο γαϊδουροκινούμενο εμπορικό.

Η Δυνατή φωνή του «γλυκατζή-Παπαγεωργίου» που περνούσε Σάββατο ή Κυριακή, με μια μηχανή που δίπλα είχε καλάθι αρκετά ευρύχωρο, διαλαλούσε τα γλυκά του και ξεσήκωνε τη γειτονιά. Δεν προλάβαινες να ηρεμήσεις από τις φωνές των «εμπορικών καταστημάτων» ξαμολιόταν στη γειτονιά ο παγωτατζής, ο τυροπιτάς, ο Γιαννάκης ο Τζίτζιρας, πρώτα με γλυκά και παγωτά κι ύστερα με σάντουιτς, ενώ ο κυρ-Δημητρός ο Μπαλτάς παρέμεινε στο είδος του πιστός και πωλούσε μόνο τυρόπιτες, σάμαλι και φοινίκια. Φρίγκο-φράγκο το παγωτό φρίγκο-φράγκο, φώναζε ο μπάρμπα-Νίκος, βανίλια, λεμόνι, πορτοκάλι! Να σου τρέχουν τα σάλια, και μέσα σε όλο αυτό το σαματά νάσου και η καταβρεχτήρα του Δήμου να ποτίζει το χωματόδρομο της γειτονιάς γιατί σε λίγο θα γυρνούσαν τα κάρα από τα χωράφια ή τα ζώα από τη βοσκή, και έπρεπε να μη σηκώνεται σκόνη.

Οι μανάβηδες και οι ψαράδες συνήθως περνούσαν νωρίς το πρωί, με τα κάρα γεμάτα από ζαρζαβατικά, κι επειδή στη γειτονιά υπήρχαν και διακεκριμένα άτομα της λαγκαδιανής κοινωνίας, ήτοι δημόσιοι υπάλληλοι ή έμποροι, η επιλογή τους αποτελούσε διαφήμιση κι ο κυρ-Στέργιος φώναζε δυνατά να τ' ακούσουν όλες οι νοικοκυρές: «Πάρτε κυράδες μου ντομάτες και μελιτζάνες καλές, πάρτε. Πήρε κι η κυρά-Αλεξάνδρα Νταλόγκου, κι ο κυρ-Κωστάκης Αϊβασιλιώτης, πήρε κι η κυρά-Παπαδιά να φάει ο παπα-Κύρος!» Ας σημειωθεί δε

πως οι λαγκαδιώτικες μελιτζάνες και ντομάτες αναφέρονταν ακόμα και στα τραγούδια τους πως οι «τρεις ντομάτες λαγκαδιώτικες κάμνουν μιάμισυ οκά»!

Ο μεγαλύτερος αριθμός των γειτόνων ήταν άνθρωποι που δούλευαν ως ψαράδες και γεωργοί, ή και τα δυο μαζί, γιατί στη λίμνη δεν επιτρέπονταν πάντα το ψάρεμα, και τότε οι γεωργικές ενασχολήσεις κατείχαν το κύριο μέρος των απασχολήσεων. Είναι αλήθεια ότι δούλευαν καλά στη λίμνη, η οποία ήταν «μάνα» για όλη την πόλη και τα γύρω χωριά, αφού ήταν από τις πλουσιότερες σε ψάρια. Γύρω στο 1925 λέγανε πως είχε ξεκινήσει η ανέγερση της νέας εκκλησίας, γιατί από τότε που οι Τούρκοι έκαψαν τον παλιό βυζαντινό ναό, λόγω της συμμετοχής των Λαγκαδιανών στην επανάσταση της Μακεδονίας υπό τον Εμμανουήλ Παπά στα 1823, ο ναός λειτουργούσε σε ένα ξύλινο παράπηγμα. Άρχισε λοιπόν η ανοικοδόμηση με πολλές θυσίες, μεταφέρθηκαν τότε και τα νεκροταφεία στον νέο τους χώρο και ξεκίνησε η τοιχοποιία του ναού. Όταν έφτασαν στον τρούλο τα πράγματα δυσκόλεψαν, γιατί οι άνθρωποι δεν είχαν ούτε τα μέσα ούτε τις ναοδομικές γνώσεις για να φτιάξουν τον τρούλο, ο οποίος έπεφτε. Ο πρωτομάστορας, ένας αρβανίτης στην καταγωγή, πήγαινε να σκάσει. Τότε ανέβηκε ο ίδιος να επιμεληθεί το χτίσιμο και έγινε το μοιραίο, έπεσε και σκοτώθηκε. Από τότε κανένας δεν ανέβαινε στη σκαλωσιά να συνεχίσει το έργο. Ο ναός σχεδόν εγκαταλείφθηκε, ξεσκέπατος καθώς ήταν γέμιζε νερά το χειμώνα, φύτρωσαν δέντρα, μέχρι και λαγοί και κουνέλια κρύβονταν μέσα στα χόρτα του και οι πιτσιρικάδες έτρεχαν και τους κυνηγούσαν στην αυλή. Το βλέπανε οι γείτονοι και μαύριζε η καρδιά τους. Αυτό τρά-

βηξε αρκετά χρόνια. Τότε κατά το 1945 αποφάσισαν να αναλάβουν την συνέχιση του έργου, αλλά η κατοχή κι ο πόλεμος δεν άφησε γρόσι για γρόσι στα θυλάκια των ανθρώπων. Σε μάζωξη που έγινε στην εκκλησία, ο παπα-Γιάννης και ο παπα-Δημήτρης είπαν πως, αν βοηθήσετε όλοι, ο μαστρο-Τριαντάφυλλος και ο μαστρο-Κοσμάς θα αναλάμβαναν να ολοκληρώσουν το έργο. Ο μαστρο-Τριαντάφυλλος το έβαλε γινάτι, γιατί έλεγε πως αρβανίτης ξεκίνησε τον ναό, αρβανίτης πρέπει να τον τελειώσει, ήταν θέμα τιμής της ράτσας τους να τελειώσει το έργο. Οι γεωργοί έφεραν στάρι ή καλαμπόκι που πουλήθηκε στον έμπορο και μαζεύτηκαν τα πρώτα λεφτά, οι ψαράδες μαζεύτηκαν κι αυτοί ένα βράδι στην εκκλησία και αποφάσισαν να πάνε στη λίμνη για δέκα μέρες και ό,τι ψαρέψουν να το πουλήσουν για την εκκλησία. Πήγαν μάλιστα απ'τη μεριά του Αγίου Βασιλείου και νοίκιασαν ψαροκαλύβες για τις μέρες που ήθελαν και μόλις ψάρευαν πουλούσαν την ψαριά τους στους εμπόρους που έρχονταν στην αποβάθρα. Αυτά τα λεφτά έγιναν η πρώτη συμμαγιά για να ξεκινήσει το έργο της ολοκλήρωσης του ναού. Έτσι ολοκληρώθηκε τελικά η εκκλησία και εγκαινιάστηκε βέβαια πολύ αργότερα, γύρω στα 1952 από τον δεσπότη της Θεσσαλονίκης Παντελεήμονα τον Παπαγεωργίου.

Το γεγονός ότι ο μαστρο-Τριαντάφυλλος, που είχε αρβανίτικη καταγωγή, ανέλαβε και τέλειωσε επιτυχώς το ναό είχε πολύ μεγάλη απήχηση γιατί τον καταξίωσε στα μάτια των ντόπιων, οι οποίοι δεν έβλεπαν με καλό μάτι τους πρόσφυγες που είχαν έρθει στο χωριό τους, διωγμένοι από τις εστίες τους λόγω των πολέμων. Μάταια οι άνθρωποι προσπαθούσαν να

αποδείξουν ότι όσοι ήρθαν από τη Μικρασία δεν ήταν τούρκοι, όσοι ήρθαν απ' τα νότια ήταν αρβανίτες και όχι Αλβανοί, ή όσοι ήρθαν από τη Θράκη δεν ήταν Βούλγαροι, ούτε κι όσοι ήρθαν πρόσφυγες από τη Ρωσία ήταν Ρώσοι και κομμουνιστές.

Έλεγαν με παράπονο ότι στις πατρίδες τους ήταν Έλληνες, και γι' αυτό διωγμένοι, και στη μητέρα πατρίδα τους λογάριαζαν για ξένους. Το γεγονός του χτισίματος του ναού από όλους έφερε μια ενότητα και μια σύμπνοια των γειτόνων. Βέβαια δεν μπορούμε να πούμε πως τα πολιτικά μίσση και πάθη δεν δίχαζαν συχνά την μικρή κοινωνία τους και δεν υπήρχαν πάντα οι θύλακες της κακίας και τις καχυποψίας που συχνά δηλητηριάζε τις σχέσεις τους. Πάντα κάποιος «κακοθελητής» θα κάρφωνε κάποιον ως επίβουλο της εθνικής ανεξαρτησίας και φυσικά την πλήρωνε όλη η οικογένεια μέχρι τρίτης γενεάς. Έκανε κάτι ο αδερφός στο στρατό, ή έλεγε κάτι στην αγορά; Όλο το σόι ήταν υπόλογο για την συμπεριφορά του. Αυτά, είναι αλήθεια, συχνά πλήγωναν τις καθημερινές σχέσεις, ιδιαίτερα μέσα στο εμφυλιοπολεμικό κλίμα που δημιουργήθηκε από τη δικτατορία του Μεταξά και μετά. Όχι βέβαια πως τα πράγματα ήταν καλύτερα πιο μπροστά, όπου όλο το χωριό ήταν χωρισμένο σε Βενιζελικούς και Βασιλόφρονες και δυο Μαρκεζινικούς, τον μπάρμπα-Χρήστο και τον Γαλάνη, κάθε άλλο, αλλά θαρρείς πως η μοίρα αυτού του λαού είναι να τρώει τις σάρκες του μόνος του και μετά να βρίζει τους άλλους ότι του φταίνει. Ο μπάρμπα-Πέτρος που γύρισε με ένα πόδι από τη Μικρασία, μετά από τέσσερα χρόνια στο μέτωπο, δεν δικαιούνταν σύνταξη γιατί ήταν πρόσφυγας από την Ουκρανία. Και το 'λεγε ο έρμος με παράπονο πως άφησε τη γυναίκα του

έγκυο στο έκτο παιδί του και, όταν γύρισε από το μέτωπο, το παιδί ήταν τεσσάρων χρονών και δεν τον ήξερε για πατέρα! Κάποιοι καλοθελητάδες σταματούσαν τα χαρτιά του στη Θεσσαλονίκη και στο δρόμο χάνονταν. Όταν η γυναίκα του τον φορτώθηκε μια μέρα στην πλάτη και τον πήγε στην Αθήνα, βρήκε έναν αξιωματικό στο δρόμο και του είπε πού είναι το υπουργείο για να πάω να βγάλω τη σύνταξη του άνδρα μου. Ο αξιωματικός είδε την κατάσταση του ανθρώπου, ρώτησε έμαθε την ιστορία του και σταμάτησε ένα ταξί και τον έστειλε στο υπουργείο, πληρώνοντας αυτός την κούρσα με την εντολή να χρησιμοποιήσουν το όνομά του για ότι χρειαστεί. Εκεί έμαθαν ότι η σύνταξη είχε βγει, αλλά μεταξύ Θεσσαλονίκης και Λαγκαδά τα χαρτιά χάνονταν! Τέτοια πράγματα συχνά ταλαιπωρούσαν τους ανθρώπους και έζυναν παλιές πληγές.

Άλλοτε πάλι μπροστά στον κοινό κίνδυνο ενώνονταν και γίνονταν μια γροθιά.

Όπως όταν στα μέσα της κατοχής ο μπάρμπα-Μήττας άργησε να γυρίσει από το αμπέλι. Είχε ήδη νυχτώσει και την κυρά-Αλεξάνδρα την έζωσαν τα φίδια. Οι Γερμανοί σε περίπολα, οι Βούλγαροι το ίδιο, οι Παοτζήδες επίσης αλώνιζαν με τις ευλογίες τους, οι αντάρτες ήλεγχαν τον κάμπο όλο και τα κομμένα κεφάλια ήταν φορές-φορές πιο πολλά απ' τις πέτρες. Από ποιόν να φυλαχτείς και πώς; Το 'μαθε όλη η γειτονιά και τότε συνάχτηκαν όλοι οι άντρες της Μικράς Ελβετίας, πήραν παλούκια, ξύλα, ραβδιά, κασμάδες, φανάρια και βγήκαν προς αναζήτηση του καλού γείτονα. Μετά από ώρα τον βρήκαν στο δρόμο πίσω από τα νεκροταφεία να επιστέφει κουρασμένος από το αμπέλι και ήρθε η ψυχή στον τόπο της. Αυτό ο κυρ-

Μήττας το θυμόταν μέχρι τα γεράματά του. Την ίδια ομοψυχία έδειξαν κι όταν χάθηκε η κυρά-Βαγγελί, γριά γύρω στα ογδόντα, έφυγε από το σπίτι το απόγευμα και το βράδυ δεν έδωσε σημεία ζωής. Βγήκε τότε όλη η γειτονιά στους δρόμους, στα χωράφια, στη Δέση και τη βρήκαν τελικά να κουρνιάζει δίπλα σ' ένα πηγάδι ενός αμπελιού. Αργότερα, όταν την ξαναέχασαν, έτρεξε πάλι όλη η γειτονιά προς αναζήτησή της και βέβαια η πρώτη σκέψη ήταν το πηγάδι που την είχαν βρει την πρώτη φορά. Έκαναν όμως λάθος γιατί αυτή τη φορά η γριούλα, που έπασχε από τα νευρικά της όπως έλεγε η γειτονιά, προτίμησε το πηγάδι της αυλής της που έπεσε μέσα για να δώσει τέλος στη ζωή της.

Τη ζωή τάραζαν πότε-πότε οι επεμβάσεις της αστυνομίας, που δεν άφηνε σε ησυχία όσους είχαν στιγματιστεί με το «μικρόβιο», όπως έλεγαν οι «εθνικόφρονες», του «κομμουνισμού». Βλέποντας τώρα τα πράγματα από μια απόσταση αναρωτιέμαι αν οι απλοί αυτοί άνθρωποι του μόχθου ήξεραν από ιδεολογία και μαρξισμό, αλλά όσο τους κατέτρεχαν τόσο δυνάμωνε η δική τους αντίδραση στο όποιο καθεστώς κυβερνούσε, γιατί εδώ που τα λέμε ή δεξιοί, ή κεντρώοι ή βενιζελικοί, το ρετσινόλαδο πήγαινε σύννεφο στους αριστερούς. Θυμάμαι τον μπάρμπα-Αναστάση, έναν καλοκάγαθο άνθρωπο του μόχθου και του χωραφιού, που επειδή τα παιδιά του αναμείχθηκαν στις διαδηλώσεις και στα συλλαλητήρια έφτυσε το γάλα που βύζαξε. Σαν τώρα θυμούμαι την κόρη του, μια πανέμορφη εικοσάχρονη κοπέλα με μακριά καστανόξανθα μαλλιά, να την σέρνει ο χωροφύλακας από τα μαλλιά μέσα στο δρόμο, γιατί αρνούνταν να τον ακολουθήσει στο τμήμα

και το γκλομπ να ανεβοκατεβαίνει με γρήγορους ρυθμούς στο τρυφερό σώμα της. Εικόνες τρομερές για τα παιδικά μάτια της γειτονιάς και καταστάσεις που σε γέμιζαν ερωτηματικά για το μίσος και την κακία των ανθρώπων.

Ποιος δεν θυμάται τον κυρ-Ανέστη, τον πιο αξιοπρεπή και λεβέντη άνθρωπο της γειτονιάς. Πραγματικός άρχοντας. Ψηλός, με μια κορμостаσιά περήφανου άνδρα, που τράβηξε τα ελέη του Θεού, μέχρι που έχασε το πόδι του από το ξύλο και τις τλαιπωρίες στις εξορίες και στις φυλακές, διότι «δεν συνημορφώθη προς τας υποδείξεις!»! Κι όμως όσες φορές πηγαίναμε στο σπίτι του δεν διανοήθηκε ποτέ να μας πει κουβέντα για τις πολιτικές του ιδέες, αφού μάλιστα κάποτε ήταν και υποψήφιος βουλευτής. Πάντα σεβόταν τους γειτόνους του, ακόμα και τα μικρά παιδιά, και στήριζε την αναπηρία του και την αξιοπρέπείά του πάνω στην πατερίτσα του, καθώς επέστρεφε το απόγευμα από την αγορά με την εφημερίδα «ΑΥΓΗ» στη μασχάλη. Κι όταν κάποτε στον αυλόγυρο του σπιτού του, που τον έχτισε με τα χέρια του τούβλο-τούβλο, βρέθηκε ένα σύνθημα με τα γράμματα ΛΖ, ό εστί μεθερμηνευόμενον «Λαμπράκης Ζει», ήταν η χρονιά που σκοτώσανε τον Λαμπράκη, ήρθαν τρεις χορωφύλακοι να τον πάρουν στο τμήμα για εξηγήσεις, και τον συνόδευαν στο τμήμα ακολουθώντας τον αργά-αργά αναγκαστικά, αφού πήγαινε με την πατερίτσα του, και ήρθαν τρεις γιατί προφανώς νόμιζαν ότι θα δραπετεύσει τρέχοντας. Αυτά ξενέρωναν τη γειτονιά, αλλά στις κακές ώρες έβλεπες την συμπόνια να καταλαγιάζει τις ψυχές, όπως όταν ο Γιώργος, παλικάρι της παντρείας, αρραβωνιασμένο με μια γειτονοπούλα τη Γιωργία, έπεσε και πνίγηκε στο γυαλό

γιατί οι δικοί του διαφωνούσαν με την επιλογή του. Τότε είδα όλη τη γειτονιά μια οικογένεια, γύρω από τον πεθερό του, να διαβάζει το γράμμα που έφερε ο χωροφύλακας και που άφησε ο Γιώργης εξηγώντας τους λόγους του διαβήματός του. Όλοι βουβοί από τον πόνο και τα μάτια κόκκινα από τα κλάμα, να στηρίζουν ο ένας τον άλλον και να αγκαλιάζονται αδελφικά. Έφυγε αυτός στα νερά της λίμνης πήρε κι η κοπελιά τα μάτια της με τον καιρό και έφυγε στην ξενιτιά.

Γραφική επίσης παρένθεση της γειτονιάς η κυρά-Χρυσούλα, γυναίκα δουλευταρού που αγωνιζόταν από τα άγρια χαράματα να μεγαλώσει τα δυο παιδιά της, δουλεύοντας στο κονσερβοποιείο και το απόγευμα στο μπαξέ ή στο αμπέλι να συντρέχει τον άντρα της να τα βγάλουν πέρα. Τότε ήταν η εποχή που αρραβώνιασε την κόρη της και κάθε απόγευμα Κυριακής η συμπεθέρα την επισκεπτόταν για τον καθιερωμένο καφέ. Έβλεπες πάντα την συμπεθέρα ντυμένη, στολισμένη, κοκεταρία, με το μαλλί βαμμένο σε απόχρωση λιλά ανοιχτό, τα χρυσά γυαλάκια της, την άσπρη τσάντα και το τακουνάκι της, τα δε μαλλιά χτενισμένα πάντα σε καρουλάκια να περνά από την γειτονιά, την δε κυρά-Χρυσούλα να την περιμένει πως και πως στην εξώπορτα για να την υποδεχτεί. Όμως τι συνέβαινε πάντα και η επίσκεψη κατέληγε σε καυγά των δύο συμπεθέρων, ποτέ δεν μάθαμε, και η μεν επισκέπτρια να φεύγει άρον-άρον μουρμουρίζοντας, την δε κυρά-Χρυσούλα να την παίρνει στο κατόπι και να την ξεφωνάζει, «παλιοπροσφυγγίνα καρουλού»! λόγω της κόμμωσης!

Στον τελευταίο κάθετο δρόμο της γειτονιάς έχτισε το σπιτικό του με την κυρά-Ζωή ο κυρ-Γιώργης ο αρκουδιάρης. Ήρθε στον πόλεμο στον Λαγκαδά και, αφού βρήκε γυναίκα από τα

γύρω χωριά, έμεινε εδώ ως τα τέλη του. Τον έλεγαν έτσι γιατί έκανε διάφορες δουλειές για να ζήσει το σπιτικό του. Είχε μια αρκούδα κι ένα μικρό πιθηκάκι στην αυλή του και τα έβγαζε στην αγορά για να οικονομήσει τον επιούσιο, εκπαιδεύοντας την αρκούδα του να κάνει κόλπα πώς παλεύει ο Τζιμ Λόντος, ή πώς βάζει κραγιόν στα χείλη της η Βουγιουκλάκη, πώς τη φιλάει ο Μπάρκουλης, ενώ αυτός χτυπούσε το ντέφι του και τραγουδούσε. Κάποτε έφερε και μια καμήλα και τρέχαμε η πιστιρικαρία έξω από τα σύρματα της αυλής του να χαζεύουμε το εξωτικό για μας ζώο. Παράλληλα είχε και μια λατέρνα με την οποία πήγαινε σε γάμους και πανηγύρια, έπαιζε λαούτο και φουσαρμόνικα με τη μύτη, ενώ τραγουδούσε συγχρόνως. Αλλά εκεί που διακρίθηκε στα στερνά του χρόνια, όταν πούλησε την αρκούδα, ήταν τα πουλάκια της τύχης. Τον έβλεπες να κουβαλά το κλουβί του με τα καναρίνια του και τα παπαγαλάκια του, τα οποία είχε εκπαιδέσει να τραβάνε λαχνούς με το ράμφος τους από ένα κουτί που γράφανε την τύχη του κάθε πελάτη, ότι δηλαδή φέτος θα παντρευτεί ή θα αποκτήσει τρία παιδιά, ή ότι τον περιμένει μεγάλο ταξίδι.

Την παραμονή της πρωτοχρονιάς ο ίδιος ντυνόταν Άϊ-Βασίλης και με το λαούτο στο χέρι γύριζε στις γειτονιές και έλεγε τα κάλαντα. Ήταν η χαρά των παιδιών καθώς τρέχανε ξοπίσω του ολημερίς.

Πιο πάνω ήταν το δώροφο του μπαρμπα-Βασίλη που είχε τους σπωρώνες έξω από την πόλη και αρκετοί γείτονες δούλευαν σ' αυτόν, όταν ήταν η περίοδος της συγκομιδής των καρπών. Περνούσε κάθε πρωί με το κάρο του και φόρτωνε εργάτες και εργάτριες και το βράδι τους ξαναγυρνούσε στο σπίτι.

Μετά τον έβλεπες καμαρωτό με την κοιλιά προτεταμένη και τσιτωμένο το γιλεκάκι του, να κατεβαίνει στην αγορά για το καθιερωμένο κρασί, το οποίο όμως πολλές φορές ήταν παραπάνω από το επιτρεπόμενο όριο και όταν αργά-αργά επέστρεφε στο σπίτι, με τη συνοδεία πάντα κάποιου καλού βαστάζου σε ηπιότερη μέθη, άκουγες όλα τα τραγούδια κι όλα τα πειράγματα στη γειτονιά.

– Έ... μαύροι... φώναζε έξω από το σπίτι των μελαχρινών γειτόνων του, έχει κρασί ο ντουνιάς και σεις ρε κοιμάστε; Και δώστου να τραγουδά ό,τι θυμόταν για την περίπτωση και κυρίως «το γελεκάκι που φορείς εγώ στο 'χω ραμμένο».

Στο άλλο στενό οι αδερφές, Στέλλα και Δημητρούλα, ελεύθερες και οι δυο, που τις άρεσε πολύ να τις προσφωνείς «δεσποινίς»! Γυναίκες της εκκλησίας, που δεν άφηναν μοναστήρι και ξωκλήσι απόρθητο, πάντα πρώτες σε κάθε αγρυπνία, ως τα βαθειά χαράματα. Μόνο που τότε χρειαζόταν και την συντροφιά κάποιου να τις πάει στο σπίτι, γιατί φοβόταν «να μη τις κάνει κανένας ούμπρα», όπως έλεγαν, εννοώντας μη τις επιτεθεί κάποιος με απώτερο στόχο να γευθεί τα κάλλη των εβδομήντα Μαΐων τους!

Παραδίπλα ο ξάδερφός τους ο Βασίλης, χωρατατζής κι αυτός σαν τον πατέρα του, που όταν ήταν νεότερος και ήθελε να παινέψει τον γιο του, ότι ήταν το δυνατότερο παιδί της γειτονιάς, έλεγε πως «σβάει το καντήλι με την πορδή του», τέτοια δύναμη!

Στη γωνία ακριβώς της οδού, λίγο πριν τα νεκροταφεία, ήταν το σπιτικό της κυρά-Στεργιανής. Μιας γυναίκας που είχε μοναδικό τρόπο να ζει άνετα εις βάρος ενός τράγου και χά-

ριν της αφέλειας των συμπατριωτών της. Έλεγε το φλιτζάνι, με το αζημίωτο φυσικά, γήτευε την οστρακιά και εξέδιδε επί χρήμασι τον τράγο της, ο οποίος γονιμοποιούσε όλες της κατσίκες της Μικράς Ελβατίας, αντί του ποσού των 20 δραχμών και μάλιστα πληρωνόταν προκαταβολικά, πιάσει δε πιάσει η δουλειά.

– Εμείς, έλεγε, το καθήκον μας το κάνουμε, κοίτα να δει γιατρός τη κατσίκα σου μήπως είναι στέρφα! Είχε πάντα έτοιμη την απάντηση.

Απέναντί της έμεινε ο έτερος μπάρμπα-Γιώργης, παλιός καντηλανάφτης και μερακλής τραγουδιστής. Τον καλούσαν όλοι στους γάμους τους, γιατί ήταν άνθρωπος αγαπητός και μασαλτζής, αλλά κυρίως καλός τραγουδιστής. Είχε έρθει μάλιστα κάποτε και ο Σίμων Καραάς, ο γνωστός μουσικολόγος και τον ηχογράφησε στο μαγνητόφωνό του. Γερό πειραχτήρι καθώς ήταν, όταν χήρεψε, έλεγε με νόημα στην Στεργιανή που είχαν και δίπλα τα αμπέλια τους.

– Έλα μωρ' Στεργιανή να κάνουμε παρέα και να ενώσουμε τα χωραφούδια μας!

– Μμμμ... παρέα με γέρο, φασούλες χωρίς λάδι, απαντούσε αυτή.

– Φασούλες χωρίς λάδι, αλλά βουβαλίσου όργωμα στο χωραφάκι σου! απαντούσε πάντα ετοιμόλογος ο γείτονας.

Κάνοντας το γύρω της γειτονιάς δεν μπορούσες να μη ξαναγουρίσεις στην αρχή από κει που ξεκίνησες αλλά στον παράλληλο δρόμο, την 27^η Οκτωβρίου, όπου θα συναντούσες τις άλλες ελεύθερες της γειτονιάς, όλες ξαδέρφες μεταξύ τους, από καλή αρχοντική οικογένεια, με σπίτια δίπατα και μεγά-

λες αυλές. Η περιβόητη Λενκούδα ήταν η μαίτρ της ραπτικής και της μόδας στην πόλη, που έραβε τις καλύτερες πελάτισσες του Λαγκαδά, ανοιχτόκαρδη και ταξιδιάρικη, δεν έχανε εκδρομή για εκδρομή και πάντα ανοιχτοχέρα. Οι ξαδέρφες της έμεναν κάτω ακριβώς, αλλά ήταν σε τελείως διαφορετικό μήκος κύματος μαθημένες, κλειστές και θρησκευόμενες, με τακτικές επισκέψεις σε μοναστήρια και εκκλησίες. Μεγάλες δωρήτριες και γυναίκες της προσφοράς στην εκκλησία τους, ακολουθούσαν την συμβουλή του πατέρα τους και στήριζαν τον ναό της γειτονιάς τους, όπως και κείνος, ο οποίος πήγαινε το βράδι κρυφά και έδενε πίσω απ' το ιερό βήμα τότε κάποιο μοσχάρι, ή όταν αλώνιζε άφηνε κανά δυο τσουβάλια στάρι ή καλαμπόκι για τις ανάγκες της ενορίας, ή άφηνε ένα σακουλάκι με μερικές λίρες, τις οποίες δεν διανοούνταν να τις πειράξει κανείς αφού ήταν δωρεά κάποιου άγνωστου. Μόνο όταν κάποτε παραφύλαξε ο καντηλανάφτης είδαν ποιος αφιέρωνε στο ναό τη σοδειά του. Αυτή η οικογένεια ήταν και από τους πρώτους δωρητές του Α΄ Δημοτικού Σχολείου. Η θεία τους η Μελπομένη ήταν μια περίπτωση αγίας γυναίκας που ασκήτευε πραγματικά μέσα στον κόσμο. Είχε μετατρέψει το φτωχικό της σε ασκητήριο και πέρασε όλη τη ζωή της σαν καλογριά με προσευχές και νηστείες. Η ιστορία θέλει την Μελπομένη να είναι μια όμορφη νέα που την αγάπησε κάποιο παλικάρι, αλλά κάποια την κακολόγησε και δεν ευοδώθηκε ο αρραβώνας. Τότε το μεν παλικάρι έφυγε στο Άγιον Όρος και καλογέρεψε, η δε Μελπομένη έμεινε να καλογερεύει στο σπίτι της, όπου έζησε ως τα βαθειά της γεράματα σε ένα δωματάκι, τρία επί τρία. Μετά από πολλά χρόνια ο καλόγερος, ο παπα-Μάξιμος ο

Καρακαλινός, ασπρομάλλης και γέροντας πια, επέστρεψε στο Λαγκαδά για τα καλοκαιρινά μπάνια του στα ιαματικά λουτρά της πόλης, αναθυμούμενος προφανώς και τα νιάτα του.

Στην αυλή του σπιτιού ήταν και το καρνάγιο της πόλης αφού εδώ οι Βενιωτάδες κατασκεύαζαν τις βάρκες της λίμνης. Λέγεται ότι ήρθαν από τα μέρη της Πρέβεζας, πιεζόμενοι από τους Τούρκους, όπου και εκεί ήταν βενέτηδες, δηλαδή κατασκευαστές των караβιών της Βενετίας και έτσι στη νέα τους πατρίδα συνέχισαν το ίδιο επάγγελμα, μια και ήταν οι μοναδικοί που έκαναν βάρκες με καρίνα, ενώ ως τότε οι ψαρόβαρκες του Λαγκαδά ήταν ίσιες από κάτω σαν τις γνωστές πλάβες των Γιαννιτών και οι ψαράδες δεν μπορούσαν να μπούνε στα βαθιά, γιατί η λίμνη λένε πως είχε βάθος κοντά στα δέκα μέτρα.

Σ' αυτή τη γειτονιά διαδραματίζονταν όλα τα γεγονότα της Λένκως και της Ρήνκως, των δυο συννυφάδων, που ο Νίκος Μουλάς τις έκανε γνωστές μέσω της εφημερίδας του στην επαρχία, για τα καμώματα και τα μασάλια τους. Εδώ όταν σταματούσαν οι λατέρνες και τα γραμμόφωνα, σε λίγο θα ξεκινούσαν τα πρώτα ραδιόφωνα, που σε όποια σπίτια υπήρχαν, αντιλαλούσαν κάθε απόγευμα. Στην Μικρά Ελβετία, μαζεύονταν στις αυλές, κυρίως Κυριακή απόγευμα, και άκουγαν στο ραδιοφωνικό σταθμό Μακεδονίας τα υπέροχα μακεδονικά τραγούδια με τη Νίτσα Τσίτρα και τον Κουφογιάγκο αλλά και τα μασάλια του Τάκη Σαμαρά. Αργότερα ο Βαγγέλης Γκόσιος, ραδιοτεχνίτης, έκανε το δικό του πρώτο πειρατικό ραδιόφωνο και έπαιζε αποκλειστικά για τους συμπατριώτες του.

Απ' αυτή τη γειτονιά ξεκίνησε κάποτε, γύρω στα 1927 και

η πρώτη ποδοσφαιρική ομάδα της πόλης με την ονομασία «ΛΕΟΝΤΟΚΑΡΔΟΙ», που την πλαισιώναν τα περισσότερα παιδιά της γειτονιάς. Τότε ακόμα το ποδόσφαιρο ήταν σε εμβρυϊκή μορφή, χωρίς γήπεδα, χωρίς υποδομές κ.λπ., μια φανέλα άσπρη με ένα νούμερο στην πλάτη και αρκετή δόση τρέλας νεανικής που συνοψίζονταν στον ύμνο της ομάδας που τον τραγουδούσαν όταν πήγαιναν στον αγώνα: «Λεοντόκαρδη και πάλι το πρωτάθλημα θα πάρει, γιατί στο πλευρό της τον Παϊζάνη αρχηγό της. Έχουμε και τον Ασίκη που ορμάει σαν κατσίκη, έχουμε και τον Καμπούρη, που ορμάει σαν γαϊδούρι...» και δώσ' του χαρά και γέλια στον κάθε αγώνα.

Το βράδι καθώς έπεφτε το σούρουπο οι δρόμοι σκοτείνιαζαν απότομα, γιατί οι λάμπες του ηλεκτρικού δικτύου ήταν μικρές και δεν φώτιζαν επαρκώς. Αυτό είχε και το καλό του, γιατί τότε ξεχύνονταν τα νιάτα της γειτονιάς στα σοκάκια και άρχιζαν τις καντάδες σε κάποια παραθύρια που έφεγγαν δειλά-δειλά και περίμεναν να ακούσουν το τραγούδι τους. «Ξύπνα μικρό μου κι άκουσε, κάποιο μινόρε της αυγής, για σένα-νε είναι γραμμένο, από το κλάμα κάποιας ψυχής. Το παραθύρι σου άνοιξε, ρίξε μου μια γλυκειά ματιά, κι ας σβήσω πια τότε μικρό μου, μπροστά στο σπίτι σου σε μια γωνιά...».

5. Κύριος Ενωματάρχης

Περασμένο απόγευμα και, μόλις ο καφές άφηνε τα τελευταία του ίχνη στο φλιτζάνι, χτύπησε το τηλέφωνο. Κάποια άγνωστη γυναικεία φωνή ρωτούσε για να επιβεβαιώσει την ταυτότητά μου και με πολύ-πολύ ευγένεια ζήτησε συγνώμη για την «ενόχληση» και προχώρησε στην αυτοσύστασή της.

– Λέγομαι Αγγελική Πέτρου, είμαι από την Αθήνα, και θα ήθελα να μιλήσω μαζί σας για τον παππού μου.

Η έκπληξή μου ήταν μεγάλη γιατί η γνωριμία, η τηλεφωνική, δεν προεξοφλούσε κάποια παλιά μας γνωριμία και μάλιστα για έναν παππού που δεν τον ήξερα καν, αλλά και δεν τον είχα ακούσει ποτέ. Η άνεση μιας τηλεφωνικής συνομιλίας και η διάθεση και περιέργεια να μάθω και γω για τον παππού της κ. Αγγελικής μου προσέφεραν μια πραγματικά μεγάλη συγκίνηση. Ο παππούς λοιπόν!!! Ο κ. Κωνσταντίνος Παπαδήμας, Ενωματάρχης του Λαγκαδά στα 1912!!! Ήταν ο αγαπημένος παππούς της άγνωστής μου εγγονής του, της κυρίας Αγγελικής, που όμως ξαφνικά η ιστορία ενός αγαπημένου παππού γι' αυτήν και ενός άγνωστου παππού για μένα φέρνει στο νου ιστορίες από ένα άγνωστο παρελθόν, που έχει πάντα την ομορφιά της ιστορικότητας αλλά και της μνήμης γεγονότων και προσώπων, που έστω για λίγο σημάδεψαν με τα βήματά τους τα χώματα της γενέτειράς μας. Σε λίγες μέρες ένας ταχυδρομικός φάκελος μου έφερε «τα νέα του Παππού», του κυρίου Ενωματάρχη, του κυρ-Κωνσταντή Παπαδήμου. Ένα βιβλίο με

κάποια στοιχεία για τη ζωή του και δύο φωτογραφίες με ένα σύντομο βιογραφικό του. Γεννημένος στο Καματερό Αττικής στα 1888 εισάγεται στη Σχολή της Βασιλικής Χωροφυλακής και μετά από μια θητεία στο Παλαμήδι μετατίθεται στο Λαγκαδά, μια που μόλις τότε είχε δημιουργηθεί ο πρώτος σταθμός χωροφυλακής της περιοχής. Χρόνια δύσκολα και μαύρα από πολλές απόψεις, ο τουρκικός ζυγός παλαντζάρι ακόμα πάνω στο σβέρκο των πατριωτών μας, το βουλγαρικό κομιτάτο αλωνίζει τη μακεδονική γη, οι θύλακες του Μακεδονικού αγώνα ενισχύονται καθημερινά από λεβέντες της επαρχίας μας, ο καθηγητής Ηλίας Γεωργιάδης αγωνίζεται με την αδελφότητα ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ να αναγεννήσει το φρόνημα και να ψυχώσει τους χωριανούς του, οι ανταρτικές ομάδες των Μακεδονομάχων του Λαγκαδά αγωνίζονται για να κρατήσουν το φρόνημα ακμαίο και ο παπα-Ιωακείμ Ανανιάδης αγωνίζεται να ιδρύσει το πρώτο σχολείο του Λαγκαδά, και μόλις δώσει ο Θεός τη λευτεριά, να χτίσουν και το νέο διδακτήριο. Τα σχέδια ήταν ήδη έτοιμα από τον αρχιτέκτονα και μακεδονομάχο Παιονίδη, αλλά οι συνθήκες δεν επέτρεπαν ανοικοδομήσεις σχολείων. Ως τότε τα παιδιά στοιβάζονταν σε ένα μικρό χώρο που είχε παραχωρήσει η ενορία της Αγίας Παρασκευής και από ένα κείμενο του Γεωργιάδη δημοσιευμένο στα 1908 γνωρίζουμε και την πληθυσμιακή σύνθεση του μαθητόκοσμου. Ελληνική τετράτακτος μεικτή αστική σχολή με 230 μαθητές και μαθήτριες «ομιλούντων εντός και εκτός της σχολής την ελληνικήν γλώσσαν» και η κοινότητα με εξοικονόμηση από το σχολικό λαχείο μάζεψε 450 τουρκικές λίρες, που τις κατέθεσε στην Τράπεζα της Ανατολής στη Θεσσαλονίκη και Μυτιλήνη,

ελπίζοντας σε καλύτερες μέρες για να χτίσει το σχολείο της. Οι Τούρκοι ήταν λιγότεροι με καμιά πενηνταριά μαθητές, με είκοσι μαθήτριες και με έναν Μουφτή, ενώ οι Εβραίοι ήταν ακόμα λιγότεροι με ένα μικρό αρρεναγωγείο.

Μέσα σ' αυτή την μικρή πόλη ο κυρ-Κωνσταντής ο Ενωματάρχης, ήταν παράγοντας τάξεως αλλά και εξουσίας της πόλης, μια και τότε, ο Παπάς, ο Δάσκαλος και ο Ενωματάρχης, συμβόλιζαν τις 3 εξουσίες της χώρας. Έντεκα χρόνια έμεινε στο Λαγκαδά ο κύριος Παπαδήμας, αλλά αυτά τα έντεκα χρόνια ήταν τα κρισιμότερα της ζωής της πόλης μας καθώς και της δικής του ζωής. Τα όσα γεγονότα διαδραματίστηκαν στην περιοχή, με όλο αυτό το χάος της παρουσίας των ξένων πληθυσμών και συν τοις άλλοις και την βουλγαρική παρουσία, σήμαινε πως το ελληνικό κράτος ήξερε πως έστειλε στην πόλη μας άνθρωπο ικανό να διοικήσει και να τα καταφέρει. Τα προβλήματα πολλά, ποιόν πρώτα να αστυνομεύσει, τους ντόπιους, τους Τούρκους, τους Γιοβριούς ή τους Βούλγαρους; Αλλά κυρίως με τί αστυνομική δύναμη; Θυμάται αργότερα, που κάποτε έπιασε έναν τούρκο ζωοκλέφτη και έπρεπε να τον παραδώσει στη Θεσσαλονίκη και τον έβαλε πάνω στο κάρο και με το όπλο προτεταμένο τον οδήγησε στην πόλη για να δικαστεί. Πολλά θυμόταν ο κυρ-Κωνσταντής από την πόλη μας και πάντα την είχε στην καρδιά και στη μνήμη του ως τα γεράματά του και διηγιόταν πάντα στα εγγόνια του τα χρόνια εκείνα τα παλιά, για την ομορφιά της Σαλονίκης με τον Λευκό της Πύργο, που και τώρα ακόμα τον είχε σε κάδρο μέσα στο σαλόνι του για να θυμάται την πόλη και την απελευθέρωσή της, που ήταν παρών στις 26 Οκτώβρη του 1912 και πολέ-

μησε για τη λευτεριά της. Θυμάται ακόμα την καλοκαγαθία των Λαγκαδιανών, μα πάνω απ' όλα η μνήμη του γλύκαινε με τη θύμηση της Δήμητρας, της κοπέλας που έκλεψε την καρδιά του και τον αγάπησε κι αυτή, όμως η μοίρα δεν θέλησε να τους ενώσει, μια και οι γονείς της δεν της επέτρεψαν να πάρει «ξένον» από μακριά και να εγκαταλείψει τον Λαγκαδά. Ο Κωσταντής έμεινε έντεκα χρόνια στην πόλη, ύστερα λόγοι οικογενειακοί τον ανάγκασαν να παραιτηθεί από την υπηρεσία και να γυρίσει στον τόπο του στο Καματερό για να στηρίξει την οικογένειά του. Από τον Λαγκαδά κράτησε μέσα στην καρδιά του τη Δήμητρα, τους απλούς ανθρώπους, κι ένα λευκό πουκάμισο με το μονόγραμμα της Δήμητρας, ένα δέλτα καλλιγραφικό, κεντημένο από τα χέρια της και χαρισμένο σ' αυτόν την μέρα του παντοτινού αποχωρισμού τους. Στα 1918 παντρεύτηκε και απόκτησε πέντε παιδιά. Πενηνταένα χρόνια μετά, οι αναμνήσεις του Λαγκαδά και της όμορφης Θεσσαλονίκης τού ζέσταιναν ακόμα τη θύμηση και την καρδιά. Πήρε λοιπόν το τραίνο και στα εβδομήντα πέντε του χρόνια έφτασε στην αγαπημένη Θεσσαλονίκη και βούρκωσε μπροστά στη θέα του Λευκού Πύργου, καθώς οι στιγμές της απελυθέρωσης πέρασαν σαν ταινία από το μυαλό του. Περιπάτησε στα σοκάκια και στις πλατείες της, μύρισε την αλμύρα της θάλασσας και κατά το απόγευμα πήγε στην οδό Φράγκων, που ήταν τότε το ΚΤΕΛ του Λαγκαδά, και πήρε το λεωφορείο για πού αλλού; Για τον Λαγκαδά! Είδε την πόλη στα 1963 αλλαγμένη, διαμορφωμένη πλατεία με ένα μεγάλο φωτιστικό στη μέση, η τουλούμπα δεν υπήρχε πλέον, τα ταβερνάκια γύρω από την πλατεία, μια αγορά γεμάτη μαγαζιά και κόσμο, μυρω-

δικά και γιασεμιά, αλλά τα βήματά του πήγαιναν μόνα τους πλέον προς το αστυνομικό τμήμα. Ο διοικητής, που καθόταν μόνος του στο γραφείο, είδε έναν άγνωστο κύριο να μπαίνει στο γραφείο και άκουσε να του συστήνεται: «Κωνσταντίνος Παπαδήμας, πρώτος Ενωματάρχης Λαγκαδά», δείχνοντας την αστυνομική του ταυτότητα, που κρατούσε ακόμα ως φυλαχτό, πλησίασε κοντύτερα στο γραφείο και του έδωσε το χέρι. Ο Διοικητής σηκώθηκε με σεβασμό και τον χαιρέτησε στρατιωτικά και αποδίδοντας την δέουσα τιμή τον παρακάλεσε να καθήσει στην θέση του Διοικητή του Τμήματος. Και τι δεν πέρασε από τη σκέψη του, τα καλά και τα άσχημα της εποχής, ο πόλεμος, η δυστυχία του κόσμου, ο μακεδονικός αγώνας, τα προβλήματα της υπηρεσίας, η... Δήμητρα!!! Πού να ήταν άραγε; Παντρεύτηκε ή έμεινε πιστή σε εκείνη την παλιά αγάπη! Θα ήταν άδικο γι' αυτήν. Πάντως αν ζούσε θα ήταν κι αυτή γύρω στα εβδομήντα τώρα. Ποιος να ξέρει άραγε; Ένας κόμπος συγκίνησης ανέβηκε στο λαιμό και τα μάτια έκρυσαν κάποιο δάκρυ. Έκανε πολλές σκέψεις για το παρελθόν, αν έμενε στο Λαγκαδά, αν συνέχιζε την καριέρα του εδώ, αν... αν... αν έπαιρνε τελικά τη Δήμητρα, σήμερα θα θεωρούνταν βέρος Λαγκαδιανός. Όμως και έτσι Λαγκαδιανός είναι, μια και η νιότη του προσφέρθηκε σ' αυτή την πόλη και πολέμησε για τη λευτεριά της. Στο Καματερό πέρασε δύσκολα χρόνια αλλά ευτυχημένα, έκανε καλή και μεγάλη οικογένεια, πρόκοψε σαν νοικοκύρης και απολάμβανε της τιμής και του σεβασμού των Καματεριοτών, καθώς ήταν ο άνθρωπος που τους βοηθούσε σε κάθε υπόθεση, όταν χρειαζόταν κάποιος γραμματιζόμενος να τους συμπληρώσει αιτήσεις και εξουσιοδοτήσεις για πιστοποιητικά. Και

την Κυριακή μετά την απόλυση της εκκλησιάς, στο καφενείο του Γιωργοτόλια διάβαζε φωναχτά την εφημερίδα «ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ» για να ενημερωθούν οι συμπατριώτες του, που δεν ήξεραν γράμματα, για τα νέα της εποχής. Ήταν και παρέμεινε μια ζωή «ο κύριος ενωματάρχης».

Το βράδυ το πέρασε στο Λαγκαδά, ο Διοικητής δεν τον άφησε να φύγει, τον φιλοξένησε και πέρασε η βραδιά στον κυρ-Λάμπρου την ταβέρνα, εκεί που σύχναζαν συνήθως οι αστυνομικοί και οι δημόσιοι υπάλληλοι της πόλης. Την άλλη μέρα αποχαιρετούσε τον συνάδελφο και έπαιρνε το δρόμο της επιστροφής για το Καματερό. Είχε ήδη πάρει άλλα δέκα χρόνια ζωής μ' αυτό το ταξίδι του. Στις 17 Σεπτεμβρίου του 1974, δέκα χρόνια μετά το ταξίδι του στο Λαγκαδά, έκλεινε τα μάτια του για πάντα, αφήνοντας πίσω στα εγγόνια του τις ωραίες του αναμνήσεις και εμπειρίες της ζωής του.

6. Το τελευταίο χαμόγελο

Οι χειμωνιάτικες νύχτες στο Λαγκαδά είχαν πάντα μια ανεξερεύνητη ηρεμία. Η πυκνή ομίχλη δημιουργούσε εικόνα μυστηρίου και τα τζάκια κάπνιζαν και κάλυπταν με τον καπνό τους με ένα πέπλο θαρρείς τις σκιές των σπιτιών, των δέντρων, των ανθρώπων. Τρεις σκιές σύρθηκαν απ' το υπόγειο της Αγιά-Παρασκευής και κατευθύνθηκαν στα ακραία σπίτια της γειτονιάς, κοντά στο ποτάμι, που μέρες τώρα με τις δυνατές βροχές είχε φτάσει στα όριά του. Η βοή του έφτανε ως τα σπίτια άλλοτε νανουριστική και άλλοτε απειλητική. Ο μπαρμπα-Κωστούσης καθόταν στο χαγιάτι και κάπνιζε το στριφτό του τσιγάρο, καθώς αντιλήφθηκε να περνούν τρεις σκιές γρήγορα από μπροστά του και να μπαίνουν βιαστικά στην αυλή του Χρήστου Δρεμλή. Η πόρτα άνοιξε πριν ακόμα πλησιάσουν οι τρεις νυχτερινοί επισκέπτες και το καντήλι φώτισε για λίγο τα πρόσωπα των τριών ανδρών. Η κυρά-Κατερίνα πήρε τις κάπες τους και τις έβαλε κοντά στο τζάκι για να τραβήξει λίγο η υγρασία και αμέσως τους ενημέρωσε ότι είχε τσάι στη φωτιά, αν ήθελαν να πάρουν για να ξεποστάσουν λιγάκι, γιατί η νύχτα προβλέπονταν μακριά. Εκείνη ντύθηκε χοντρά, έβαλε κι ένα σάλι από πάνω και βγήκε στην αυλή συμμαζεύοντας χόρτα και ξύλα για τη φωτιά. Έπειτα πήρε τη σκούπα και βάλθηκε μέσα στη νύχτα να φουρκαλίζει την αυλή. Ήταν κι αυτός ένας τρόπος σκοπιάς.

– Ε μωρή Κατερίνα κι αύριο μέρα έχει, είπε από απέναντι ο γείτονας που ακόμα παίδευε το τσιγάρο του!

– Αχ Γιώργη μέρα έχει, αλλά δεν ξέρεις τι ξημερώνει! Τα πράγματα δυσκόλεψαν, δεν ξέρουμε τι γίνεται από στιγμή σε στιγμή.

– Ήρθε ο Χρήστος με παρέα ή λάθος έκανα;

– Δεν έκανες λάθος, ήρθαν και να δούμε τι θα ξημερώσει, είπε και στράφηκε προς την αυλή μη θέλοντας να πει περισσότερα.

Μετά γύρισε και του είπε χωρίς να περιμένει απάντηση.

– Έλα άμα γυρεύεις, μια γνώμη ακόμα είναι μια γνώμη βοηθητική.

Ο μπαρμπα-Κωστούσης έριξε στην πλάτη το χοντρό του σακάκι και χώθηκε γρήγορα, συνωμοτικά θαρρείς, στο σπίτι της κυρά Κατερίνας.

– Καλώς τονε τον γείτονα, είπε ο Χρήστος και του έκανε θέση να κάτσει κοντά τους.

Δεν χρειάστηκαν συστάσεις, ο Σταύρος Καζαντζής ήταν γνωστός από παλιά και ο Θανάσης Σταυρούδης επίσης γνωστός και φίλος, καθώς όλα αυτά τα μαύρα χρόνια του Μακεδονικού αγώνα είχαν την ίδια αγωνία και τον ίδιο πόθο για λευτεριά.

Ο Καζαντζής είχε, λέει, νέα από τον καπετάν Ζώη, μέσω του Σαραντόπουλου και έπρεπε όσο γινόταν πιο γρήγορα να ξεκαθαρίσει η υπόθεση στη Μπαλάφτσα με τον βουλγαρόφιλο Χατζή. Η εντολή ήταν να βοηθήσει κι ο Σκάρας και ο Δρεμλής που είχε πλέον τη φήμη του πιο γρήγορου εκτελεστή, μια και οι κομιτατζήδες όργωναν τα χωριά και απειλούσαν τις ζωές των ανθρώπων.

Την υπόθεση τελικά την ανέλαβαν οι τρεις τους και ο Κω-
στούσης θα μάζευε όσες πληροφορίες μπορούσε για τις δια-
δρομές του Χατζή, ώστε να του καταφέρουν το χτύπημα στο
δρόμο και μακριά από το χωριό.

Ετσι και έγινε, σε μια βδομάδα η Χατζήδενά έκλαιγε τον
Χατζή και έφευγε από το χωριό, γιατί φοβόταν και για την
οικογένειά της μη γίνει κανένα ακόμα κακό.

Το πώς έγινε, το τί έγινε, κανένας δεν έμαθε ποτέ. Μονάχα,
όταν βρήκαν τον Χατζή στην άκρη του χωριού, τον βρήκαν
μαχαιρωμένο και βουτηγμένο στα αίματα.

Την ίδια νύχτα όμως είχαν προσχεδιάσει και μια άλλη δύ-
σκολη υπόθεση, αυτή του Κοπάτση στη Σάμο. Ο Κοπάτσης ηγε-
μόνας της Σάμου, με τη βοήθεια και τη στήριξη των Τούρκων,
έπιπε το αίμα των ανθρώπων χρόνια τώρα. Το Προξενείο είχε
αποφασίσει να δώσει ισχυρά χτυπήματα στους κομιτατζήδες
πρώτα, αλλά και στους Τούρκους, για να τους αποδυναμώσει,
αλλά και ύστερα για να τους πληρώσει με το ίδιο νόμισμα που
τους χρειαζόταν. Δεν πάει πολύ καιρός άλλωστε που οι κομι-
τατζήδες σκότωσαν έξω από την πόρτα του, μέσα στη γειτονιά,
τον Μιχαλάκη Βοσνακίδη, 24 χρονών παλικάρι, όλο ζωή και
νιάτα, αρραβωνιασμένο και έτοιμο να παντρευτεί σε λίγο και-
ρό, σύνδεσμο του καπετάν-Ζώη και του προξενείου με τον Λα-
γκαδά και ψυχή της αντίστασης. Η αρραβωνιαστικιά του δεν
παντρεύτηκε ποτέ και πέθανε από τον καιρό της κι από χτι-
κιο μερικά χρόνια αργότερα. Στο σπίτι τους φιλοξενούσε όλες
τις μυστικές συσκέψεις των ανθρώπων που οργάνωναν τον
αγώνα στην επαρχία. Οι Βούλγαροι είχαν πανικοβληθεί από
την δράση των νέων παιδιών στον αγώνα, αφού ένας 18χρο-

νος, ο Γιάννης Στόγιος ή Κινές από την Λιγκοβάνη, δάσκαλος φλογερός και πατριώτης πρώτης γραμμής, γίνεται αρχηγός ανταρτικής ομάδας και τρομοκρατεί το βουλγαρικό κομιτάτο. Τη νύχτα εκείνη λοιπόν παίχτηκε και η ζωή του Κοπάτση σε κλήρο, το ποιος θα τον αναλάβει τελικά. Ο Καζαντζής στο μεταξύ, μετά τα χτυπήματα που έδωσε σε αρκετές υποθέσεις σε Τούρκους και Βουλγάρους, είχε επικηρυχθεί από την τουρκική διοίκηση. Φεύγοντας για λίγο καιρό στην Αθήνα, κάνει γνωριμίες με πρόσωπα που κινούν τα νήματα του αγώνα. Τώρα πλέον είναι γνωστός με το όνομα καπετάν-Μπαρέτης και πότε μεταμφιεσμένος, πότε κρυφά, γυρνά και βοηθά όπου μπορεί στον αγώνα. Τη νύχτα εκείνη στου Δρεμλή κουβεντιάστηκε το θέμα Κοπάτση, το προξενείο βιαζόταν να κλείσει η υπόθεση του μισητού ηγεμόνα της Σάμου και όλο πλέον το ενδιαφέρον να επικεντρωθεί στη Μακεδονία. Έπεσε κλήρος, και ο κλήρος έγραφε το όνομα του Θανάση Σταυρούδη. Ο Θανάσης χάρηκε για το τυχερό του χαρτί, αλλά ο Μπαρέτης αντέδρασε αμέσως λέγοντας πως δεν δέχεται την κλήρωση, γιατί ο Θανάσης έχει μικρά παιδιά ακόμα και είναι αμαρτία απ' το Θεό να μπει σε τέτοιο κίνδυνο. Ο λόγος του ήταν σταθερός και δεν σήκωνε δεύτερη κουβέντα. Άλλωστε ο Μπαρέτης ήταν πιο ταξιδεμένος, έφτασε κι ως την Αθήνα, ενώ ο Θανάσης το μεγαλύτερο ταξίδι του ήταν στη Σαλονίκη και τα γύρω βουνά. Το αίμα του Μπαρέτη κόχλαζε θαρρείς στις φλέβες του, περνούσαν από το μυαλό του όλα εκείνα τα πρόσωπα του Μιχάλη Βοσνακίδη, του παπα-Ιωακείμ Ανανιάδη του καθηγητή και ειρηνοδίκη στο Λαγκαδά, ψυχή του Μακεδονικού Αγώνα, που οι Βούλγαροι με τη βοήθεια των Τούρκων τον κατακρεούργησαν στη Γευγελή και, αφού τον έγδαραν, τον έκοψαν σε κομμάτια και

τον πέταξαν στο βουνό, και οι μορφές τόσων άλλων ακόμα μαρτύρων. Τα μάτια του γυάλιζαν θαρρείς και είχε μπροστά του τον Κοπάτση και μαστόρευε την τιμωρία του.

Ο καιρός δεν άργησε και μόλις πήρε να έρχεται η άνοιξη και μπήκε ο Μάρτης, ο καπετάν-Σταύρος Μπαρέτης έφτασε στη Σάμο ως καπνέμπορος και προσπαθεί να γνωρίσει πρόσωπα και πράγματα. Εκεί γνωρίζει τον δικηγόρο Μανιάτη και οργανώνουν την εκτέλεση του Κοπάτση. Μια Κυριακή, που έμελλε να είναι η τελευταία του τυράννου, ο Μπαρέτης ντύνεται γυναίκα και πηγαίνει στην εκκλησία όπου παραφυλάγει τον Κοπάτση που πάει να εκκλησιαστεί. Εκεί πριν ακόμα προλάβει να μπει στην εκκλησιά τον σκοτώνει και τρέπεται σε φυγή. Κρύβεται σε ένα πηγάδι και αργότερα στο μοναστήρι της Αγίας Ζώνης. Όμως κατά την συμπλοκή, τραυματίστηκε από έναν σωματοφύλακα του Κοπάτση. Με πληγές ανοιχτές προσπαθεί να αποφύγει την σύλληψη. Οι Τούρκοι ακολουθώντας τα ίχνη των αιμάτων του, τον συλλαμβάνουν και τον οδηγούν στο νοσοκομείο της Σάμου, όπου όμως αντί για περίθαλψη αντιμετωπίζει τη σκληρότητα των Τούρκων, οι οποίοι του βγάζουν τα νύχια και τον βασανίζουν για να μάθουν ποιος κρύβεται πίσω από την πράξη του. Ο Μπαρέτης θα μείνει απαθής στα μαρτύρια και τους βασανισμούς και, λίγο πριν πεθάνει, ρωτάει να μάθει τι έγινε ο Κοπάτσης. Στην απάντηση ότι πέθανε, θα αφήσει ένα χαμόγελο να του ξεφύγει, που θα ήταν και το τελευταίο χαμόγελο της ζωής του. Πέθανε σαν παλικάρι, όπως και έζησε σαν παλικάρι. Η λευτεριά άρχισε ήδη να χαμογελά στην πατρίδα. Την ίδια χρονιά θ' αρχίσει η αντίστροφη μέτρηση της ιστορίας.

7. Το μυστικό της μητέρας

Τα πόδια του είχαν ξυλιάσει από το κρύο και τα χέρια, παρά τα γάντια που φορούσε, ήταν παγωμένα κι αυτά. Πάτησε ορθοπεταλιά για να φτάσει μια ώρα γρηγορότερα στο σπίτι να ζεσταθεί. Από το τιμόνι του ποδηλάτου κρεμόταν το δίχτυ με τα ψώνια που τον έστειλε η μάνα του να κάνει. Έφτασε κοντανασαίνοντας και με την μύτη κατακόκκινη από το κρύο και έτρεξε κατά πάνω στη σόμπα για να ζεστάνει τα παγωμένα μέλη του. Η μητέρα τον κοίταξε τρυφερά και έσκυψε να του χαϊδέψει τα μάγουλα με τα ζεστά της χέρια.

– Όλα καλά; Εντάξει τα ψώνια, έφτασαν τα λεφτά;

– Ναι εντάξει.

– Λοιπόν σε λίγο τελειώνω το κέικ και βγάζω την πίτα από τη φωτιά και θα είμαστε έτοιμοι. Πάνε αν θες στη γειτονιά να καλαντίσεις σε όσους δεν τα είπες και έλα να φύγουμε.

Έτσι και έγινε, βγήκε φορτσάτος έξω, ξεχνώντας το κρύο και τα παγωμένα δάχτυλα, έβαλε τα γάντια, πήρε το τριγωνάκι του ξαμολήθηκε στη γειτονιά. Είχε αρχίσει κιόλας να σουρουπώνει και το κρύο έσφιγγε περισσότερο, αλλά, μπρος στα κέρδη που θα εισέπραττε, ποιος νοιαζόταν τώρα για το κρύο! και σε εφτά-οχτώ σπίτια να πήγαινε, καλά θα ήταν, γιατί στη γειτονιά το μπαξίσι των καλάντων είναι πάντα το καλύτερο και το μεγαλύτερο, μιας και όλοι ήταν γνωστοί και λίγο ως πολύ συγγενείς τους.

Έτρεχε γρήγορα από σπίτι σε σπίτι, ανεβοκατέβαινε σκά-

λες σχεδόν τρέχοντας και στα δυόροφα καθόταν στη μέση της σκάλας και τα έλεγε δυνατά για να ακούσουν και οι δυο οικογένειες, οπότε με έναν σμπάρο δυο τριγώνια! Μονάχα στη θεία Αλίκη του χάλασαν τη δουλειά, όταν απαίτησαν ξεχωριστή τραγουδιστική παράσταση, για να χαρούνε τα μικρά, όπως του είπαν. Ε... αν είναι για τα μικρά... τους έκανε το χατίρι, αλλά τα είπε γρήγορα και δεν μπήκε καν μέσα στο σπίτι, όπως του φώναξε η θεία για να τον κεράσει, γιατί είπε πως τον περιμένει η μάνα του και βιάζεται. Πήρε το φιλοδώρημα, δίφραγκο εισέπραξε, γέμισε και τη σακούλα του με μανταρίνια και δύο ωραία μήλα στάρκεν, κάτι χουρμάδες και έφυγε τρέχοντας γιατί είχε ήδη περάσει η ώρα. Αυτή την ώρα την περίμενε χρόνια, από μικρός, γιατί κάθε χρόνο έκλαιγε να πάει με τη μάνα του εκεί που πήγαινε κι αυτή και δεν τον έπαιρνε μαζί της, μια γιατί έκανε κρύο, μια γιατί χιόνιζε, μια γιατί ήταν αργά και έπρεπε να ξεκουραστεί για την άλλα μέρα που θα ξυπνούσαν πρωί για τη χριστουγεννιάτικη λειτουργία.

– Άντε χριστιανέ μου, είπε η μάνα, κόντεψε να ξημερώσει Χριστούγεννα! Γιατί αργήσατε τόσο;

– Βάλε νερό για να πλυθώ και τα λέμε μετά με την ησυχία μας, είπε ο πατέρας του.

Ο μπαμπάς μόλις είχε γυρίσει από τη λίμνη, με γεμάτο τον τορβά ψάρια, και τα έριξε σε ένα μεγάλο ταψί για να ξεκαθαρίσει τα μικρά από τα μεγάλα, τα γριβάδια από τα τσιρόνια και τις πεταλούδες. Τα ψάρια χοροπηδούσαν ακόμα μέσα στον τορβά και όταν τα έριξε στο ταψί κανά δυο πήδηξαν έξω και τα βράγχια τους άνοιγαν ακόμα και ανάσαιναν, κι ο Άγγελος καθόταν και έβλεπε την αγωνιώδη προσπάθεια των ψαριών

να ανασάνουν για τελευταία φορά ίσως. Και θυμόταν το γνωστό τραγούδι «στη στεριά δε ζει το ψάρι...».

Στον φούρνο το κέικ είχε ροδοκοκκίνισει και η μητέρα του πήρε μια πετσέτα και το σκέπασε γυρίζοντάς το ανάποδα για να βγει σωστά από τη φόρμα. Μοσχοβόλησε όλο το σπίτι. Του ήρθε να αρπάξει ένα κομμάτι ζεστό και να το κατασπαράξει, αλλά σκεφτόταν πρώτα ότι αύριο ξημέρωναν Χριστούγεννα και ήθελε να μεταλάβει και ότι η μάνα του είπε πως το ετοίμασε για άλλο σκοπό.

Ο πατέρας πλύθηκε στο νεροχύτη και η μητέρα τού έριχνε ζεστό νερό με ένα κανάτι, και σε λίγο του ετοίμασε κάτι πρόχειρο για να ξεγελάσει την πείνα του, ώσπου να καθίσουν στο παραμονιάτικο τραπέζι για να θυμιαστούν.

Κάποια στιγμή άκουσε τη μητέρα του να του λέει:

– Λοιπόν, νεαρέ, έτοιμος να με συνοδέψεις;

– Για πού με το καλό; ρώτησε ο πατέρας.

– Μυστική αποστολή, είπε ο Άγγελος κρυφογελώντας, γιατί κι αυτός δεν ήξερε πού πάνε.

Του έδωσε η μητέρα του να κρατά το κουτί με το κέικ κι αυτή είχε σε μια σακούλα κάποια ψώνια, λίγο ζεστό φαγητό, λίγα φρούτα, καφέ, ζάχαρη και κάποια γλυκά.

Περπατούσαν μέσα στη νύχτα και η παγωνιά δεν έλεγε να μαλακώσει. Τα φώτα της πόλης δεν ήταν και τα δυνατότερα, έφεγγαν ίσα-ίσα να μη χάνεις το δρόμο σου, κι όταν είχε και ομίχλη, τότε σε οδηγούσε το ένστικτο προς τον προορισμό σου.

Πέρασαν απ' την Αγιά-Παρασκευή και έστριψαν σε ένα στενό. Οι καμινάδες των σπιτιών κάπνιζαν και τα χαμηλά σπίτια σου έδιναν την αίσθηση ότι χαμήλωναν ακόμα περισσότερο

καθώς έπεφτε το βράδυ. Τα φωτισμένα παράθυρα μαρτυρούσαν τις μεγάλες οικογένειες και τις προετοιμασίες για το βράδυ και την αυριανή γιορτή. Σε κάποιες περιπτώσεις η μάνα σχολίαζε χαμογελώντας, α!!! αυτοί την έβαλαν κιάλας στη μάσινά τη γαλοπούλα ή την κότα, για να είναι ξένοιαστοι αύριο για την τηγανιά.

Σε μια στιγμή σταμάτησαν σε ένα χαμηλό σπιτάκι, ένα μικρό δωμάτιο, με ένα χαγιάτι κλειστό, και μια πόρτα, που δεν θα έπαιρνες όρκο ότι ασφάλιζε και πολύ το σπίτι από το κρύο. Μια γριούλα καθισμένη δίπλα σε μια μικρή χαμηλή σόμπα, κουκουλωμένη με ένα σάλι, προσπαθούσε να ζεσταθεί και έδειξε έκπληξη καθώς είδε να μπαίνουνε μέσα στο δωμάτιο. Η μητέρα πήρε στα χέρια της την γκαζόλαμπα και προσπάθησε να σηκώσει λίγο το φυτίλι για να βλέπονται καλύτερα. Ένα απλό ντιβάνι, ένα τραπέζι στο κέντρο του δωματίου, μια μπάντα υφαντή καρφωμένη στον τοίχο, δυο-τρεις φωτογραφίες κάποιων γερόντων με παχιά μουστάκια, ήταν το όλο νεκός του καθιστικού της κυρά-Αρχοντούλας. Πήρε δυο ξυλαράκια και ένα κωκ-πετροκάρβουνο και το έριξε στη σόμπα για να κρατήσει η ζέστη όλη τη νύχτα.

– Μη βάζεις βρε κόρη μου, δεν θέλω ζέστη, θα πέσω τώρα για ύπνο, να μη ξοδεύω και ξύλα. Τελειώνουν και τα κάρβουνα, άσε καλύτερα...

– Μη στεναχωριέσαι, είπε η μητέρα του, θα σου φέρω κάρβουνα από βδομάδα.

– Πάρε κι αυτά για αύριο και τις γιορτές και αν χρειαστείς κάτι ειδοποίησέ με, με την Παναγιώτα. Αύριο Χριστούγεννα, να είμαστε καλά όλοι οι άνθρωποι και καλή χρονιά να έχουμε. Να... ο Άγγελος σου έφερε και ένα κέικ.

Προσπάθησε να το αφήσει στο τραπεζάκι, αλλά η γριούλα του άρπαξε το χέρι και το φίλησε σχεδόν με ευλάβεια.

– Ευχαριστώ, γιαβρί μου, ο Θεός να σου δίνει του κόσμου τα καλά, καλή πρόοδο να έχεις και να μοιάσεις τους γονέους σου στη χρυσή τους την καρδιά. Και την πήρε ένα παράπονο. Έβγαλε το μαντηλάκι της και σκούπισε τα μάτια της. Συγγνώμη τέτοια μέρα σας στεναχωρώ κι εσάς. Άϊντε πάτε τώρα γιατί σας περιμένουν στο σπίτι σας να θυμιαστείτε, και ρούφηξε τη μύτη και τα δάκρυά της.

Ο Άγγελος είδε τα μάτια της μάνας του βουρκωμένα και του ήρθε κι αυτού να κλάψει, καθώς σκεφτόταν ήδη τη μοναξιά της κυρά-Αρχοντούλας χρονιάρες μέρες, αλλά και την πίκρα της, που κανέναν από τους δικούς της δεν την θυμήθηκε. Τα παιδιά της στην Αθήνα και τη Γερμανία, τα εγγόνια σκορπισμένα στους πέντε ανέμους, ξέχασαν κι από πού κρατάει η σκούφια τους.

Η μητέρα του τον πήρε από το χέρι και πλησίασαν την κυρά-Αρχοντούλα, άνοιξε την αγκαλιά της και τον έκλεισε μέσα, του φίλησε το μέτωπο και τον σταύρωσε.

Η μητέρα του έσκυψε και της φίλησε το χέρι καθώς της εύχονταν:

– Άντε κυρά Αρχοντούλα, καλά Χριστούγεννα με υγεία και του χρόνου.

Άνοιξαν την πόρτα και έφυγαν μέσα στο σκοτάδι, παίρνοντας το δρόμο της επιστροφής για το σπίτι. Απόλυτη σιγή στη μικρή πόλη. Η μυρωδιά των καυσόξυλων και των πετροκάρβουνων σου μπούκωνε τη μύτη, σε κάποια σπίτια είχαν αρχίσει να κουβαλιούνται οι μουσαφίρηδες και ακούγονταν γέλια

και φωνές. Ο Άγγελος περπατούσε δίπλα στη μάνα του χωρίς να μιλά, ήταν ακόμα σκεφτικός γι' αυτά που είδε και έζησε, καθώς έμαθε το μυστικό της μάνας του, που για 10 χρόνια του κρατούσε κρυφό. Ήθελε να την αγκαλιάσει και να τη φιλήσει, γιατί τώρα στα δέκα του μπορούσε να καταλάβει ότι μερικές φορές κάποια πράγματα πρέπει να μένουν μυστικά, και κυρίως όταν πρόκειται για πράξεις τελείως προσωπικές που έχουν να κάνουν με την γαλήνη της ψυχής σου.

Στη στροφή για το σπίτι τον κοίταξε κατάματα και τον ρώτησε.

– Την αποψινή μας επίσκεψη μπορείς να την κρατήσεις μυστική;

– Ούτε στον μπαμπά να το πω;

– Ούτε στο μπαμπά! Να ξέρεις ότι μόλις μεγαλώσεις θα πηγαίνεις μόνος σου στην κυρά-Αρχοντούλα πάντα τέτοιες χρονιάρες μέρες και να δεις πώς η καρδούλα σου θα γαληνεύει και θα γεμίζει αγάπη και στοργή για όλο τον κόσμο που είναι αναγκεμένος. Όσο δίνεις αγάπη, τόσο αισθάνεσαι πλούσιος. Κι εμείς φτωχοί άνθρωποι είμαστε, αλλά μπορούμε να αγαπάμε και να συμπονάμε. Να, τώρα δε νιώθεις σαν βασιλιάς στη καρδιά σου;

Την αγκάλιασε σφιχτά και τη φίλησε καθώς έφτασαν στην εξώπορτα του σπιτιού τους. Στο σπίτι ο πατέρας του ξαπλωμένος κοντά στη ξυλόσομπα που μπουμπούνιζε, σχεδόν είχε πάρει έναν υπνάκο και δεν πρόσεξε ότι τα κάστανα που έβαλε πάνω στη σόμπα είχαν αρχίσει και καίγονται και να μυρίζουν. Στο ραδιόφωνο ακούγονταν τραγούδια και χορωδίες με χριστουγεννιάτικο πρόγραμμα και έδιναν μια κάποια αί-

σθηση άλλης ατμόσφαιρας. Σε λίγο ήρθε και η αδερφή του με τη γιαγιά από το διπλανό σπίτι που έμενε, ήρθε και ο θείος Τάκης με την οικογένεια και στρωθήκανε στο τραπέζι για να γευτούν τα τελευταία νηστίσιμα της ημέρας. Πάνω στο τραπέζι, ακόμα υπήρχαν ένα κρεμμύδι κι ένα σκόρδο, λίγα φρούτα, το χριστόψωμο, ένα ποτήρι κρασί, πέντε-έξι κέρματα και το θυμιατήρι που κάπνιζε. Ο μπαμπάς σηκώθηκε, τους θύμιασε όλους ευχόμενος κάθε καλό, γεροσύνη, καλοσύνη και καλά μπερεκέτια, και στο τέλος κόπηκε και το χριστόψωμο για το καλό της ημέρας.

Τί του ήρθε απόψε και τα θυμόταν όλα αυτά, παραμονή Χριστουγέννων, καθώς οι φλόγες απ' το βαρέλι-σόμπα, που έβραζε το τσάι για τους πρόσφυγες, ανέβαιναν ψηλά στον ουρανό και θαρρείς προσπαθούσαν να συναντήσουν το άστρο της Ανατολής, εδώ στη σκοτεινή νυχτιά στο λιμάνι! Η κυρά-Αρχοντούλα δεν ζει πια, κι αυτός σαράντα χρόνια μετά, πιστός στο λόγο που έδωσε στη μάνα του, ακολουθεί το δικό του αστέρι που οδηγεί σε μιαν άλλη φάτνη όπου η αγάπη κομματιάζεται και μοιράζεται στους αγραυλούντες και «φυλλάσσοντες φυλακάς της νυκτός» και του κόσμου μας. Είχε αρχίσει να χαράζει, από μακριά οι καμπάνες του χωριού ηχούσαν Χριστούγεννα. «Δόξα εν υψίστοις Θεώ και επί γης ειρήνη...»!

8. «Αγγέλων πόλις...»

Το κρύο από νωρίς περόνιαζε τα κόκαλα και αυτή η νυχτερινή υγρασία θαρρείς πως έκανε ακόμη πιο παγωμένη την ατμόσφαιρα της πόλης. Το τραινάκι κουκουλωμένο με την νάυλον επένδυσή του, σφύριζε για να μαζέψει τους τελευταίους ξεχασμένους επιβάτες μετά την ροκ συναυλία, που προσπάθησε, πλην ματαίως, να δώσει χριστουγεννιάτικο κλίμα στην ατμόσφαιρα. Όπως-όπως τα τελευταία παιδιά στριμώχτηκαν στο βαγόνι και ξεκίνησαν για την πόλη, κόβοντας απαλά την πυκνή ομίχλη που εδώ και ώρα είχε αρχίσει να καλύπτει τα σπίτια, τα αυτοκίνητα, τους ανθρώπους και μαζί μ' αυτούς, τους καημούς, τα πάθη και τα προβλήματα της καθημερινότητας. Μόνο τα θαμπά φώτα έμειναν να φωτίζουν και να δίνουν στόχο ύπαρξης και παρουσίας σπιτιών και κτηρίων. Οι τελευταίοι υπάλληλοι άρχισαν βιαστικά να μαζεύουν τα τραπέζια και τις καρέκλες που ήταν εκτεθειμένες έξω στην υγρασία και τρέχοντας σχεδόν, για να αποφύγουν το κρύο, έκλειναν τα σπιτάκια της «πόλης των αγγέλων» και αποχωρούσαν για το σπιτικό τους, κουβαλώντας την κούραση και την ορθοστασία της μέρας που πέρασε. Άλλοι χαρούμενοι, άλλοι προβληματισμένοι, άλλοι κουρασμένοι, άλλοι ανήσυχτοι για την αυριανή μέρα που ξημέρωνε, γιατί είν' αλήθεια στην πατρίδα μας τελευταία δεν μπορείς να ξέρεις τι σου ξημερώνει. Τα φώτα της πόλης και τα πολύχρωμα λαμπιόνια της διακόσμησης πρόσφεραν μιαν ονειρική εικόνα μέσα στην

πυκνή ομίχλη, μπλε κόκκινα, κίτρινα, πράσινα λαμπιόνια χρωμάτιζαν και το χώρο αλλά και τα όνειρα των μικρών παιδιών που επισκέπτονταν την πόλη. Στην είσοδο δυο άγγελοι καμωμένοι με λαμπιόνια, φύλαγαν θαρρείς το χώρο από κάθε κακό, «αγγέλων πόλις» γαρ, άρα ο χώρος δικαιωματικά τους ανήκε και έστω και ψεύτικοι είχαν «καθήκον» να τον φυλάγουν. Ο Άϊ-Βασίλης έμεινε ακόμα καθηλωμένος σε μια καρέκλα, προσπαθώντας να μαζέψει το κουράγιο του και τα πόδια του από την κούραση και την ορθοστασία της ημέρας, καθώς έπρεπε να στέκει πότε όρθιος και πότε γονατιστός για να φωτογραφηθεί με τους μικρούς επισκέπτες του και να προσφέρει «εκών-άκων» χαμόγελα και ατμόσφαιρα παραμυθένια, τι να έκανε άλλωστε, αλλιώς δεν έχει μεροκάματο. Η μικρή καφετέρια έκλεινε κι αυτή, αλλά μόλις είδε τον «άγιο» να κάθεται σ' ένα τραπεζάκι μόνος του, γερμένος πάνω του, λυπήθηκε να του υπενθυμίσει ότι «κλείνουμε» παρά... τον άφησε να ξαποστάσει και να ζεσταθεί, μια και η μεγάλη ξυλόσομπα είχε ακόμα αρκετά ξύλα για να κάψει για αρκετή ώρα. «Μεγάλε εμείς φεύγουμε», του είπαν τα παιδιά, κάτσε όσο θες και όσο έχει ζέστη, πιες και κανένα τσάι που έχει πάνω στη σόμπα κι άμα φύγεις δώσε τα κλειδιά στη ρεσεψιόν του ξενοδοχείου, «άντε κι αύριο έχει μέρα και μας περιμένει αρκετή κούραση». Μια βαριά καληνύχτα ήταν η τελευταία κουβέντα κι έφτανε να τυλίξει η σιωπή το χώρο αλλά και το χωριό ολόκληρο. Είδε τα φώτα έξω από το παράθυρο πως χαμήλωσαν λίγο, οι φωνές σώπασαν, ένα τελευταίο μαρσάρισμα κάποιου αυτοκινήτου τον έκανε να πεταχτεί τρομαγμένος και έκανε ακόμα και τα αδέσποτα της «αγγέλων πόλης» να αρχίσουν να αλυχτούν

νευρικά μέσα στη βραδινή ησυχία. Έμεινε μόνος, κατάμονος μέσα σε μια «πόλη αγγέλων», τι είχε να φοβηθεί αυτός ένας «άγιος» –έστω εποχιακός και άνευ συμβάσεως– σε μια έρημη πόλη; Βγήκε λίγο έξω από το σπιτάκι και είδε τα αδέσποτα να τριγυρνούν μέσα στην ομίχλη, τα λυπήθηκε, άνοιξε την πόρτα και τα φώναξε κοντά του πετώντας κάτι κομμάτια κρουασάν που βρήκε κάτω πεταμένα. Πεινούσαν κι αυτά τα έρημα σαν κι αυτόν, αλλά δεν ήθελε να τα στερήσει το γεύμα και να στερηθεί τη συντροφιά τους. Πήρε το μικρότερο και το χάιδεψε κρατώντας το στην αγκαλιά του κι αυτό κούρνιασε χαδιάρικα στα χέρια του. Κάποιος του είπε ότι στην Αμερική οι άστεγοι κρατούν ένα σκύλο πάντα στην αγκαλιά τους τις κρύες νύχτες του χειμώνα, γιατί τους προσφέρει ζεστασιά, αλλά κι αν –ό μη γένοιτο– πάθουν κάτι, ο σκύλος γαυγίζει και ζητά βοήθεια για χάρη τους. Μαζί με τα σκυλιά τρύπωσε στο σπιτάκι κι ο Νικόλας... Ναι αυτόν τον είχε ξεχάσει, πως μένει μήνες τώρα στο χώρο αυτό χειμώνα-καλοκαίρι και συντροφεύει τα αδέσποτα, μοιράζοντας το φαγί του μαζί με τα σκυλιά. Μοναχικός κι αμίλητος, χαμογελαστός και ατημέλητος, άφοβος στο κρύο ή τη ζέστη, «παραθερίζει» και «παραχειμάζει» στην «πόλη των αγγέλων», λες και τον άφησαν μόνιμο φύλακα οι άγγελοι των Χριστουγέννων ή τα ζωτικά των Θεοφανείων. Κάποτε και οι άγγελοι και τα ζωτικά θα αποσυρθούν, ο Νικόλας όμως θα παραμείνει στον τόπο του. Είχε βολέψει μάλιστα και το βραδινό γεύμα, τόσο το δικό του, όσο και των σκύλων που τον ακολουθούσαν, από τους κάδους που κάθε βράδι ξεχειλίζουν από την απληστία, όχι των αγγέλων, αλλά των ανθρώπων. Χαμογέλασε κάτω από τα αξύριστα γένια του,

καθώς ο «άγιος» παιδευόταν να ξεμπλέξει τα ψεύτικα γένια της στολής του. «Αλήθεια ρε Νικόλα, εσένα έπρεπε να ντύσουμε άγιο-βασίλη που έχεις αληθινά γένια, κι όχι εμένα»...Ο Νικόλας γέλασε πικρά ψιθυρίζοντας, «εγώ δεν κάνω για άγιος» και άρχισε να γελάει νευρικά γιατί θυμήθηκε ότι ένα από τα σουξέ που ακούγονταν απόψε από τα μεγάφωνα της εκδήλωσης έλεγε «δεν σου κάνω τον άγιο...». «Γελάς μπαγάσα, σ' άρεσε απόψε ο τραγουδιστής, είχε πολύ τζερτζελέ, λες και είμασταν σε σκυλάδικο και διασκεδάζαμε, δεν είπε και τίποτα χριστουγεννιάτικο... μόνο σαμπάνιες δεν ανοίξαμε... να 'χαμε και κανένα ουισκάκι καλά θα ήταν, αλλά σάματις κάνω εγώ για άγιος;», αναρωτήθηκε, «αλλά ανάθεμα την κρίση», είπε μέσα απ' τα μουστάκια του. Ο Νικόλας δε μίλησε μον' άνοιξε την πόρτα και μια παρέα σκύλων τον ακολούθησε στη νυχτερινή του περιπολία στους κάδους των απορριμμάτων, κάτι θα κονομούσαν ακόμα για φαγητό, μπορεί να εξασφάλιζαν και το αυριανό γεύμα.

- «Μη γυρνάς βρε μες στην υγρασία, θα παγώσεις κάτσε εδώ μέσα να ζεσταθείς... να ξανάρθεις... μη μείνεις έξω...». Ο Άϊ-Βασίλης, ρούφηξε την τελευταία γουλιά του τσαγιού του και άραξε όσο πιο άνετα μπορούσε στην πολυθρόνα του. Τώρα τέτοια ώρα πού να πάει σπίτι; κι αν πάει, ποιόν να βρει; και με τί να ζεσταθεί με τέτοιο κρύο; Εδώ τουλάχιστον μέχρι το πρωί θα έχει ζέστη και τα κούτσουρα θα καίνε όλη νύχτα. Έριξε μια ματιά από το παράθυρο. Απόλυτη γαλήνη. Ησυχία παντού. Η ομίχλη, όλο και πιο πυκνή, έκανε ακόμη πιο δυσθεώρητα τα κτήρια, τα δέντρα, την «πόλη των αγγέλων». Στην είσοδο οι δυο άγγελοι έλαμπαν ακόμα και σηματοδοτούσαν την πόλη

«των αγγέλων». Ήθελε με κάποιον να μιλήσει, γύρισε προς τη μεριά των φωτισμένων αγγέλων και φώναξε:

– «Έ... καληνύχτα, καλό ξημέρωμα, χρόνια πολλά, αύριο ξημερώνει παραμονή...». Δεν του απάντησε κανείς, πώς άλλωστε; Εκείνος όμως με τη φαντασία του και καθώς έβλεπε θολά μέσα στην ομίχλη κι ο βραδινός αγέρας να φυσά και να κουνά τα φτερά των αγγέλων, νόμισε πως τον αντικαληνύχτισαν, γύρισε ευχαριστημένος και απλώθηκε φαρδύς-πλατύς στην πλαστική πολυθρόνα του. Πήρε και μια ακόμα καρέκλα, την έβαλε μπροστά και, αφού έβγαλε τις μπότες του και έτριψε λίγο τα ξυλιασμένα δάχτυλά του, τα άπλωσε στην καρέκλα. Πάνω στο τραπέζι είχε μαζέψει αρκετά αποτσίγαρα από τα σταχτοδοχεία, τα άνοιξε, έβγαλε τον καπνό, βρήκε κάτι χαρτάκια αποδείξεων ξεχασμένα και άρχισε να στρίβει τσιγάρο. Η μυρωδιά σκόρπισε στο χώρο και βάραινε την ατμόσφαιρα, τα μάτια του είχαν αρχίσει να βαραίνουν και να κλείνουν τα βλέφαρα. Έγειρε το κεφάλι προς τα πίσω να ξεκουραστεί και σε λίγο παραδόθηκε στην αγκαλιά του ύπνου και της ξεκούρασης.

Ξάφνου άνοιξε η πόρτα δειλά-δειλά και είδε να ξεπροβάλλει μπροστά του η μορφή ενός Αγγέλου. Ταραχτήκε, δεν το περίμενε, επίσκεψη τέτοια ώρα... πέταξε κάτω από το τραπέζι τα τελευταία αποτσίγαρα που είχε μαζέψει, αισθάνθηκε ντροπή αυτός ένας Άϊ-Βασίλης να καπνίζει, έβαλε ξανά τα γένια του που είχε ακουμπήσει στο διπλανό τραπέζι, έσιαξε όπως-όπως τη στολή του και χαιρέτισε με συστολή.

– «Είχαμε πει καληνύχτα προηγουμένως...», ψέλλισε, «αλλά φαίνεται και σας δεν σας κολλάει ο ύπνος». Ο άγγελος

χαμογέλασε και του υπενθύμισε πως «οι άγγελοι δεν κοιμούνται ποτέ, γιατί είναι πνεύματα και, αν κοιμόταν αυτοί, αλλίμονο στους ανθρώπους». Απόρησε με την αντοχή τους, γιατί κι αυτός παρ' ότι άγιος και μάλιστα «Μέγας Βασίλειος» δεν είχε τέτοιες αντοχές... Βέβαια, είπε, αν ήταν να δουλέψει διπλή βάρδια η αγιοσύνη του και να πληρωθεί διπλά, ίσως έκανε κουράγιο για ένα βαρβάτο μεροκάματο, αλλά πού τέτοια τύχη. «Τρία χρόνια κάνω τον άγιο και τα δύο είμαι απλήρωτος, ελπίζω φέτος κάτι να γίνει και να πάρω κανένα φράγκο, αλλιώς κλάφτε με άγγελοι». Ο Άγγελος τον κοίταζε χωρίς να μιλάει, όμως αυτός ξανοίχτηκε και άρχισε να λέει τα δικά του, να διηγείται τα πάθια του και τους καημούς του, τη φτώχεια του, που τον ανάγκασε να γίνει «καρναβάλι-άγιος» για ένα μεροκάματο, τη σκληρότητα του κόσμου, τα προβλήματα των αναγκεμένων ανθρώπων που ζορίζονται πολύ με την κρίση, την ανέχεια που βασανίζει τους εργάτες της Πόλης, ακόμα και αυτής των Αγγέλων, τα πρεζόνια που κρύβονται στα σπιτάκια για να τρυπηθούν, την υποκρισία των ανθρώπων που θέλουν να γιορτάσουν Χριστούγεννα και ξεγελούν τα παιδιά τους με ψέματα και ξωτικά, με Φουρέιρα και Σταν ή με Τσαλίκη και Ανεμοσκορπίσματα. Ξέρεις τι έλεγε η γιαγιά μου άγιε άγγελε; «ανεμοσκορπίσματα, διαβολομαζώματα», ναι «έτσι καταντήσαμε». Και το αίμα του ανέβαινε στο κεφάλι σαν έμαθε πως όλοι οι τραγουδιστάδες θα έπαιρναν τόσα πολλά λεφτά, όσα δεν θα μάζευε αυτός σε 5 χρόνια αν δούλευε.

Τα μάτια του γέμισαν δάκρυα, προσπάθησε να τα κρύψει μα δεν κρυβόταν πια η πίκρα του, όχι τόσο για τα δικά του βάσανα όσο για αυτά των άλλων ανθρώπων. «Ξέρεις τι βλέ-

πω κάθε μέρα εδώ; Ανθρώπους που ψάχνουν για χαρά και δεν ξέρουν που να τη βρουν. Ανθρώπους που ψάχνουν για φαγητό και ανασκαλεύουν τους κάδους, προχτές το βράδυ μου έλεγε κάποιος πως έγινε κλέφτης και κλέβει τα αποκέρια από τα ζωκλήσια για να έχει φως και λίγη ζεστασιά στο σπίτι του. Ζητούν αγάπη και αξιοπρέπεια και δεν την δίνει κανείς κι αυτό με πνίγει, άγγελε». Τον πήρε το παράπονο, δεν μπορούσε πια να μιλήσει, ένας κόμπος του έκλεινε το λαιμό. Σταμάτησε και έβαλε το πρόσωπο στα δυο του χέρια. Ξέσπασε σε κλάμα βουβό. Κάποτε ηρέμησε και αισθάνθηκε το χέρι του Αγγέλου να του χαϊδεύει τα μαλλιά. Άνοιξε τα μάτια του θέλοντας να ευχαριστήσει τον άγγελο που τον άκουσε. Είδε δίπλα του τον Νικόλα να τον σκουντά ελαφρά και να τον ρωτά τι έχει.

– Νόμισα ότι έκλαιγες στον ύπνο σου είπε.

– Τι έγινε ξημέρωσε ; ρώτησε.

– Σε λίγο χαράζει, ξημερώνει παραμονή Χριστουγέννων.

Και τότε έγιναν και οι δυο παιδιά, κι άρχισαν να τραγουδούν μ όλη τη φωνή τους:

«Χριστούγεννα πρωτούγεννα
 πρώτη γιορτή του χρόνου,
 για βγάτε, δέτε, μάθετε, πως ο Χριστός γεννιέται...»

Κοίταξε από το παράθυρο προς τη μεριά των αγγέλων, χαμογέλασε...

– Είπα κι εγώ... ψιθύρισε και ξέσπασε σε γέλια... Καλά Χριστούγεννα ρε Νικόλα και του χρόνου γεροί.

9. Μεγαλοβδομαδιάτικο

Αχάραγα ακόμα της Μεγάλης Τρίτης η φωνή ξεσήκωνε την γειτονιά μας.

- Πουρνάρια καλά, πουρνάρια ξερά!!!!

- Σταμάτα βρε, χριστιανέ μου, ο κόσμος κοιμάται ακόμα, μπα σε καλό σου, ακόμα με τη τσίμπλα στο μάτι είμαστε όλοι, έλεγε η γιαγιά στον μπάρμπα-Θανάση που κατέβηκε χαράματα ακόμα από τον Βερτίσκο να ξεπουλήσει τα πουρνάρια του πριν ξημερώσει για τα καλά και κατεβούν κι οι άλλοι πουρναράδες από το Σοχό και τις Πέντε Βρύσες, το Λοφίσκο, το Κρουνέρι. Μέρες που έρχονται είναι ευκαιρία να ξεπουλήσει τα φορτία του, τα οποία έσερναν τέσσερα γαϊδουράκια κατάφορτα ως πάνω, που αγκομαχώντας κατέβηκαν όλες εκείνες τις ανάποδες στροφές του δρόμου από το Βερτίσκο στο Λαγκαδά. Αν δε δούλευε τέτοιες μέρες, πότε θα δούλευε; Γι' αυτό και απόμεινε μέρες τώρα στο βουνό, για να προλάβει να κόψει όσα χρειαζόταν και να καλύψει την πελατεία του. Αυτή την περίοδο δεν έφερνε μόνο στους επαγγελματίες φουρνάρηδες πουρνάρια, αλλά ξεφόρτωνε και στα σπίτια που είχαν φούρνο στις αυλές και που ετοιμάζονταν για τα τσουρέκια και τα σιμίτια. Η μάνα βγήκε να προλάβει την παραλαβή και να τα ξεφορτώσει στην αυλή της κυρά-Λένης, μια και φέτος δεν πρόλαβε να πιάσει σειρά στο φούρνο της κυρά-Λυσάβως, που ήταν και πιο μεγάλος και έπαιρνε ίσα και με τέσσερις δόσεις κουλούρες. Τα φορτία παραδόθηκαν, κέρασαν κι ένα καφέ

στον κυρ-Θανάση και βάλθηκαν να προγραμματίζουν τη σειρά για το ψήσιμο. Καλά θα ήταν να ξεκινήσουν το φούρνισμα από την μεγάλη Τετάρτη για να έχουν μεγαλύτερη άνεση την Πέμπτη, γιατί ως να ξεφουρνίσουν θα πρέπει να πάνε και στα δώδεκα Ευαγγέλια. Έτσι και έγινε· την Μεγάλη Τετάρτη ξεκίνησαν πρώτα οι γειτόνισσες το φούρνισμα και την μεγάλη Πέμπτη άφησαν το φούρνο ελεύθερο για τους νοικοκυραίους, για να μπορούν να δώσουν κι ένα χεράκι βοήθειας σε όποια γειτόνισσα το είχε ανάγκη. Τη Μεγάλη Πέμπτη από νωρίς κι όλας ήταν κι η πρόβα της χορωδίας για τα εγκώμια και έπρεπε να πάνε για τις τελικές πρόβες και τις ετοιμασίες. Α... έπρεπε να προλάβουν να πάνε και στην αγορά νωρίς να πάρουν και στεφάνι για το σταυρό, που το 'χαν τάμα κάθε χρόνο να το κρεμούν στον εσταυρωμένο με την ελπίδα να βρει γαμπρό και η κουνιάδα, η αδελφή του μπαμπά. Αν και η ίδια απελπισμένη πλέον δεν ήλπιζε ούτε με το νέο στεφάνι να συναντήσει τον πρίγκιπα που χρόνια περίμενε και ξόδεψε αρκετά για στεφάνια μεγαλοπεμπτιάτικα. Ο θείος έλεγε πως η Ζαχαρούλα δεν έβραζε ούτε με τα διπλά φορτιά πουρνάρια που ξεφόρτωνε ο κυρ-Θανάσης, γιατί είχε μάθει να βράζει μόνη της στο δικό της ζουμί. Άλλωστε είχε συνηθίσει να κάθεται στο ράφι της και δεν της έμελε ό,τι και να γινόταν. Όμως τώρα το στεφάνι το πρόσφερε απ' την καρδιά της για το Χριστό, όπως έλεγε, για να μην υπάρχει περίπτωση να απογοητευθεί και πάλι περιμένοντας τον δικό της νυμφίο, ο οποίος έτσι κι αλλιώς δεν εφάνηκε ούτε «εν τω μέσω της νυκτός» ούτε εν τω μέσω της ημέρας.

Η μαμά πάντως την έπαιρνε μαζί της στην αγορά, για να

ψωνίσουν μαζί ό,τι χρειαζόταν η οικογένεια και να της αλλάξει λίγο τη διάθεση. Εμείς στο σπίτι με τη γιαγιά ετοιμάζαμε τα αυγά πλένοντάς τα προσεκτικά και ετοιμάζοντας τις μπογιές, κυρίως από κατακόκκινα παντζάρια, η από φύλλα κρεμμυδιού, που επίσης έκαναν καλό χρώμα. Όσο είμασταν μικρά, η γιαγιά τέτοιες μέρες έπαιρνε φωτιά για να βοηθήσει κι αυτή όσο μπορούσε νύφη και κόρες και φρόντιζε να μας απασχολεί για να μη δυσκολεύουμε τη μάνα στις ετοιμασίες. Κατά το μεσημέρι της Μεγάλης Πέμπτης, έλεγε στη μάνα, «άσε να πάω εγώ στο φούρνο να περιμένω τα τσουρέκια, πάρε εσύ τα μικρά για να κοιμηθούν, γιατί το βράδι δεν θα αντέξουν στα δώδεκα ευαγγέλια». Αυτή η στιγμή θα μου μείνει αξέχαστη, γιατί κι η μάνα είχε την ανάγκη από λίγη ξεκούραση αλλά κι εμείς απολαμβάναμε την ζεστή αγκαλιά της που μύριζε τσουρέκι, μπυρομαγιά και μαχλέπι. Παρ' όλη την κούρασή της έγερνε δίπλα μας και αρχινούσε τις ιστορίες για τα πάθη του Χριστού, για το μυστικό δείπνο, για την προδοσία και τα ραπίσματα και τέλος για την πορεία προς το Γολγοθά. Κι ύστερα, αφού τα διηγούνταν αναλυτικά, αρχινούσε να τραγουδά το μοιρολόγι της ημέρας που έψελναν το βράδι οι γυναίκες στην εκκλησία δίπλα στον σταυρό του Χριστού και ολημερίς τη μεγάλη Παρασκευή, καθώς χτυπούσε πένθιμα η καμπάνα:

«Σήμερα μαύρος ουρανός, σήμερα μαύρη μέρα,
σήμερα πιάσαν το Χριστό τον πάντων βασιλέα...
Παίρνουν το δρόμο το δρομί, δρομί το μονοπάτι,
το μονοπάτι τα έβγαλε στην πόρτα του Πιλάτου...
Η Παναγιά σαν τ άκουσε πέφτει λιγοθυμάει,
πέντε σταμνιά της περιχούν, τρία σταμνιά του μόσχου...

όποιος το ακούει σώζεται, κι όποιος το λέει αγιάζει.

Κι όποιος το παρασέβεται παράδεισο θα λάβει,

Παράδεισο και λίβανο από τον άγιο Τάφο...».

Τα δάκρυσά της πολλές φορές έφταναν μέχρι το μέτωπό μας που το χάιδευε και το φιλούσε και έβγαζε όλη εκείνη την τρυφεράδα της μάνας Παναγιάς που νανούριζε τον μονογενή της. Δεν ήταν λίγες οι φορές που η συγκίνηση έφτανε και στα δικά μας παιδικά μάτια και νιώθαμε να ζούμε τα πραγματικά γεγονότα ακόμα μια φορά. Το βράδι στα δώδεκα ευαγγέλια με αγωνία μετρούσαμε να σβήνουν τα κεριά μετά από κάθε ευαγγέλιο και φυσικά μας ένοιαζε τότε θα τελειώσει η ακολουθία, για να ξεκινήσει το στόλισμα του επιτάφιου, στο οποίο συμμετείχαμε όλα τα παιδιά, με προεξάρχουσες βέβαια τις γυναίκες και τις μεγαλοκοπέλες της ενορίας, που είχαν πάντα το γενικό πρόσταγμα. Οι γυναίκες, κυρίως οι μεγαλύτερες στην ηλικία, που δεν έπαιρναν μέρος στον στόλισμα, καθόταν γύρω από τον σταυρό στο κέντρο της εκκλησίας και όλη τη νύχτα τραγουδούσαν το μοιρολόγι της Παναγιάς, επαναλαμβάνοντάς το η μια μετά την άλλη, σαν μέλη χορού αρχαίας τραγωδίας, ενώ όσες δεν ήξεραν όλα τα λόγια απ' έξω, ισοκρατούσαν με ρυθμό.

Κατά το ξημέρωμα ο Επιτάφιος ήταν σχεδόν έτοιμος, με μερικές λεπτομέρειες να εκκρεμούν, και μεις τρέχαμε σπίτι να ξαπλώσουμε λιγάκι γιατί κατά τις δέκα θα ξεκινούσε η πρωινή ακολουθία της Μεγάλης Παρασκευής στην οποία έπρεπε να πιάσουμε θέση για να χτυπάμε ολημερίς πένθιμα την καμπάνα. Το πρωί πέρασα να πάρω τον Χρήστο για να πάμε παρέα στην εκκλησία. Τον βρήκα να κοιμάται ακόμα και η μάνα του μόλις έμαθε το σκοπό της επίσκεψής μου έσκασε στα γέλια.

– Αν το καταφέρεις, μου λέει, σήκωσέ τον και πάρ' τον μαζί σου. Έχει μουλαρώσει από προχθές την Μεγαλοδευτέρα που πήγε στην ακολουθία και γύρισε πίσω φουρκισμένος, γιατί ο παπάς που διάβαζε το ευαγγέλιο λέει πως έβριζε συνέχεια. Γελάσαμε κι οι δυο με την ευθιξία του Χρήστου αλλά πώς να του εξηγήσεις πως αυτά που έλεγε ο παπάς και του φαινόταν βρισιές τα έλεγε το ευαγγέλιο, ότι δηλαδή «εν γαρ τη βασιλεία των ουρανών, ούτε γαμούσιν ούτε εκγαμίζονται» και έφαγα αρκετή ώρα να του εξηγώ το νόημα των λέξεων για να λυθεί η παρεξήγηση. Στο τέλος ήρθε μαζί μου με την απειλή ότι, άμα ξαναβρίσει ο παπάς, εγώ φεύγω στη στιγμή. Εμ... ξαδερφάκι μου αυτό είναι, άμα δε ξέρεις καλά αρχαία ελληνικά! Κοκκίνησε και κατέβασε το κεφάλι συνεσταλμένα.

Το βραδάκι έτοιμα όλα για τα εγκώμια και την περιφορά του Επιταφίου. Απολαμβάναμε πραγματικά τις ψαλμωδίες και ιδιαίτερα εκείνα τα υπέροχα λόγια των ύμνων που σε έκαναν να ψάλλεις ασυναίσθητα το «Έρναν τον τάφον αι μυροφόροι μύρα, λίαν πρωϊ έλθούσαι. Ω γλυκύ μου έαρ, γλυκύτατόν μου τέκνον, πού έδου σου το κάλλος;».

Καμαρώναμε για τον Επιτάφιο που βάλαμε κι εμείς το χεράκι μας για το τελικό αποτέλεσμα, χαιρόμασταν την συμμετοχή και την αγάπη όλων για την ημέρα αλλά και την ευλάβεια των απλών ανθρώπων.

Χρώματα κι ευωδιές, άρωμα από αγνό μελισσοκέρι και αγιονορείτικο θυμίαμα, ψαλμοί και ύμνοι, χαρά και λύπη ανάμεικτες σε μια προοπτική ελπίδας, η χαρμολύπη του σταυρού, η ελπίδα και η σιγουριά της ανάστασης και ψαλμωδίες γεμάτες φως, «εκ του ανεσπέρου φωτός», που πλημμύριζε η πλάση, ο ουρανός και η γη και τα καταχθόνια. Έτσι μονάχα καταλαβαίνεις καλύτερα αυτό που λες κάθε φορά μηχανικά «δια του σταυρού, χαρά εν όλω τω κόσμω...».

10. Τα σπίτια των ανέμων

Ακουγα πάντα να το αποκαλούν «το σπίτι των ανέμων» και έτσι το έλεγα και εγώ, όταν με ρωτούσε η μάνα μου πού θα πάω για παιχνίδι, έλεγα:

– «Όχι μακριά, να... κοντά στο σπίτι των ανέμων», και εννοούσαμε το τριώροφο εκείνο σπίτι που βρισκόταν πίσω από το δημοτικό σχολείο, ένα σπίτι αρκετά εντυπωσιακό, με μια αισθητική που φανέρωνε αρχιτεκτονική δουλειά των αρχών του 20^{ου} αιώνα, τότε που ο μεγάλος αρχιτέκτονας της Θεσσαλονίκης Παιονίδης, έφερε στην μικρή μας πόλη την δική του αισθητική με τα πέτρινα σχολεία του γυμνασίου και του πρώτου δημοτικού, καθώς και τα κτήρια της Εθνικής Τράπεζας και των Λουτρών. Δεν ήξερα γιατί το έλεγαν έτσι, όμως όταν μεγάλωσα πια είδα ότι αυτό το σπίτι ήταν ουσιαστικά ένα εγκαταλελειμμένο σπίτι, μια και οι πρώτοι ιδιοκτήτες του είχαν μετακομίσει από την πόλη μας και σχεδόν χάθηκαν τα ίχνη τους. Άκουσα ότι πήγαν στην Αμερική και αυτή η πληροφορία μου επιβεβαιώθηκε πολλά χρόνια αργότερα, όταν μπήκε στο εργαστήριό μου κάποιος νέος κύριος άγνωστός μου, για να δει τις ζωγραφιές μου, και μου είπε ότι ήταν Λαγκαδιανός στην καταγωγή, πως ζει στην Αμερική και πως το πατρικό του σπίτι ήταν το γνωστό «σπίτι των ανέμων». Όταν του το είπα χαμογέλασε, δεν ήξερε το γιατί, αλλά φαντάστηκε γιατί ... οι ιδιοκτήτες του σκορπίσανε στους πέντε ανέμους, όπως είπε. Ήταν κι αυτή μια ερμηνεία! Το σπίτι αυτό για χρόνια νοικιά-

ζονταν και κατοικούνταν από στρατιωτικούς, κυρίως δόκιμους και υπαξιωματικούς, που δεν δικαιούνταν στέγαση στην λέσχη αξιωματικών που είχε στην πόλη μας. Το διαπίστωνες άλλωστε με την πρώτη ματιά, καθώς στα μπαλκόνια του κρεμόταν πάντα μπουγάδες με στρατιωτικές σκελές και στολές. Νέοι και ελεύθεροι όλοι τους απολάμβαναν τη ζούλα τους, όπως τραβούσε η ψυχή τους, και οι μεγαλύτεροι από μας και πιο πονηρεμένοι έλεγαν ότι στο σπίτι αυτό γράφτηκαν οι πιο μεγάλες αγάπες του Λαγκαδά και εδώ οι συμπατριώτισσές μας αποχαιρέτισαν ό,τι πιο πολύτιμο διέθεταν! Κάποτε ρώτησα την μάνα του:

– Γιατί ρε μάνα το σπίτι αυτό το λένε «των ανέμων»;

Ξαφνιάστηκε για την ερώτηση και απάντησε, χωρίς να θέλει να δώσει, θαρρείς, συνέχεια.

– Ε... γιατί το χτυπάνε οι βοριάδες, αφού είναι γωνιακό, αλλά... και... κόμπιασε λίγο, γιατί ... «μπάζει από παντού, παιδάκι μου, είναι όσα έρθουν κι όσα πάνε...».

Αν καταλάβατε εσείς, κατάλαβα κι εγώ! Όταν μια μέρα όμως άκουσα να μαλλιοτραβιέται μια νεαρά με τον νοικάρη Δόκιμο και να κρίζονται, κατάλαβα τα λόγια της μάνας μου.

Πάντως το σπίτι αυτό ευτύχησε αργότερα να γνωρίσει δόξες πρωτόγνωρες, αφού νοικιάστηκε για κάποιο διάστημα ως Μητρόπολη για τον πρώτο Δεσπότη της πόλης, και αργότερα έγινε και αστυνομικό τμήμα, αποπλύνοντας έτσι ό,τι η μοίρα έριξε σαν φήμη στην πλάτη του. Κατόπιν συντηρήθηκε και κοσμεί την ίδια γωνιά εδώ και χρόνια, χωρίς πλέον τον αχό των «ανέμων».

Θυμήθηκα αυτό το σπίτι, καθώς από τότε πολλά σπίτια στη μικρή μας πόλη έγιναν «σπίτια των ανέμων», χωρίς βέβαια

το παρελθόν και την ιστορία του, αλλά απλά έμειναν με μόνη συντροφιά το σφύριγμα των ανέμων της πόλης μας και την αδυσώπητη μοναξιά.

Κάποια μέρα ένα δυνατό μπουρίνι, καλοκαιρινό, ήταν αρκετό να κλονίσει συθέμελα ένα τέτοιο σπίτι. Τα δοκάρια του δεν άντεξαν στην πίεση του ανέμου, η βροχή ξέπλυνε και τις τελευταίες πέτρες του που έχασκαν χρόνια τώρα, σα ξεδοντιασμένα γριά, τα παράθυρα δεν είχαν ούτε πλέον παντζούρια να χτυπήσουν για να ζητήσουν βοήθεια και αβοήθητο μόνο στη μοναξιά των χρόνων και της εγκατάλειψης σωριάστηκε στη γη με γδούπο. Κανείς δε νοιάστηκε για το «γκρεμίδι», μόνο οι γείτονες αλαφιάστηκαν βραδιάτικα μην έγινε κανένα κακό και έπεσε πάνω σε περαστικούς ή σε κανένα σταθμευμένο αυτοκίνητο, αλλά πού περαστικός τέτοια ώρα και με τέτοιο χαλασμό!

Δεν μπόρεσα να καταλάβω τελικά αν αυτό το σπίτι έπεσε ή αυτοκτόνησε από μελαγχολία για την εγκατάλειψη τόσων χρόνων.

Την άλλη μέρα μια μπουλντόζα περίμενε υπομονετικά την εντολή για το αποτέλεσμα και τις κόκκινες ταινίες να οριοθετούν τον τόπο του δυστυχήματος.

Πέρασα με το πρώτο φως της μέρας να το δω. Τραγική φιγούρα μιας εποχής που κανένας δε νοιάστηκε να την περισώσει, ίσως γιατί η εποχή μας θέλει τη βολή και την άνεσή της και δε σκοτίζεται και πολύ για λαϊκές αρχιτεκτονικές και παραδοσιακές αναμνήσεις που κανέναν δε συγκινούν πια παρά μόνο ρομαντικούς και αρχαιολόγους. Περίμενα να δω πάνω στα χαλάσματα έστω ένα λουλούδι, όπως θα κάναμε σε κάθε

κτήριο που θα έπεφτε με τέτοιο τραγικό τρόπο. Ύστερα είπα γελώντας στον εαυτό μου:

– Σιγά ρε φίλε, δεν έπεσαν και οι δίδυμοι πύργοι!

Κάποιοι χάρηκαν για το θέαμα. Επιτέλους να ξεκαθαρίσει η γειτονιά, άλλοι είπαν ευτυχώς που δε σκότωσε και κανέναν νάχουμε και τραβήγματα, άλλοι το προσπέρασαν αδιάφορα και αναρωτήθηκαν γιατί επιτέλους δεν βρίσκεται κάποιος να το αποτελειώσει να καθαρίσει ο τόπος! Στον τοίχο έγραφε ακόμα το όνομα μιας ποδοσφαιρικής ομάδας που οι φίλαθλοι αρέσκονταν στη βεβήλωση περιουσιών που δεν τους ανήκαν. Η πρόσοψη έμεινε να στέκεται στον αέρα και να προσπαθεί, θαρρείς, να κρατηθεί ακόμα στο παρόν με νύχια και με δόντια. Ένας τοίχος μπαγδατί, από ξύλα και λάσπη, με τα παράθυρα ανοιχτά σαν μάτια ορθάνοιχτα από την αγωνία του τελευταίου επιθανάτιου σπασμού, ή σαν στόματα που προσπαθούν να πάρουν την τελευταία ανάσα και να την παραδώσουν στην αιωνιότητα. Ίχνος ζωής... δεν υπήρχε. Κι όμως κάποτε σ' αυτά τα παράθυρα κάποια μάτια και πρόσωπα θα παρατηρούσαν το δρόμο και θα ομόρφαιναν τη γειτονιά με την εικόνα τους, ή κάτω απ' αυτά τα παραθύρια θ' ακούστηκε «το παραθύρι σου άνοιξε, ρίξε μου μια γλυκειά ματιά». Η αυλή γεμάτη σπασμένα ξύλα και κεραμίδια, καλαμωτές και σοβάδες που σκέπαζαν τα λίγα χόρτα και κάποια ξεχασμένα λουλούδια που επέμεναν στα χρόνια της εγκατάλειψης και της μοναξιάς να ανθίζουν, για να κάνουν παρέα στο σπίτι, να τονίζουν την ομορφιά του και να ελπίζουν σε μιαν άλλη άνοιξη, πλην όμως ματαίως.

Έφυγα με μια θλίψη στην ψυχή. Το απόγευμα ξαναπέρασα για να το δω με το φως του εσπερινού και να το φωτογραφή-

σω. Ίδια εικόνα προς το μελαγχολικότερο τώρα. Το βράδυ δεν περίμενα να φτάσει και με βρήκε να χαζεύω απέναντι από τα παράθυρα το θέαμα. Το φεγγάρι μόλις είχε πάρει ν' ανεβαίνει ψηλά και μέσα απ' τα σπασμένα και ορθάνοιχτα παράθυρα ξεπρόβαλλε η μορφή του για να φωτίσει το γκρεμισμένο σπίτι. Καθώς δεν υπήρχε τοίχος να κόψει το φως του, το έβλεπες να περνά από το κάθε παράθυρο και δεν μπορώ να φανταστώ τι θαύμαζε το φεγγάρι; ό,τι απόμεινε ή την μοναξιά των χαλασμάτων. Πιθανόν να έβλεπε και έναν περίεργο σαν κι εμένα που θαύμαζε άραγε τι; Άναψα ένα ρεσώ πάνω στις πέτρες στη μνήμη των ανθρώπων που έζησαν κάποτε εδώ. Το λιγοστό φως γλύκανε λίγο την ατμόσφαιρα των χαλασμάτων. Τα παρμάκια του μπαλκονιού έχασκαν στον αέρα και καθώς τα φώτιζε το φεγγάρι έμοιαζαν σαν πολεμίστρες, θαρρείς, έτοιμες για τη μάχη ή σαν απολήξεις ενός κάστρου παλιού. Ένα βραδινό αεράκι πέρασε και δρόσισε το πρόσωπό μου και, καθώς πλησίασα πιο κοντά στα χαλάσματα, άκουσα τον αγέρα να τραγουδά μέσα απ' τις πέτρες και τα κρεμασμένα φουρούσια. Δεν ξέρω γιατί, αλλά ταύτισα το τραγούδι του με ένα γνωστό κι αγαπημένο τραγούδι:

«Τα πνεύματα επιστρέφουνε τις νύχτες
φωτάκια από αλύτρωτες ψυχές
κι αν δεις εκεί ψηλά στις πολεμίστρες
θα δεις να σε κοιτάζουνε μορφές.
Και τότε ένα παράπονο σε πιάνει
και στα καντούνια μέσα σε γυρνά
η πόλη μια παλιά αγαπημένη
που συναντάς σε ξένη αγκαλιά».

Στην αγκαλιά της μάνας γης! Ίδια θαρρείς τραγική η μοίρα ανθρώπων και κτισμάτων!

Ανατρίχιασα καθώς πέρασε από το μυαλό μου ότι μπορεί απόψε όλα τα πνεύματα των ψυχών που έζησαν σ' αυτό το σπίτι, ίσως να πλανώνται μες στα χαλάσματα και να θρηνούν για το χαμό του. Και σα να βλέπω σκιές και τις μορφές των φίλων του σπιτιού και των γειτόνων, που κάποτε σ' αυτό το αρχοντικό έζησαν τη χαρά, την ευτυχία και το δάκρυ και το μοιράστηκαν μεταξύ τους, σίγουρα δεν θα ήθελαν ν' αφήσουν μόνους τους νοικοκυραίους στην μοναξιά μιας απώλειας. Κάποια στιγμή ακούστηκε η φωνή μιας κουκουβάγιας, που προφανώς έχασε τη φωλιά της σ' αυτό το σπίτι και αναζητούσε αλλού πια στέγη. Όλα αυτά τα σπίτια χρόνια τώρα τα συντρέφειαν κουκουβάγιες και τριζόνια και έτσι απάλυναν την μοναξιά και έδιναν έναν τόνο ζωής στη σιωπή. Η γιαγιά μου έλεγε ότι η κραυγή της κουκουβάγιας προμηνύει θάνατο.

Να η τυφλή κυρά-Μυγδάλω, που κάποτε αυτοί οι τοίχοι στήριζαν τα βήματά της, έρχεται ψαχουλεύοντας να δει με τα μάτια της ψυχής της ό,τι απόμεινε απ' τα παλιά. Η κυρά-Πασχαλίνα, η Λενκούδα, η κυρά-Βαγγελιώ, ο μπαρμπα-Γιώργης, ο κυρ-Γιάννης, ο κυρ-Βαγγέλης, ο μπάρμπα-Στέργιος, μορφές και σκιές από την αιωνιότητα με βήματα αργά και κουρασμένα φτάνουν για να συντροφέψουν στο τελευταίο ξόδι της την ψυχή του σπιτιού. Το αγέρι δυνάμωσε και τώρα το τραγούδι του σαν σφύριγμα ερχόταν πλέον στα χείλη μου: «Τα πνεύματα επιστρέφουν τις νύχτες, φωτάκια από αλύτρωτες ψυχές... κι αν δεις εκεί ψηλά στις πολεμίστρες θα δεις να σε κοιτάζουνε μορφές»... ένας κόμπος ανέβηκε στο λαιμό, προσπάθησα να μη γίνει λυγμός για την απώλεια μιας ιστορίας ακόμα.

Πήρα το δρόμο για το σπίτι. Καθ' οδόν συνάντησα κι άλλα σπίτια, όπου ο αγέρας, περιέργως πως, τραγουδούσε το ίδιο τραγούδι τώρα πιο δυνατά. Είναι τα σπίτια των ανέμων, γιατί τελικά ο άνεμος είναι η μόνη ανάσα ζωής που έχουν αυτά τα σπίτια της πόλης μας.

11. Τοπίο στην ομίχλη

Έρχονται ώρες που στα μάτια μας η πόλη μας φαντάζει πανέμορφη, καθώς οι χειμωνιάτικες ομίχλες τυλίγουν το σώμα της με ένα πέπλο μυστηρίου και ανεξερεύνητης ομορφιάς. Ναι... είναι αυτές οι ομίχλες που μπορεί να μας κάνουν δύσκολη τη ζωή και την κίνηση, αλλά και που είναι πάντα δεμένες με την ιστορία και τη ζωή της πόλης. Θυμάμαι αν καμιά φορά τύχαινε και συναντούσα κάποιον παλιό επισκέπτη ή περαστικό για λίγο από τον Λαγκαδά, με ρωτούσε πώς πάμε από υγρασία και αν έχουμε ακόμα ομίχλες! Αυτές οι ομίχλες, που τις κόβεις με το μαχαίρι, όπως έλεγαν οι παλιοί, σου δίνουν την αίσθηση μιας άλλης ατμόσφαιρας πιο Λονδρέζικης απ' ό,τι έχουμε και που με την μαγεία της απόκρυψης των μεγάλων όγκων κτηρίων και σπιτιών σε κάνουν να ξεχνιέσαι σε ποια πόλη κατοικείς. Βλέπετε καμιά φορά αυτή η αβεβαιότητα του βλέμματος σε μια ομιχλώδη βραδιά, κρύβει ακόμα και τις όποιες ασχήμιες της ζωής και της πόλης και αυτή η μυστηριώδης, ομιχλώδης εξερεύνηση έχει και τα καλά της. Από τη γέφυρα ακόμα η εικόνα της πόλης τυλιγμένης στην ομίχλη σε προϊδεάζει από την πρώτη ματιά γι' αυτά που θα συναντήσεις ή γι' αυτά που σου υπόσχεται. Οι αδιόρατες γραμμές της παλιάς γέφυρας που ακολουθούν τη νέα μεταλλική, σε κατευθύνουν στην καρδιά της πόλης και στην πλατεία όπου οι πρώτοι όγκοι των σπιτιών που φωτίζονται αμυδρά σε καλωσορίζουν ευχάριστα. Το σχολείο σκοτεινό, σε κατευθύνει στα ενδότερα

της πόλης και η οδός Μεγάλου Αλεξάνδρου ξαπλώνεται νω-
 χελικά ως την πλατεία, για να συναντηθεί με την οδό Λου-
 τρών, που αναλαμβάνει να σε σεργιανίσει στη ζωή της πόλης,
 μέσα στην ομορφιά της αγοράς, που η παρουσία των μαγαζι-
 ών και των ανθρώπων που τα γεμίζουν ζωή, σου υπόσχονται
 μια καλή και ευχάριστη βραδιά, αρκεί να βρεθεί η κατάλληλη
 παρέα. Η οδός Λουτρών με τον βραδινό φωτισμό της και σε
 λίγο με την χριστουγεννιάτικη διακόσμηση της αγοράς, σε
 προσκαλεί για ένα περίπατο ως και τα Λουτρά, αν το βαστάει
 η καρδιά σου, σε μια διαδρομή που τα κίτρινα φώτα και το
 παιχνίδισμα των χρωμάτων σου δημιουργούν μια αίσθηση
 ρομαντισμού, για όσους παραμένουν ακόμα ρομαντικοί. Περ-
 νώντας από τα σοκάκια της πόλης θαυμάζεις τα φώτα των
 στολισμένων σπιτιών και αν περάσεις από το σπίτι κανενός
 συλλόγου θα ακούσεις την πρόβα της χορωδίας να τραγουδά
 μελωδικά με τη συνοδεία πιάνου το:

«Μη κλαις και μη λυπάσαι που βραδιάζει,
 εμείς που ζήσαμε φτωχοί,
 του κόσμου η απονιά δεν μας τρομάζει,
 θα έρθει και για μας μια Κυριακή. Τα σπίτια είναι χαμηλά,
 σαν έρημοι στρατώνες,

τα καλοκαίρια μας πικρά κι ατέλειωτοι οι χειμώνες». Οι
 χειμώνες! που στην πατρίδα μας είναι το ίδιο γοητευτικοί και
 όμορφοι σαν τα καλοκαίρια της, όπως και κάθε εποχή βέβαια.
 Κάντε ένα απογευματινό περίπατο για να θαυμάσετε την φθι-
 νοπωρινή αλλά και χειμωνιάτικη «άνοιξη»! Μια τρελή παν-
 δαισία χρωμάτων φθινοπωρινών και τώρα χειμωνιάτικων,
 κίτρινα, καφέ, πρασινωπά, κοκκινωπά, χρυσίζοντα φύλλα,

καλύπτουν τους δρόμους και τα πάρκα. Πιο πέρα στα μαγαζιά οι θαμώνες προσθέτουν στην ομιχλώδη κατάσταση την ομίχλη των καπνών και των ποτών τους. Ο καφές, το ποτό, αλλά και το σαλέπι είναι το ζητούμενο σε τέτοιες βραδιές και τα προσφέρει απλόχερα η πόλη. Μια πόλη που ζει στο δικό της ήρεμο ρυθμό.

Κοίταξα στην πρώτη αυλή τα χρυσάνθεμα, είχαν σχεδόν λυγίσει από το βάρος της ομίχλης που τα έδινε μια ασημένια λάμψη με τις σταγόνες της υγρασίας που τα κερνούσε απλόχερα. Οι αράχνες, που είχαν αφήσει το εργόχειρό τους υφασμένο από νωρίς πάνω στα κλωνάρια των θάμνων και των λουλουδιών, κούρνιαζαν πάνω στο υφάδι τους νωχελικά, απολαμβάνοντας την σταθερή τους ύφανση. Η γλυκιά βραδιά και ο ζεστός νοτιάς δε σ' άφηνε να κλειστείς τόσο νωρίς στο σπίτι. Πήρα τους δρόμους και σεργιανούσα απολαμβάνοντας την ηρεμία. Ξαναπέρασα από την οδό Παπαγεωργίου 14, η χορωδία έκανε ακόμα την πρόβα της, στάθηκα να απολαύσω το τραγούδι της:

«άδειοι οι δρόμοι,
 δεν φάνηκε ψυχή,
 και το φεγγάρι μόλις χάθηκε στη δύση
 κι εγω σε γυρεύω σαν μοιραία λύση
 και σαν ανατολή...».

Έφυγα σιγοτραγουδώντας και σφουρίζοντας το σκοπό, καληνυχτώντας τους λίγους γειτόνους που συνάντησα στο δρόμο. Πιο πέρα η Αγιά-Παρασκευή φωτισμένη και όμορφη, τυλιγμένη μες στην ομίχλη, προσθέτει μια γοητεία στη γειτονιά, ενώ τα πλατάνια σκεπάζουν, στοργικά θα έλεγα, την οδό Παύ-

λου Μελά και στρώνουν τα φύλλα τους χαλί στα πόδια μας να
το περπατήσουμε. Ήρθε στο νου μου ένα άλλο τραγούδι:

«Όμορφη πόλη,
φωνές, μουσικές,
απέραντοι δρόμοι,
κλεμμένες ματιές...
η νύχτα έφτασε,
τα παράθυρα κλείσαν,
η νύχτα έπεσε,
οι δρόμοι χαθήκαν...».

12. Μια ζωή κι ένας θάνατος

Τον έβλεπα να κόβει βόλτες στην αυλή του μαρμαράδικου και να καπνίζει τσιγάρο μουρμουρίζοντας προφανώς βρισιές. Το έκανε κάθε φορά που τον έπιαναν τα νεύρα και δεν ήθελε να εκφραστεί όσο ελεύθερα θα ήθελε. «Η γλώσσα κόκκαλα δεν έχει και κόκκαλα τσακίζει», έλεγε, εννοώντας φυσικά ότι καμιά φορά δεν μπορούσε να την ελέγξει και του ξέφευγαν βαριές κουβέντες. Άνθρωπος ήρεμος γενικά, μικρός το δέμας, με πλάτες φαρδιές και χέρια σαν κουπιά, σκληραγωγημένα από την δουλειά και το χαμαλίκι, κι αυτός δεν θυμάται πώς βρέθηκε στο χωριό μας. Πάντως ήταν μετά την κατοχή και τον εμφύλιο και απ' ό τι έλεγε το αφεντικό πρέπει γύρω στο '60 να ήρθε στα μέρη μας. Κουρασμένος από τη ζωή και τα βάσανα, αφού έζησε σε εποχές που οι άνθρωποι πολλές φορές γινόταν λύκοι για τους ανθρώπους και κάποιοι, λες και ήταν το γραφτό της μοίρας τους, βίωσαν τα χρόνια τους με πολύ κόπο και πόνο περισσότερο, προδομένοι από συγγενείς και φίλους. Όταν έβλεπε να έρχονταν πελάτες στο μαγαζί και να διαλέγουν μάρμαρα, ενώ αυτός ήταν στην τσατίλα του, απέφευγε να τους εξυπηρετήσει αυτός και έστελνε το αφεντικό, για να μην εκτεθεί αυτός. Όταν τέλειωναν οι πελάτες, άκουγες το αφεντικό να φωνάζει: «Λάζαρε, δεύρο έξω», και έβγαινε από το καβούκι του, για να δουν τις καινούργιες παραγγελίες. Έτσι σε λίγο ξεχνιόταν και ηρεμούσε. Ηρεμούσε ακόμα κι όταν κατά τις δώδεκα περνούσε η Ντελή-Ζωή, η

γυναίκα του, για να του αφήσει το κολατσιό που συνήθως το ξεχνούσε στο σπίτι.

– Άφστο μωρέ, τι με το φέρνεις, φοβάσαι μη πεινάσω, κακό σκυλί ψόφο δεν έχει, έλεγε και εισέπραττε το κοπλιμάν με ένα πονηρό χαμόγελο ότι:

– Και τα κακά σκυλιά θέλουν φαγί κι αγάπη.

Χαμογελούσε μέσα απ' τα δόντια του, αν και καμιά φορά δεν τον θυμάμαι να γελούσε δυνατά η να εκφραζόταν μέσα από γέλια και χαρές. Θα 'λεγες πως πάντα κάτι τον βάραινε και τον απασχολούσε και πάντα τον έβλεπες σκεπτικό και λιγομίλητο. Δεν ξανοιγόταν πολύ σε κουβέντες και βέβαια δεν σου μιλούσε ποτέ για τον εαυτό του. Ό,τι έμαθα γι' αυτόν το έμαθα από το αφεντικό μας, που τον γνώριζε αρκετά χρόνια, αφού ο κυρ-Λάζαρος ήταν στη δούλεψη του πατέρα του, χρόνια πριν αναλάβει ο Γιώργης το μαρμαράδικο. Με τη Ντελή-Ζωή παντρεύτηκαν εδώ και λίγα χρόνια, μια κι αυτή ήταν χήρα πάνω από σαράντα χρόνια και ζούσε μόνη της σ' ένα χαμόσπιτο. Ο Λάζαρος καθόταν δίπλα της σε ένα άλλο χαμόσπιτο και είπαν να ενώσουν τις ζωές τους μπας και μεγαλώσουν και λίγο τα δωμάτια. Ήταν η χρονιά που έκανε την εμφάνισή της η γυναίκα του, που ύστερα από 30 χρόνια απουσίας με ένα γράμμα της του ζητούσε να της στείλει το διαζύγιο. Αυτή ζούσε στην Ουγγαρία και είχε μια κόρη από τον Λάζαρο, όμως με την έναρξη του εμφυλίου χώρισαν οι δρόμοι τους και άρχισαν και τα βάσανα του Λάζαρου. Ο μικρός του αδελφός ανέβηκε με το ΚΚΕ στο βουνό, για «να πολεμήσει το ντόπιο και ξένο κεφάλαιο και τον ιμπεριαλισμό». Όταν οι χωροφυλάκοι πήγαν στο σπίτι για να τον αναζητήσουν βρήκαν τον Λάζαρο και

την οικογένειά του και του ζήτησαν πληροφορίες για το πού βρίσκεται ο Νίκος. Ο Λάζαρος φυσικά δεν ήξερε, «αλλά και να ήξερα δεν θα σας τόλεγα» τους είπε. «Εγώ δεν θα γίνω χαφιές του αδελφού μου». Του ζήτησαν τότε να κάνει δήλωση ότι αποκηρύσσει τον αδελφό του και ότι δεν είναι κι αυτός κομμουνιστής. Τότε τον έπιασε το νευρικό του και το γινάτι και αρνήθηκε να κάνει ό,τι ζητούσε η εξουσία.

– Γιατί ρε να σε πω ότι δεν είμαι κάτι; Πρώτα με να σε πω τι είμαι, όχι τι δεν είμαι!».

Αυτό ήταν, τον μπουζούριασαν, τον τύλιξαν σε μια κόλλα χαρτί και σε λίγες μέρες τον πήγαν σηκωτό στο Γεντί-Κουλέ, μέχρι να γίνει το δικαστήριο για απείθεια και αντίσταση κατά της αρχής. Εκεί έμεινε κανένα οχτάμηνο περιμένοντας, αλλά κι όταν έγινε η δίκη μετά από 3 αναβολές, έφαγε δύο χρόνια φυλακή. Στο Γεντί-Κουλέ νόμιζε ότι θα του σαλέψει, δεν μπορούσε να το πιστέψει πώς βρέθηκε μπλεγμένος και τώρα φυλακισμένος για τις ιδέες του αδερφού του, ο οποίος ήδη κατάφερε και έφυγε στη Βουλγαρία και αργότερα στην Ουγγαρία, όπου έφευγαν συνήθως όλοι όσοι καταζητούνταν στην πατρίδα. Η γυναίκα του μόνη με ένα μικρό τα βρήκε σκούρα. Με τον άντρα της φυλακή, τον κουνιάδο καταζητούμενο και την οικογένεια όλη σεσημασμένη, θεώρησε ότι δεν μπορούσε να τα βγάλει πέρα. Με τον Λάζαρο τα τσούγκρισαν, καθώς αυτός έβριζε τον αδελφό του που τον έριξε σε τέτοια δύνη και απειλούσε άμα βγει να τον σκοτώσει, που του κατέστρεψε τη ζωή. Η γυναίκα του έδινε δίκιο στον κουνιάδο της, που ήταν παλικάρι κι ανέβηκε στο βουνό και δεν έκατσε να τον κάνουν θύμα οι ντόπιοι και ξένοι αφεντάδες.

– Πάνε να τον βρείς να σε πάρει στο βουνό ο ήρωας! Χαρά στον ήρωα μωρέ!», της είπε βρίζοντας και δεν ξαναδέχτηκε επισκεπτήριο από τη γυναίκα του. Αυτό όμως που του στοίχιζε ήταν ότι δεν του πήγαινε ούτε και το παιδί, που τώρα πια είχε μεγαλώσει και κόντευε τα δέκα. Μια χαρά είχε κι αυτός, την κόρη του, κι αυτή του τη στέρησε η γυναίκα του. Και δεν ήταν μόνο η φυλακή, όταν βγήκε συνέχεια κάποιος τον παρακολουθούσε, τον θεωρούσαν ήδη εχθρό της πατρίδας και έτσι με την πρώτη ευκαιρία βρέθηκε εξορία στη Γυάρο, για να κάνει διακοπές με τα λεφτά της πατρίδας, όπως έλεγε αργότερα όταν τον ρωτούσαν τι έκανε στη Γυάρο. Από τότε σταμάτησε να γελά. Όλες αυτές οι τυράγνιες και οι εμπειρίες που αποκόμισε από τη ζωή του τον έκαναν πολύ επιφυλακτικό απέναντι σε οτιδήποτε συναντούσε στη ζωή του. Πέρα από την εξαφάνιση του γέλιου από τα χείλη του, απόκτησε κι ένα ύφος συνεχώς σκεπτόμενου και προβληματισμένου ανθρώπου, του μιλούσες και νόμιζες πως δεν σ' άκουγε, κυρίως μετά τη φυλακή, όταν έψαξε να μάθει για τη γυναίκα του και πληροφορήθηκε ότι είναι στην Ουγγαρία και συζεί με τον αδελφό του και έχουν και άλλο ένα παιδί. Πήγε να τρελαθεί!!! Τότε για πρώτη φορά είπε τις βαρύτερες κουβέντες γι' αυτήν και τον αδελφό του και δεν το μετάνιωσε ποτέ.

Ο μεγάλος καημός του όμως ήταν η κόρη του, που δεν την θυμόταν καν πως ήταν, πόσο να μεγάλωσε; ποιόν να μοιάζει άραγε; Τώρα θα είναι κοπέλα, με τι ασχολείται; Έμαθε γράμματα; Γιατί δεν του έγραψε τουλάχιστον ένα γράμμα τόσα χρόνια; Γνωρίζει την ύπαρξή του η τον θεωρεί πεθαμένο; Πως θα γίνει να μάθει νέα της; Όλα αυτά τριβέλιζαν στο μυαλό του και η καρδιά του πονούσε, καθώς δεν είχε άνθρωπο να

πει τον βαρύ του πόνο. Η μόνη ψυχή που κάθονταν και του έδινε κουράγιο ήταν Ντελη-Ζωή, η γειτόνισσά του που, μόνη κι αυτή στη ζωή, ήξερε από καημούς και βάσανα και μπορούσε να ακούει τα χειρότερα για να μικραίνει ο δικός της καημός, αφού κι αυτή από μικρή ήταν στα βάσανα καθώς την πάντρεψαν κάτι θείες της στα δεκαέξι, αφού οι γονείς της είχαν πεθάνει, και η μόνη σιγουριά ήταν ο γάμος, αλλά όταν λέμε γάμος μην φανταστείτε τον γάμο του αιώνα. Πήρε ένα γέρο πενηντάρη –τότε– που αγαπούσε πιο πολύ το κρασί και καθόλου τη Ζωή. Έτσι έφαγε το κεφάλι του από το πιετό και γλίτωσε μεν η Ζωή από αυτόν, όχι όμως από τα βάσανα και τις δυσκολίες της ζωής. Πήγε να τρελαθεί τότε από το ζόρι της, γι' αυτό και από τις πολλές παλαβομάρες που έκανε για να επιβιώσει της βγήκε το όνομα Ντελή-Ζωή, δηλαδή παλαβή Ζωή.

Αυτή λοιπόν, που κατοικούσε σε μια παραγκούλα δίπλα στον Λάζαρο, είχε την καρδιά κάθε απογευματάκι να τον φωνάζει για ένα καφέ εκεί έξω στην πεζούλα, μια μεγάλη πέτρα τετραγωνισμένη που υπήρχε ανάμεσα στα χαμόσπιτά τους και έπιναν το καφεδάκι τους. Με τον καιρό ήθελε να τον εντυπωσιάσει, έβαλε κι ένα μικρό σκαμνάκι με ένα πετσετάκι πλεκτό για να ακουμπά πάνω εκεί τους καφέδες και κανένα κουλουράκι που έφτιαχνε τότε-τότε με τα χεράκια της. Άρχισε εκεί να του ξεπλέκει τη ζωή και τα βάσανά της, σαν μια δημόσια εξομολόγηση και ο Λάζαρος άρχισε να τη συμπονά, γιατί κατάλαβε πως όταν ο πόνος βγαίνει από την καρδιά και μοιράζεται γίνεται λαφρύτερος και πιο ανεκτός. Έτσι χωρίς να το καταλάβει άρχισε κι αυτός να ξετυλίγει τα τεφτέρια της μνήμης του και να ξομολογείται τα πάθια και τους καημούς του. Αυτή η ιδιότυπη ψυχοθεραπεία βοήθησε και τους δυο να ηρε-

μήσουν και να κοιτάξουν το σήμερα. Η Ντελή-Ζωή δούλευε παραδουλεύτρα σε σπίτια, χωράφια, όπου χρειαζόταν για να βγει το καθημερινό. Ο Λάζαρος, δόξα τω Θεώ, είχε το μεροκάματο στο μαρμαράδικο και κολλούσε και ένσημα, είχε δηλαδή μια εξασφάλιση.

– Και τι θα κάνεις άμα γεράσεις και δεν μπορείς να ξενοδουλεύεις, τη ρώτησε μια μέρα.

– Θα ψοφήσω σαν το σκυλί στ' αμπέλι, είπε η Ζωή και γέλασε τρανταχτά για να ξορκίσει την κακή σκέψη.

Το σκέφτηκε από δω το σκέφτηκε από κει ο Λάζαρος, λυπήθηκε να έχει μια τέτοια κατάληξη η καλή γειτόνισσα, σκέφτηκε κι αυτός τα δικά του γηρατειά και ό,τι αυτά ετοιμάζουν για τον καθένα, και της ανακοίνωσε μια μέρα πως θέλει να την παντρευτεί για να έχει μια εξασφάλιση. Η Ζωή κόντεψε να σκάσει από τα γέλια.

– Παλάβωσες ρε Λάζαρε, τι να με κάνεις εμένα, είμαι εγώ για παντρείς και αγάπες;

– Ποιος σε μίλησε γι αγάπες μωρέ, να... μια ζωή την έχουμε κι ένα τέλος, η ζωή μας ήταν μαρτύριο, τουλάχιστον το τέλος μας να μην είναι το ίδιο. Θα έχεις και συ μια σύνταξη, όταν πεθάνω εγώ, για να μπορείς να πάς σε έναν γιατρό.

Βούρκωσαν τα μάτια της και σηκώθηκε και τον φίλησε στο μέτωπο.

– Άφιστα τα χαζά τώρα, δεν είμαστε για τέτοια, βρές ένα παπά να μας παντρέψει ένα απόγευμα και «βίον ανθόσπαρτον» που λένε!!!

Γέλασαν και οι δυο. Μετά από πολλά χρόνια έλαμψε λίγο το πρόσωπό του και θαρρείς ηρέμησε κι όλας η ματιά του.

Βρήκαν παπά στο διπλανό χωριό, πήγαν ένα απόγευμα, κουμπάρος ήταν το αφεντικό και έγιναν όλα κατά πώς τα υπολόγισαν. Στην παράγκα όπου ήταν κολλητά τα δυο δωμάτια, άνοιξαν μια πόρτα διπλή ανάμεσα και έτσι απέκτησαν κι ένα ευρύχωρο δωμάτιο. Στην άκρη ένας μικρός πάγκος κουζίνας με την πετρογκάζ, στον τοίχο κρεμασμένο τενεκεδένιο μουσλούκι για το πλύσιμο, στην άλλη γωνιά τα σκεπάσματα και η προίκα του σπιτιού σκεπασμένα με ένα σεντόνι, στη μέση ένα στρόγγυλο τραπέζι με καρέκλες, στην άλλη γωνιά η σόμπα και όλα καλά και ωραία.

Όλα αυτά έφεραν μια ηρεμία και στους δύο και κάθε απόγευμα ο Λάζαρος περνούσε από το μικρομπακάλικο της γειτονιάς, έπαιρνε τα γιαουρτάκια τους και καμιά τουλούμπα στο χαρτί για να γλυκάνει τα βάσανα της Ζωής. Αυτός έπαιρνε για τον εαυτό του σπόρια και στηνόταν στην τηλεόραση για καμιά ταινία.

Όλη αυτή την χαρούμενη κατάσταση ήρθε να χαλάσει το γράμμα της πρώτης γυναίκας του, που του ζητούσε να της στείλει το διαζύγιο, μια και δεν είχε ποτέ επικοινωνήσει μαζί του τόσα χρόνια για να έχει το χαρτί στα χέρια της. Δεν ήταν τίποτα, αλλά δεν θυμόταν και πού το είχε καταχωνιασμένο το παλιόχαρτο. Απάντησε με ένα ολιγόλογο γράμμα, όπου της έγραψε τη φράση «μολών λαβέ». Πού το θυμήθηκε ο αθεόφοβος, του ήρθε σαν αστραπή στο μυαλό η απάντηση στις Θερμοπύλες και σκέφτηκε να την προκαλέσει με μια τέτοια απάντηση και αυτήν και τον «ήρωα» αδελφό του. Βέβαια η γυναίκα του δεν ήρθε ποτέ, ήρθε όμως η κόρη του. Ωριμη γυναίκα πλέον γύρω στα 30, ήρθε τον αναζήτησε τον βρήκε και με μια ψυχρότητα που τον τρόμαξε, χωρίς να ρωτήσει καν πώς πέρα-

σε τόσα χρόνια μοναξιάς, ρώτησε αν βρήκε το χαρτί και αν το σπιτάκι που μένει είναι δικό του ή το νοικιάζει, κι αν παίρνει κάποια σύνταξη. Θεώρησε τις ερωτήσεις πολύ περίεργες.

Δεν είναι δικό μου παιδί, σκέφτηκε ο Λάζαρος, δεν μπορεί να είναι δικό μου παιδί αυτό το πλάσμα, που χωρίς οίκτο, ήρθε να διεκδικήσει δικαιώματα που δεν είχε, και δεν πρόσφερε ούτε ένα παιδικό φιλί στον πατέρα της. Μάλιστα σε κάποια φάση του το γύριζε και στον πληθυντικό και στο «κύριε Λάζαρε».

Φούντωσε ο Λάζαρος και αποφάσισε να φερθεί όπως της άξιζε.

- Άκου κοπέλα μου, δεν σε λέω κόρη μου, γιατί παιδί με τέτοια μυαλά εγώ δεν έκανα. Αν ηρθες να με ταράξεις, φεύγα από κει που ήρθες, αρκετά τράβηξα στη ζωή μου μόνος, αν θέλεις να πάρεις κάτι που δικαιούται η μάνα σου, να της πεις να έρθει να το πάρει αν έχει μούτρα η ίδια, αν θέλεις να μάθεις τα περιουσιακά μου, αυτά δεν σου ανήκουν, είχα μόνο μια καρδιά να σου δώσω και μια αγκαλιά αλλά σήμερα μου την έκλεισες. Μια ευχή που κρατούσα φυλαγμένη για σένα θα στην πω: «Να μη μοιάσεις της μάνας σου» και άιντε τώρα φεύγα, γιατί θα πληρώσεις εσύ τις αμαρτίες της μάνας σου και δεν φταίς σε τίποτα. Αλλά από μια κοπέλα μορφωμένη και τριάντα χρονών περίμενα άλλη στάση απέναντι στον πατέρα της. Άμε στο καλό».

Η κοπέλα πάγωσε, κοίταξε μια το ταβάνι, μια τον Λάζαρο, μια την Ζωή και, όταν τα βλέμματά τους συναντήθηκαν, της είπε με νόημα η Ζωή:

- Τι δεν κατάλαβες; Άϊντε στρι... Γύρισε κι έφυγε χωρίς καν να χαιρετίσει.

Για μια βδομάδα έκλαιγε σαν μωρό παιδί, δεν μπορούσε να το χωνέψει ούτε να το φανταστεί ποτέ αυτό. Η κόρη που γέννησε αυτός να φερθεί με τέτοιο τρόπο! Αναρωτιόταν τι είχε κάνει και του ερχόταν μόνο κακά στη ζωή του. Ποιος άλλος έκανε τέτοιες θυσίες για τον αδελφό του όπως αυτός, ποιος πήγε φυλακή για τις ιδέες του αδερφού του! Μέχρι που σκέφτηκε μήπως τελικά ήταν κόρη του αδερφού του και γι' αυτό είχε τέτοιο χαρακτήρα, γιατί ο αθεόφοβος μετά από τόσα χρόνια και ταλαιπωρίες εξαιτίας του δεν του έγγραψε μια φορά για να ζητήσει μια συγγνώμη. Έπεσε στο κρεβάτι με πυρετό και δεν πήγε ούτε στη δουλειά.

Μετά από κανένα τρίμηνο ξαναήρθε κι άλλο γράμμα από την Ουγγαρία που τον παρακαλούσε να βρει το χαρτί γιατί τόσα χρόνια είναι αστεφάνωτη και δεν θα μπορεί να έχει δικαιώματα στην σύνταξη του άνδρα της που ήταν ήδη άρρωστος και φοβόταν τα χειρότερα.

Τότε ξεκίνησε ένα άλλο μαρτύριο για τον Λάζαρο γιατί είναι αλήθεια πως έψαξε με την Ζωή όλα τα χαρτιά του αλλά διαζύγιο δεν βρήκε πουθενά. Δεν του έκοβε και να της πει πάνε στα δικαστήρια ή στη Μητρόπολη να το ζητήσεις και φορτώθηκε με ένα φοβερό άγχος, εξαιτίας μάλιστα της πληροφορίας ότι ο αδερφός του δεν είναι καλά και ίσως φύγει από τη ζωή χωρίς καν να μιλήσουν, γιατί όχι και να συγχωρεθούν. Σκεφτόταν πολλά και έχασε πάλι την ηρεμία και την γαλήνη από το πρόσωπό του. Τις νύχτες τριγυρνούσε στο στρώμα του και πριν χαράξει ακόμα έφευγε για να πάει στο μαρμαράδικο από τις πέντε τα ξημερώματα.

Ένα άλλο γράμμα τον πληροφορούσε τελικά ο σε ένα μήνα θα έρθει η γυναίκα του να λύσουν τις διαφορές τους και να

λήξει και το πρόβλημά της. Τρομοκρατήθηκε στην ιδέα ότι θα ζήσει στιγμές που δεν τις φαντάστηκε ποτέ.

Ήταν παραμονές των γιορτών των Χριστουγέννων, μετά τον αγιο-Σπυρίδωνα. Το κρύο έτσουζε και προμηνούσε χειρότερες μέρες, αλλά το κρύο που είχε στην καρδιά του ο Λάζαρος ήταν ψύχος πολιτικό. Πέρασε έξω από την εκκλησία, άναψε ένα κερί, δεν ήταν θρήσκος, τα είχε και με τον Θεό που δεν τον σκέφτηκε ποτέ, αλλά σήμερα το προγραμματίσε αυτό το κερί. Στη Ζωή είπε πως θα πάει στη Σαλονίκη βόλτα. Απόρησε κι αυτή, τόσα χρόνια βόλτα δεν ζήτησε τώρα τι τον έπιασε;

Υπέθεσε ότι ήθελε να αλλάξει κλίμα και παραστάσεις. Τον είδαν στο ΚΤΕΛ να μπαίνει στο λεωφορείο για τη Σαλονίκη.

Το βράδυ είχε αρχίσει να πέφτει και ο Λάζαρος δεν γύρισε σπίτι. Την έζωσαν φίδια, μήπως έπαθε κάτι, μήπως τον έπιασε καμιά καρδιά, του ανέβηκε καμιά πίεση; Νύχτωσε και ακόμα τίποτα. Όλη τη νύχτα έτσι ξημερώθηκε, περιμένοντας με αγωνία να τον δει να ξεπροβάλει στην πόρτα. Τη πρωί πήγε στο Τμήμα για να ζητήσει βοήθεια, κάτι να μάθει. Τίποτα. Το απόγευμα είδε κάποιον χωροφύλακα να έρχεται στο φτωχικό της και να χτυπά την πόρτα. Άνοιξε αλαφιασμένη.

– Τι έγινε παλικάρι μου, είπε στον νεαρό χωροφύλακα.

Της έδωσε μια σακούλα με ένα σακάκι και ένα ζευγάρι παπούτσια μέσα.

– Ήταν του Λάζαρου, της είπε, έπεσε στη θάλασσα στο Λευκό Πύργο, τον βρήκαν κάτι ψαράδες. Της είπε ξερά και άγαρμπα.

Της ήρθε να λιποθυμήσει.

– Μέσα έχει και ένα σημείωμα, της είπε ο χωροφύλακας, αν χρειαστείτε κάτι ειδοποιείστε μας, θα σας ενημερώσουμε για τα υπόλοιπα.

Τα χέρια της έτρεμαν έβγαλε το σακάκι και έπεσε κάτω ένα χαρτί από το πακέτο των τσιγάρων, το πήρε στα χέρια της, έψαξε τα γυαλιά της και προσπάθησε να διαβάσει καθώς τα μάτια της βούρκωσαν.

– «Εγώ φεύγω. Σ' ευχαριστώ Ζωή και συγχώρα με και συ και ο Θεός. Η χήρα τώρα μπορεί να παντρευτεί τον ήρωα, χαρτί δεν χρειάζεται».

Αναζήτησε μια καρέκλα να καθίσει, έβαλε το χαρτί στον κόρφο της και άρχισε να κλαίει με όλη της τη φωνή. Δεν θυμάται πόσες ώρες τον μοιρολογούσε, κι αυτόν και την μοίρα της. Το βράδυ της είπαν από το Τμήμα ότι μπορεί να πάει στο ΑΧΕΠΑ από το νεκροτομείο να πάρει τον Λάζαρο. Τον έθαψε την άλλη μέρα, αφού για ένα βράδυ κατά το έθιμο τον ξενύχτησε στο σπίτι με μερικούς φίλους και γειτόνους. Στην εκκλησιά λιγοστά άτομα. Όλοι μιλούσαν για τα βάσανά του και τις αντοχές του στα δύσκολα, όμως κάποτε οι αντοχές τελειώνουν και ο Λάζαρος φρόντισε να πάρει το τέλος του στα χέρια του, αφού δεν μπόρεσε ποτέ να πάρει τη ζωή του.

Η Ντελή-Ζωή, πήρε μια γλάστρα με βασιλικό που είχε στο περβάζι του σπιτιού τους και την φύτεψε πάνω στο μνήμα, «νάχεις παρηγοριά κι αρώματα» του είπε και σκούπισε ένα δάκρυ της.

13. Το νόστιμον ήμαρ...

Η Ραιδεστός στον 19ο και 20ο αιώνα ήταν μια πόλη όμορφη, όπου οι κάτοικοί της ζούσαν το παρόν τους μέσα στον πόνο και τον κόπο της καθημερινότητας αλλά και της χαράς της δημιουργίας ανθρώπινων σχέσεων ανάμεσα σε λαούς και θρησκείες, που, αν μη τι άλλο, δίδασκαν την ειρήνη των λαών και των ανθρώπων. Βέβαια αρκετές φορές αυτά τα δεδομένα άλλαζαν ριζικά, αλλά και πάλι οι λαοί συνειδητοποιώντας την κατάσταση υποτάσσονταν στην κοινή μοίρα των ανθρώπων που άλλοι αποφασίζουν γι' αυτούς, δηλαδή κυρίως οι μεγάλοι και ισχυροί της γης που διαφεντεύουν τις τύχες των ανθρώπων. Κάπως έτσι ειρηνικά ζούσαν και οι Ραιδεστινοί στα 1912 κάτω από τον οθωμανικό ζυγό, όταν η ομορφιά της πόλης τους και η πλούσια περιοχή τους έγινε μήλο της έριδος, αλλά και οι απελευθερωτικές κινήσεις από την τουρκική επικυριαρχία συχνά άλλαζαν την ζωή τους. Οι Βούλγαροι πάντα την εποφθαλμιούσαν και αναζητούσαν ευκαιρία να την κάνουν δική τους και για λίγο καιρό το κατάφεραν, όταν μπόρεσαν να την καταλάβουν και να την ελέγξουν απόλυτα. Η βιαιότητα σίγουρα μιας πολεμικής αναμέτρησης είχε θύματα όλων των εθνικοτήτων αλλά πιο πολύ του ελληνικού στοιχείου που ζούσε στην περιοχή αιώνες τώρα, όταν ακόμα στις πριν από το Χριστό εποχές οι Σάμιοι την έχτισαν ως αποικία τους και εγκαταστάθηκαν εκεί οι πρώτοι έποικοι από την Σάμο. Η βιαιότητα των βουλγαρικών στρατευμάτων

δεν υπολόγισε κοινή πίστη και πατρίδα, και έτσι στην προσπάθειά τους να καταλάβουν την περιοχή προέβησαν σε σφαγές Τούρκων αλλά και Ελλήνων, καθώς και σε αιχμαλωσίες ανθρώπων. Στα 1913 η Ραιδεστός ήρθε πάλι στα χέρια των Τούρκων και επτά χρόνια μετά με τη συνθήκη των Σεβρών προσαρτήθηκε στη Ελλάδα. Ο Μαθιός και ο Αλέξανδρος δυο ορφανά αδέρφια έμειναν μόνα κι έρημα καθώς οι γονείς τους γύρω στα 1918 σκοτώθηκαν σε μια συμπλοκή Τούρκων και Βουλγάρων κι έμειναν μόνα κι έρημα. Τρόμαξαν να επιβιώσουν δυό χρόνια τώρα μένοντας στην ορφάνια ο Μαθιός δέκα και ο Αλέξανδρος στα δώδεκα χρόνια του. Κοιμόταν στο έρημο σπίτι τους και συντηρούνταν από τις φιλανθρωπίες των γειτόνων τους. Κάποια μέρα χειμωνιάτικη, που η πείνα θέριζε τα στομάχια τους, έβαλαν στο μάτι ένα ψωμί στο φούρνο της πάνω γειτονιάς. Όσο και να προσπάθησαν να παραπλανήσουν τον φούρναρη για να αρπάξουν το ψωμί, έγιναν γρήγορα αντιληπτοί και ο Τούρκος φούρναρης τους οδήγησε στον ζαπτιέ που αναγκαστικά τηρώντας τον νόμο και εξαιτίας και της ελληνικής εθνικότητας τους οδήγησε σε ένα σκοτεινό μπουντρούμι. Παιδιά αυτά με το κλάμα να τους πνίγει το στήθος και ο φόβος να έχει μόνιμα σταθμεύσει στα μάτια τους, έκλαιγαν απαρηγόρητα, «γιοκ- μπεημ, γιοκ...» έλεγαν κλαίγοντας, αλλά κανένας δεν έδινε σημασία σε δυό μυξιάρικα και ξυπόλητα παιδιά, που για την εξουσία ήταν ήδη εχθροί του λαού και του κράτους, αφού έκλεβαν για να ζήσουν. Ως πού μπορούσαν άραγε να πάνε αργότερα! Τα έριξαν σ' ένα μπουντρούμι υγρό και σκοτεινό και τα άφησαν να κλαίνε την τύχη και την μοίρα τους. Πόσες μέρες έμειναν εκεί δεν θυμάται ούτε

ο Μαθιός ούτε ο Αλέξανδρος, θυμάται μονάχα πως τότε -τότε
ερχόταν ο χωροφύλακας και τους έριχνε μια ματιά και τους
πετούσε κανένα κομμάτι ψωμί, γιατί το 'βλεπε κι αυτός πως
θα πέθαιναν από την πείνα. Οι μέρες περνούσαν και το μόνο
που έκαναν ήταν να κλαίνε αγκαλιασμένα και τα δυό και να
θυμούνται την ζεστή αγκαλιά της μάνας και του πατέρα που
τους έλειπαν αυτές τις ώρες και, όταν από το κλάμα και την
κούραση έκλειναν τα μάτια τους και ο ύπνος τους χάριζε κά-
ποιες στιγμές ηρεμίας, αυτές τις τάραζαν οι φωνές των άλλων
κρατουμένων. Πόσες φορές δεν προσευχήθηκαν να δουν στον
ύπνο τους τη μάνα ή τον πατέρα, για να τους παρακαλέσουν
να τους πάρουν μαζί τους στον άλλο κόσμο, χωρίς βέβαια να
ξέρουν τι είχε αυτός ο κόσμος, αλλά αρκεί που θα ήταν κοντά
στη μητέρα και τον πατέρα τους.

Μπορεί και μήνας να πέρασε και το δάκρυ δεν στέγνωσε
στα μάτια τους. Η καρδιά του δεσμοφύλακα πήγαινε να σπάσει
να τα βλέπει συνεχώς έτσι και να μη μπορεί να βοηθήσει. Κά-
ποια βραδιά είδαν το φύλακα να έρχεται έξω από το κάγκελα
με έναν άλλον αξιωματικό και να τα λένε μεταξύ τους. Κατά
τα ξημερώματα άνοιξε την πόρτα και τους σκούνηξε να ση-
κωθούν και να μη βγάλουν άχνα.

- Ακολουθήστε, τους είπε.

Τον ακολούθησαν χωρίς να ξέρουν πού. Τους πήγε σε ένα
χώρο που μάλλον ήταν αποθήκη, τους έδωσε από ένα καρβέ-
λι να το κρύψουν μέσα στα ρούχα τους και έφυγαν. Βγήκαν
από τα τείχη της φυλακής και μόλις περπάτησαν αρκετά τους
ρώτησε πού θέλουν να πάνε. Τον κοίταξαν στα μάτια, χωρίς
να ξέρουν τι να απαντήσουν. Πού να πάνε; Ποιος τους περιί-

μενε; ποιόν γνώριζαν; Η Ραιδεστός βρισκόταν σε αναβρασμό, οι άνθρωποι μάζευαν ό,τι είχαν και δεν είχαν και έφευγαν για όπου τους έβγαζε ο δρόμος. Άλλοι προς της στεριά άλλοι προς τη θάλασσα. Στο δρόμο τους έπεσε πάνω τους ο κυρ-Αποστόλης, γείτονας και γνωστός τους, που λαχτάρισε σαν τα είδε. Ρώτησε πού ήταν τόσο καιρό και ο δεσμοφύλακας εξήγησε την ιστορία τους.

– Αχ γιαβρί μου, είπε, όπου φτωχός κι η μοίρα του. Και τώρα τι θα κάνετε πού θα πάτε εδώ χάνεται ο κόσμος, τα πράγματα κάθε μέρα αλλάζουν. Εμείς περιμένουμε το καράβι και φεύγουμε άμα βραδιάσει.

Η ματιά του δεσμοφύλακα ηρέμησε και παρακάλεσε αν μπορούν να πάρουν και τα παιδιά μαζί τους. Ίσως έτσι καταφέρουν και επιζήσουν.

– Άϊντε, έκανε ο γείτονας, ο Θεός με έστειλε στο δρόμο σας. Μη ρωτάτε μονάχα που θα πάμε, ούτε εμείς ξέρουμε, όπου μας πάει το καράβι.

Σε λίγες ώρες ένα ασύνταχτο μπουλούκι με μποξάδες, μπαούλα και δισάκια έτρεχε να προλάβει να μπει στο καράβι.

– Από κοντά μου για να μη χαθούμε, ακολουθάτε την κυρά-Αγγέλα με τα παιδιά και μη τη χάσετε απ' τα μάτια σας.

Κατάφεραν και τρύπωσαν στο καράβι. Έπιασαν από μια γωνιά και σε λίγη ώρα ένιωσαν να ταξιδεύουν. Αυτό το κούνημα του караβιού ήταν το πιο γλυκό νανούρισμα και απόψε για πρώτη φορά δεν έκλαιγαν. Ο ύπνος έκλεισε βαριά τα βλέφαρά τους και λύθηκαν τα κορμάκια τους σε έναν ύπνο που έλεγες να κρατήσει μέρες πολλές, αν γινόταν. Και πράγματι δεν θυμάται κανένας πόσες ώρες κοιμήθηκαν, ούτε κι ο κυρ-

Απόστολος τα ξύπνησε, τα λυπόταν που τα είδε έτσι ταλαιπωρημένα. Όταν έπιασαν λιμάνι και άρχισε ο κόσμος να φωνάζει, να χειροκρατά και να τρέχει προς την έξοδο, ξύπνησαν κι αυτά και απορημένα ρωτούσαν πού φτάσανε.

– Λοιπόν κατεβαίνουμε και προσοχή να μη μας τσαλαπατήσουν στην κάθοδο, είπε ο κυρ-Απόστολος. Φτάσαμε στη Σάμο!

Κάτι είχαν ακούσει στο σχολείο για τη Σάμο, αλλά δεν ήξεραν κατά πού έπεφτε.

Με το κατέβασμα στη Σάμο, η κατάσταση ήταν τραγική. Εκατοντάδες ανθρώπων να στέκουν στο λιμάνι και να μη ξέρουν πού να πάνε. Οι νησιώτες επιφυλακτικοί τους κοιτούσαν παράξενα, χωρίς να πλησιάζουν. Όσοι είχαν γνωστούς και συγγενείς πήραν το δρόμο για τα συγγενολόγια τους.

Ο κυρ-Απόστολος με το μπουλούκι του κατευθύνθηκαν σε κάποιους συγγενείς τους που ζούσαν εκεί, μήπως και καταφέρουν καναδυό μέρες να τους βολέψουν κάπου, έστω και σε μια αποθήκη.

Τους υποδέχτηκαν με χαρά αλλά και έκπληξη, πώς να συντρέξουν τόσους απρόσκλητους μουσαφिरαίους.

– Για καναδυό μέρες να βολευτούμε να πάρουμε ανάσα και μετά βλέπουμε, είπε στον ξάδερφό του.

Βολεύτηκαν όπως-όπως και πάνω που συνήθισαν το μέρος, μαύρα μαντάτα άρχισαν να ακούγονται στο νησί. Οι πληροφορίες έρχονταν συγκεχυμένες και τρομακτικές, γι' αυτά που συνέβαιναν στη Μικρασία. Ακουγόταν πως έσπασε το μέτωπο και ο Ελληνικός στρατός οπισθοχωρούσε προς τα παράλια αποδεκατιζόμενος. Οι Μικρασιάτες, οι άλλοτε άρχοντες της Ιωνίας, μάζευαν τα μπογαλάκια τους, τα εικονίσματα και τα κόκκαλα των γονιών τους και έτρεχαν να σωθούν στα απέ-

ναντι νησιά. Χίος, Μυτιλήνη, Σάμος, γέμισαν με νέα προσφυγιά και τα αποκαΐδια της Σμύρνης σκόρπιζαν την οσμή της κάπνας τους σ' όλο το Αιγαίο. Κλάμα και οδυρμός.

Ο Απόστολος βλέποντας το κακό να πλησιάζει και να γίνεται χειρότερο, ρώτησε τον ξάδερφό του προς τα πού και πώς θα μπορούσαν να φύγουν προς την Ελλάδα.

– Απόψε, του λέει ο ξάδερφος, φεύγει ένα ψαράδικο για την Ελλάδα, μάλλον πάει προς Καλαμάτα, μεταφέρει εμπόρευμα. Άμα θέλεις το κανονίζω και φεύγετε και χωρίς ναύλο, είναι δικός μου ο καπετάνιος.

Χωρίς δεύτερη σκέψη μάζεψε την φαμίλια του και τα παιδιά και ευχαρίστησε τον ξάδερφό του και έτρεξαν να προλάβουν το κακό που θα ακολουθούσε σε λίγες μέρες. Βολεύτηκαν στο καράβι ανάμεσα σε σακιά και κιβώτια και μετά από 2 μέρες έφτασαν στην Καλαμάτα.

Εδώ ξεκινάει μια καινούργια ζωή γεμάτη αγωνία και αβεβαιότητα, λόγω του ότι και η κατάσταση στην μητέρα πατρίδα δεν ήταν και η καλύτερη. Η πολιτική αναταραχή έβραζε σαν καζάνι που δεν ήξερες πότε θα εκραγεί. Με το πού έφτασαν στο λιμάνι της Καλαμάτας, ο Αποστόλης έψαξε να βρει έναν τρόπο για να ζήσει την οικογένειά του αλλά και τα δυο μικρά που είχε στη φροντίδα του. Παρακάλεσε τον καπετάνιο που τους έφερε από τη Σάμο, να μεσιτέψει σε κανένα δικό του άνθρωπο να δουλέψει στο λιμάνι έστω σαν χαμάλης κι αυτός και τα παιδιά με ένα μόνο μεροκάματο. Τους έφτανε για να μη πεθάνουν της πείνας.

Τότε κι έγινε. Σταυροκοπιότανε η γυναίκα του και έλεγε πως ο Θεός τους βοηθάει γιατί έσωσαν τα ορφανά.

– Για το καλό που κάναμε, Αποστόλη μου, μας λυπήθηκε ο Θεός και μας και τα δικά μας παιδιά. Αυτά τα ορφανά είναι θέλημα Θεού να ζήσουν και θα ζήσουν. Πού ξέρεις, μπορεί να έχουν τη σφραγίδα του Θεού, να είναι τυχερά, να γίνουν κάποτε μεγάλοι άνθρωποι.

Έτσι ρίχτηκαν όλοι στη δουλειά στο λιμάνι της πόλης και μόλις έφτανε καράβι ή βάρκα έτρεχαν για να το ξεφορτώσουν. Τα παιδιά του Απόστολου ήταν ακόμα μικρότερα από τον Μαθιό και τον Αλέξανδρο, αλλά μπορούσαν κι αυτά να κουβαλούν μικρά κιβώτια και μπόγους κάπως λαφρύτερους. Καμιά φορά πήγαιναν και βοηθούσαν και τους ψαράδες που έπιαναν λιμάνι και ξεψάριζαν τα δίχτυα και έτσι οι καπεταναίοι τους έδιναν και καμιά χούφτα ψάρια και ζούσαν υποφερτά.

Όλο αυτό κράτησε καμιά τριετία. ο Αλέξανδρος είχε γίνει ήδη δεκαεπτά και ο Μαθιός μπήκε στα δεκαπέντε. Τότε, καθώς τους έβλεπε και ο Απόστολος να γίνονται ολόκληρα παλικαράκια, σκέφτηκε πως έπρεπε να αποφασίσουν για το μέλλον τους. Η κατάσταση στην Ελλάδα είχε γίνει τραγική. Περίπου δύο εκατομμύρια πρόσφυγες κατέκλεισαν τη χώρα και η κατάσταση πήγαινε από το κακό στο χειρότερο. Ο Απόστολος έβλεπε πως όλη η Πελοπόννησος άρχισε να αδειάζει από τους ντόπιους που αναζητούσαν την τύχη τους σε άλλα μέρη μακρινά που υπόσχονταν ασφάλεια και χρήμα. Καραβιές ολόκληρες έφευγαν για την Αμερική και την Αυστραλία. Τότε θυμήθηκε πως ο πατέρας των ορφανών είχε έναν ξάδερφο στην Αυστραλία, όπου είχε μεταναστεύσει πριν το '12. Έφαγε τον τόπο, έτρεξε εδώ και κει σε προξενεία και λιμάνια, έμαθε πληροφορίες, βρήκε διευθύνσεις και του έγραψε για την

κατάσταση των ανειψιών του. Αυτός συγκινήθηκε που βρήκε ρίζες από το σόϊ του στην Ελλάδα και για να ευχαριστήσει και τον Απόστολο για το καλό που έκανε στα ανίψια του έστειλε πρόσκληση για την Αυστραλία. Σε τρεις μήνες όλοι μαζί, σαν μια οικογένεια πλέον, έμπαιναν σε ένα τεράστιο υπερωκεάνιο με προορισμό την άγνωστη και πολυπόθητη Αυστραλία. Πάνω από δυό μήνες πρέπει να ταξίδευαν μέχρι να πιάσουν το λιμάνι που θα τους υποδέχονταν ο θεός.

Στη συνάντηση τα δάκρυα περίσσεψαν, γιατί όλοι πίστευαν πλέον ότι ένα θαύμα συντελούνταν γύρω τους. Ποιος να το φανταζόταν ότι, από τις φωτιές και το δάκρυ της Ραιδεστού και την αγωνία της Σάμου και της Καλαμάτας, θα έβρισκαν τώρα μια ανοιχτή αγκαλιά από ένα δικό τους άνθρωπο, συγχωριανό και συγγενή. Με τα πολλά και με τις διηγήσεις βγήκε και ο Απόστολος σόϊ με τον θείο Αλέκο, από την πλευρά της γυναίκας του και έτσι η φροντίδα τώρα ανοιγόταν και στην οικογένεια του Απόστολου, ως αντίδωρο ευχαριστιών για τα ορφανά.

Ο Αλέκος ήταν φούρναρης στη Ραιδεστό και αυτή την τέχνη αξιοποίησε και στην ξενιτιά. Με τον καιρό καθιερώθηκε και άνοιξε και δεύτερο μαγαζί, μετά και άλλο, και άλλο και έφτασε να έχει πολύ κόσμο στη δούλεψή του, κυρίως όλοι Έλληνες που είχαν πάρει το δρόμο της προσφυγιάς εκτός πατρίδας.

Ο θεός Αλέκος ήταν χρυσός άνθρωπος, είχε μόνο μια κόρη και η θεία Κατίνα μια γλυκιά Ραιδεστινιά που κάθε φορά που άκουγε για την πατρίδα τρέχανε βρύσες τα μάτια της. Αγάπησε τα ορφανά σαν δικά της και τα συμπόνεσε όταν έμαθε την

ιστορία τους, τα φρόντιζε μαζί με την κόρη της, που είχε ήδη γίνει 23 χρονών, κόρη της παντρειάς.

– Να την προσέχετε βρε την ξαδέρφη σας, μη μας την κλέψει κανένας αυστραλέζος!

Η έγνοια της ήταν να βρει ένα καλό ελληνάκι και να τους νοικοκυρέψουν.

– Θα 'ρθει κι αυτό με το καλό, έλεγε ο Αλέκος.

Όσο τα παιδιά μεγάλωναν τόσο οι δουλειές πήγαιναν καλύτερα και αυξάνονταν οι επαγγελματικές δραστηριότητες. Τα υποκαταστήματα έφτασαν τα δέκα και τώρα εκτός από ψωμί πωλούσαν και γλυκά, πίτες και πολιτικά σιροπιαστά. Η φήμη έφτασε σε όλη την περιοχή. Είδε κι απόειδε ο Αλέκος τους έκανε συνεταίρους στη δουλειά κι έγιναν πλέον όλοι αφεντικά. Όνειρό του να τους αποκαταστήσει όλους, να τους παντρέψει και μετά να απολάβει τον σεβασμό και την αγάπη τους.

Έτσι κι έγινε. Τα παιδιά μεγάλωσαν, έκαναν οικογένειες και διακρίθηκαν ως επιχειρηματίες.

Αυτό όμως που τριγύριζε συνέχεια μέσα στο μυαλό τους ήταν να καταφέρουν κάποτε να πάνε στη γη τους, στην λατρεμένη Ραιδεστό, που συχνά ερχόταν στον ύπνο τους και έβλεπαν να περπατούν στα σοκάκια της και να παίζουν ακόμα στις αλάνες της, αλλά και μια γλυκιά πίκρα κι ένας πόνος για τους γονείς τους, που κοιμόταν ήσυχα στα άγια χώματά της. Ο Μαθιός συχνά έκλεινε τα μάτια του και προσπαθούσε να θυμηθεί της μορφή της μάνας του και του πατέρα του, έστω για να τους φέρει στη μνήμη του και να τους ζωντανέψει για λίγο και ένας λυγμός τον έπνιγε κάθε φορά.

– Ρε Αλέξανδρε, έλεγε στον αδερφό του, θυμάσαι πώς ήταν η μαμά; Προσπαθώ ακόμα και στον ύπνο μου να τη φέρω αλλά δεν το καταφέρνω ποτέ. Έρχεται μια εικόνα αλλά πολύ θολή, δεν ξεχωρίζω τη μορφή της και μου λείπει πολύ ρε αδερφέ! Να... τώρα που κάναμε οικογένεια και παιδιά είναι κρίμα να μην έχουμε να πούμε κάτι στα παιδιά μας για τον παππού και τη γιαγιά τους!

Με τον καιρό το πήραν απόφαση και, μόλις δρομολόγησαν τα της δουλειάς τους, αποφάσισαν να κάνουν το πρώτο ταξίδι τους για την πατρίδα. Πρώτα ήρθαν στην Ελλάδα, πήγαν για ένα διήμερο στην Καλαμάτα, μετά πέρασαν στη Σάμο για ένα γρήγορο προσκύνημα στους τόπους που τους φιλοξένησαν έστω για λίγο και μετά τη Χίο πέρασαν απέναντι στην Σμύρνη και ταξίδεψαν οδικώς ως τη Ραιδεστό. Έτριβαν τα μάτια τους, γιατί η πόλη δεν τους θύμιζε τίποτα από τα παιδικά τους χρόνια, είχε αλλάξει τελείως. Το ελληνικό στοιχείο σχεδόν ανύπαρκτο, η αγορά αλλαγμένη τελείως. Πήγαν προς τον δικό τους μαχαλά, μήπως και ξυπνήσουν μνήμες. Τίποτα. Τα σπίτια όλα γκρεμισμένα και αλλαγμένα.

Η εκκλησιά τους λειτουργούσε σαν αποθήκη χόρτων και τότε ο μόνος δρόμος που έμεινε να περπατήσουν ήταν ο δρόμος προς τα κοιμητήρια. Μπήκαν μέσα και τα χείλη τους άρχισαν να τρέμουν από τη συγκίνηση. Ο Μαθιός νόμισε προς στιγμή ότι θα σταματούσε η καρδιά του. Πίστευε ότι τελικά εδώ ήταν ο μόνος χώρος που θα συναντούσε το παρελθόν του. Πιο παρελθόν! Όλα τα μνήματα σπασμένα και κατεστραμμένα, οι σταυροί κομματιασμένοι, τα χόρτα ένα μπόι μ' αυτούς. Ρώτησε τον Αλέξανδρο αν θυμόταν που ήταν οι τάφοι των

γονιών τους, αφού αυτός ήταν τότε μεγαλύτερος και ίσως θυμόταν καλύτερα.

– Δεν ξέρω βρε αδερφέ, αλλά θα τους βρούμε. Άρχισαν να ψάχνουν τους τάφους έναν-έναν και συνάντησαν τάφους γνωστών, φίλων και συγγενών τους και σε κάθε τάφο κι ένα δάκρυ έβρεχε το χώμα. Σε κάποια στιγμή η φωνή του Αλέξανδρου ράγισε, δεν μπορούσε να βγάλει φωνή, έβηξε για να γλιτώσει από τον κόμπο που τον έπνιγε και σήκωσε το χέρι να γνέψει στον Μαθιό να έρθει κοντά του.

Γονάτισε και άρχισε να κλαίει με φωνή.

– Τους βρήκαμε αδερφέ!!!

Ο Μαθιός γονάτισε κι αυτός και άρχισε να φυλάει το χώμα. Έβγαλε μετά δυο λαμπάδες άσπρες που είχε σε μια τσάντα και τις άναψε πάνω στο χώμα. Ασυναίσθητα άρχισε να ψάλλει το Χριστός Ανέστη, χωρίς να υπολογίσει ότι το περιβάλλον δεν προσφέρονταν για τέτοιους είδους θρησκευτικές εκδηλώσεις.

Πόσην ώρα έμειναν εκεί δεν υπολόγισαν. Δεν τους έκανε καρδιά να φύγουν. Λες και αισθάνονταν ζωντανή την παρουσία των γονιών τους.

Δεν σκέφτηκαν να μείνουν πολύ καιρό, διανυκτέρευσαν σε ένα ξενοδοχείο μήπως και μάθουν τίποτα για τους παλιούς πατριώτες τους, αλλά δεν μπόρεσαν να μάθουν και πολλά. Τους είπαν όμως ότι όλοι οι παλιοί μετανάστευσαν στην Ελλάδα και έκαναν νέα πατρίδα στη Χαλκιδική την Νέα Ραιδεστό. Χάρηκαν και με μια σκέψη αποφάσισαν να αναζητήσουν την νέα φωλιά των συγχωριανών τους.

Όταν πέρασαν στην Ελλάδα, πήραν το δρόμο κατ' ευθείαν για τη Χαλκιδική προς τη Νέα Ραιδεστό. Εδώ άλλες συγκινή-

σεις αλλά και χαρές. Τα περισσότερα σπιτικά της γειτονιάς τους είχαν έρθει όλα εδώ και εδώ βρήκαν και τις πρώτες νεανικές φιλίες και τις παλιές αγάπες.

Γλέντια, τραπεζώματα, χαρές, αναμνήσεις από τα καλά και άσχημα της νιότης, δεν έλεγαν να τελειώσουν.

– Αδερφέ δεν ξέρω τι λες, αλλά εγώ σκέφτομαι να πάρουμε εδώ ένα σπίτι για να μας φιλοξενεί όταν ερχόμαστε τα καλοκαίρια για διακοπές. Εδώ είναι πλέον η πατρίδα και η νέα ρίζα για μας. Η Αυστραλία, καλή μεν, αλλά είναι ξενιτειά, όπως και να το κάνουμε.

Συμφώνησαν και βρέθηκε κι όλας ο εργολάβος που πωλούσε σπίτια ετοιμοπαράδοτα. Το πήραν, το επίπλωσαν, χωρίς να πουν τίποτε στις γυναίκες τους, έτσι ώστε όταν του χρόνου έλθουν όλοι μαζί να τους κάνουν έκπληξη.

Έκτοτε κάθε χρόνο η Ραιδεστός ήταν γι' αυτούς ο παράδεισός τους και ο τόπος των εξορμήσεών τους. Μακάρι να δώσει ο Θεός να πεθάνω στη Ραιδεστό, έλεγε ο Μαθιός, σε Ραιδεστινό μέρος να κλείσω τα μάτια μου.

Απ' εδώ ο Μαθιός έβαλε σκοπό να βρει όλα του τα σόγια και να τα γνωρίσει από κοντά. Έφτασε ως τη Σαλονίκη και τον Λαγκαδά που έμαθε πως είχαν έρθει τα αδέρφια του πατέρα του, μετά τον χαλασμό. Αγαπητός καθώς ήταν φιλοξενούνταν σε όλους τους συγγενείς του και γαλαντόμος όπως πάντα αντάμειβε με δώρα και φιλοδωρήματα όποιον τον εξυπηρετούσε. Τα τραπέζια πάντα πληρωμένα απ' αυτόν και χαιρόταν να κερνάει όποιον έκανε φίλο.

Αυτά γινόταν μέχρι και στα 2006, που ακόμα και στα ογδόντα έξη του χρόνια έκανε κάθε χρόνο αυτή την ιερή διαδρομή και προσκύνημα στην πατρίδα όπως έλεγε στη Νέα Ραιδεστό,

το Λαγκαδά, τη Σαλονίκη. Ενδιάμεσα πεταγόταν και στην Κωνσταντινούπολη και περνούσε κι από την γενέτειρά του τη Ραιδεστό, για να ανάβει ένα κερί, ενώ το καντήλι το άναβε κάθε βδομάδα μια γριά τούρκισα κι όταν ερχόταν τα καλοκαίρια την χαρτζιλίκωνε αδρά. Μια συνεχής πορεία προς το παρελθόν, μια αδιάλειπτη επιστροφή στην αγαπημένη μνήμη και ένας αναβαπτισμός στις θύμησες.

Το «νόστιμον ήμαρ»! έλεγε κάθε φορά που ως άλλος Οδυσσέας έπαιρνε το δρόμο της επιστροφής. Εδώ ξαναφύτρωσαν τα όνειρά του και η ζωή του έκανε τον δικό της κύκλο κατά πως ήταν το θέλημά του, αλλά και το θέλημα του Θεού. Τελικά είχε δίκαιο η γυναίκα του κυρ-Αλέκου ότι τα παιδιά τα αγαπούσε ο Θεός και άκουγε τις προσευχές τους.

Σ' αυτήν την όμορφη και ολάνθιστη αυλή της Νέας Ραιδεστού καθώς μια μέρα ξαπλωμένος και με κλειστά τα μάτια αναθυμόταν τα παλιά, τροφοδοτώντας την μνήμη του, ένας πόνος στο στήθος ήταν αρκετός για να του σταματήσει την καρδιά. Όσοι τον είδαν νόμισαν ότι κοιμόταν και ονειρευόταν όπως πάντα, αλλά αυτός ο ύπνος ήταν ο αιώνιος και χωρίς όνειρα, που τον ξημέρωσε σε μια άλλη πραγματικότητα.

14. Απόψε έχει αστροφεγγιά

Πάντα του άρεσαν του Άγγελου οι νύχτες με φεγγάρι και κυρίως εκείνες οι νύχτες που τα αστέρια, αμέτρητα, κάλυπταν όλο τον ουρανό και ξεχώριζαν μόνο κάποια μεγάλα και ονομαστά. Η άρκτος, ο πολικός αστέρας, ο γαλαξίας με τα εκατομμύρια δικά του αστέρια, ο αυγερινός, η πούλια... Κάπως έτσι έλεγε είναι και στον πλανήτη της γης τα πράγματα. Εκατομμύρια οι άνθρωποι, αλλά λίγοι είναι αυτοί που ξεχωρίζουν, που διακρίνονται, που μας συγκινούν, που αγαπάμε, που τους κοιτάμε και μερώνει η καρδιά και η σκέψη μας, που μπορεί να τους λέμε τον καημό και τις σκέψεις μας, να φανερώνουμε τα εσώψυχα και τα πάθη μας. Κάποια απ' αυτά τα επίγεια αστέρια είναι φυσικά οι δικοί μας άνθρωποι, δηλαδή της φαμελιάς μας, αλλά κάποια αστέρια που επίσης ξεχωρίζουμε είναι οι φίλοι οι καρδιακοί. Αυτοί που ταυτίστηκαν μαζί μας από τα μικρά τους χρόνια και συνδέονται μαζί μας ηλικιακά, διανοητικά, από άποψη νοοτροπίας, γούστου, ακόμα και ποδοσφαιρικής επιλογής και έγιναν κολλητοί μας.

Αυτά τα αστέρια λοιπόν πάντα λάμπουν μέσα στο δικό του στερέωμα, σκεφτόταν ο Άγγελος, και όμως έρχεται κάποτε η στιγμή που σβήνουν και χάνονται από τη ζωή μας για να λάμπουν προφανώς, κατά την ελπίδα μας, σε μια άλλη ζωή. Όμως, κι όταν σβήνουν από τη ζωή μας, πάντα θα υπάρχει ένας τρόπος από αυτόφωτα να γίνονται ετερόφωτα και έτσι να συντηρείται το φως τους σε ένα καντήλι, πάνω σε μια πλάκα

λευκού μαρμάρου που γράφει το όνομά τους και μνημονεύει το πέρασμά τους από δίπλα μας. Αυτά σκεφτόταν καθώς άναβε το καντήλι και το κερί του στο μνήμα της αξέχαστης φίλης του, της Χρύσας, που βασίλειψε το φως της μια μέρα ξαφνικά, χωρίς να το περιμένει κανείς. Αλλά και τώρα έξη χρόνια μετά κανένας δεν την θεωρεί απύσα, ούτε από τον ουρανό και τον γαλαξία της παρέας τους, ούτε και από την καθημερινή ανάμνηση των παλιών ιστοριών που συχνά διηγούνται στην παρέα. Κι όταν καμιά φορά τα όνειρα φέρνουν αυτά τα πρόσωπα κοντά του, πάντα με τη δροσιά της νιότης τα φέρνει, σα να μην άλλαξε τίποτε και ποτέ. Κανένας δεν μπορεί πραγματικά να καταλάβει γιατί να συμβαίνουν έτσι τα πράγματα στη ζωή και να διακόπτονται οι πιο ευτυχισμένες στιγμές μας από τη μια στιγμή στην άλλη. Γιατί να μη διαρκεί άραγε αυτή η αστροφεγγιά για χρόνια πολλά και γιατί να μην έχουν οι άνθρωποι την ζωή των αστεριών, κι ας μην είναι εκατομμύρια τα χρόνια τους, ας είναι έστω κάποιων εκατοντάδων, όταν βέβαια είναι καλά και ευχάριστα, γιατί ποιος θα δεχόταν να παρατείνεται εις τον αιώνα το κακό και η δυστυχία του.

Ο Άγγελος το είχε υποσχεθεί και προσπαθεί να το τηρεί, κάθε που θα ανάβει το καντήλι της μνήμης των γονέων του, να πυροδοτεί και τον αστερισμό της παλιάς του φίλης και να τη φαντάζεται ζωντανή, πρόσχαρη, δυναμική, καλαμπουρτζού, πειραχτήρι, ένα πλάσμα που ήταν συνώνυμο της ζωντανίας.

Από κείνο τον παλιό γαλαξία της παρέας λοιπόν έφυγε η Χρύσα, και αργότερα ο Στέλλιος, που για λίγο καιρό έλαμψε μαζί τους, οι άλλοι παραμένουν ακόμα εξαστράπτοντες και

φωτεινοί, αυτόφωτοι και δημιουργικοί να περιφέρονται περί τον άξονα της οικογένειάς τους ή της επαγγελματικής και της όποιας άλλης δραστηριότητας. Ο μικρός αυτός γαλαξίας σχηματίστηκε από πολύ-πολύ νωρίς, ακόμα θα λέγαμε από τις πρώτες τάξεις του σχολείου, αργότερα ενισχύθηκε από τη γειτονιά, και κατόπιν δέχτηκε και συγκολλήσεις από άλλους αστερισμούς. Οι περισσότεροι ήταν της ίδιας ηλικίας ή το πολύ να είχαν ένα ή δυο χρόνια διαφορά. Ο Άγγελος και η Μαρία ήταν ξαδέρφια, η Χρύσα κολλητή της Μαρίας, άρα και του Άγγελου, η Στέλλα αδερφή της Χρύσας, η Ελένη και η Πηνελόπη κολλητές της Στέλλας και επομένως κολλητές των άλλων. Ο Αποστόλης φίλος του Άγγελου από το σχολείο, ο Δημήτρης φίλος από το Γυμνάσιο, ο Χρήστος φίλος του Άγγελου αλλά και του Δημήτρη λόγω μαθηματικών, η Ευδοκία και οι Φανή αδερφές και φίλες κολλητές της Χρύσας και διά της εις άτοπον απαγωγής φίλες και κολλητές όλων των άλλων, η Βάσω, λίγο μεγαλύτερη, αλλά κόλλησε στην παρέα λόγω του Ανδρέα που ήταν ο μεγαλύτερος και διετέλεσε δάσκαλος στη ζωγραφική κάποιων παιδιών της παρέας και λόγω του εκρηκτικού χαρακτήρα του γινόταν εύκολα φίλος όλων, ο Γιάννης ξάδερφος της Βάσως από τα τελευταία μέλη της παρέας και αποτελούσε την πιο αστείρευτη απίθανη πηγή ανεκδότην και γέλιου.

Όλοι χαρούμενοι και ονειροπόλοι, με ματιά που έλαμπε από χαρά και νιότη, με μια απίστευτη ενοποιητική δύναμη που χαρακτήριζε την παρέα και έβγαζε προς τα έξω μια καλλιέργεια, που δεν συναντούσες σε άλλες παρέες της ηλικίας τους. Με διαφορετικές οικογενειακές καταβολές αλλά με μια

ενιαία κουλτούρα, κοινή σκέψη που τους βοηθούσε να χαίρονται ο ένας την παρουσία του άλλου, ο ένας συμπλήρωνε τον άλλον, και αυτό ήταν που τους έκανε όχι μόνο να έχουν αγάπη μεταξύ τους αλλά και σεβασμό. Όταν λοιπόν αυτός «ο μικρός γαλαξίας» είχε την σύνοδό του, έπιαναν την κιθάρα και το τραγούδι και ημέρευε η ψυχή σου να τους ακούς καθώς γύριζαν από τα Λουτρά ή το Αηδονάκι, και άφηναν ένα-ένα τα κορίτσια της παρέας στα σπίτια τους, μες στα άγρια μεσάνυχτα, «χαράματα η ώρα τρεις θάρθω να σε ξυπνήσω...».

Το πάρκο της πόλης συχνά έπαιρνε νιότη απ' τη νιότη τους και οι μουσικές τους απλώνονταν μέσα στους κήπους ή τα σκαλοπάτια του Β' Δημοτικού που φιλοξενούσαν την πολυάριθμη παρέα.

«Τ' αστέρι του βοριά
θα φέρει ξαστεριά,
μα πριν χαθεί
μέσα στο πέλαγο πανί
θα γίνω κύμα και φωτιά
να σ' αγκαλιάσω ξενιτιά...»,

ο Στέλιος έπαιζε κιθάρα και φουσαρμόνικα συγχρόνως και όλη η παρέα τραγουδούσε τριγύρω του. Τραγουδούσαν ωραία, είχαν καλές φωνές, τόσο που η Ευδοκία αργότερα διέπρεψε στο κλασικό τραγούδι κάνοντας μάλιστα καλές σπουδές. Την ίδια τραγουδιστική διάθεση έβγαζαν κι όταν συγκεντρώνονταν σε κάποιο σπίτι ή με την ευκαιρία κάποιας γιορτής, έτσι για ένα κρασάκι, ή για να ακούσουν τους καινούργιους δίσκους που αποκτούσε κάποιος από την παρέα, δεν το'χαν σε τίποτα να αρχίσουν το τραγούδι και το χορό. Η απίστευτη ανεκδοτολο-

γική συλλογή του Ανδρέα και του Γιάννη δεν στέρευε ποτέ, μάλιστα κάποιες φορές το γέλιο ξεκινούσε πριν από το ανέκδοτο γιατί ο Γιάννης με το που ξεκινούσε την αφήγηση τον έπιανε νευρικό γέλιο και παρέσυρε τους πάντες σε ένα ανεξήγητο γέλιο για ένα ανέκδοτο που... δεν είχαν ακούσει ακόμα. Κι όμως κάποτε «οι συνάξεις του γαλαξία» και οι αστροφεγγιές του άρχισαν να λιγοστεύουν, καθώς τα χρόνια περνούσαν και ξεκινούσε για τον καθένα κι ένας αγώνας επιβίωσης ή σπουδών. Τα φοιτητικά χρόνια πέρασαν όμορφα και ως συνήθως είναι τα ωραιότερα χρόνια της νιότης. Ο καθένας πήρε το δρόμο του. Ο Αποστόλης στο Χημικό, η Μαρία στη λογιστική, η Χρυσούλα μετά από κάποιες σπουδές σε σχολή γραμματέων διορίστηκε στο Δημόσιο, η Στέλλα έφυγε για το Παρίσι, ο Κώστας στη Δασολογία, ο Δημήτρης στο μαθηματικό, η Βάσω στην Αγγλική φιλολογία, ο Γιάννης στο μικρό πολυτεχνείο, ο Χρήστος στο πολυτεχνείο ηλεκτρολόγος -μηχανολόγος, η Φανή στο οικονομικό, η Ελένη στην αρχιτεκτονική, η Πηνελόπη στη νομική, ο Στέλιος στο ωδείο, ο Ανδρέας διέπρεψε ως ζωγράφος, ο Άγγελος πραγματοποίησε το όνειρό του να σπουδάσει θεολογία και να ξεκινήσει μεταπτυχιακά. Όμως παρόλη την ευθύνη των σπουδών δεν ξέχασαν την πόλη και την παρέα και τουλάχιστον κάθε εβδομάδα σαν διαβατάρικα πουλά ξαναγυρνούσαν στη φωλιά τους. Συνέπεσε εκείνο το διάστημα, την εποχή της μεταπολίτευσης, να δημιουργηθεί και η πρώτη πολιτιστική προσπάθεια στο Λαγκαδά και φυσικά όλη η παρέα εντάχθηκε σ' αυτήν και αποτέλεσε για αρκετά χρόνια το εφαλτήριο του πολιτισμού στην μικρή επαρχία. Όταν δε ήρθε ο καιρός και ανέλαβαν και τη διοίκηση του

Συλλόγου, τότε η πόλη γνώρισε μια άλλη εποχή. Εκδηλώσεις, εκθέσεις ζωγραφικής, συναυλίες, ρεσιτάλ κιθάρας με τον Στέλιο που καταξίωνονταν στον χώρο του, όντας μαθητής των πιο διάσημων κιθαριστών, μαθήματα ζωγραφικής από τον Ανδρέα, οργάνωση βιβλιοθήκης, εκδηλώσεις παράδοσης και λαογραφίας, λογοτεχνικά βραδινά, εκδηλώσεις που οι αφίσες γράφονταν στο χέρι και το βράδυ ακολουθούσε τοιχοκόλληση. Μια παρέα κατάφερε να βάλει φωτιά πολιτισμική στην πόλη και να απολαμβάνει τον σεβασμό των συγχωριανών τους. Σαν τώρα θυμάται ο Άγγελος τις απίθανες ποδηλατάδες στη λίμνη ή τα Λουτρά και ο κόσμος αντιλαλούσε από τα τραγούδια τους ή, κι όταν ακόμα πήγαιναν έξω για καφέ, έδιναν στον μαγαζάτορα μια κασέτα με τη μουσική που ήθελαν να ακούγεται. Έτσι με αυτό τον τρόπο συνέβαλλαν στο άκουσμα μιας πιο ποιοτικής μουσικής, σε περιόδους μάλιστα που, λόγω της επταετίας, τα μουσικά γούστα του λαού είχαν σταματήσει στον ΛΕ-ΠΑ και τον Καφάση και είχαν πάρει τον κατήφορο. Οι συζητήσεις της παρέας δεν εξαντλούνταν στην καθημερινότητα, ούτε κρατούσε ο καθένας ένα κινητό για να κλείνεται στον κόσμο του όπως σήμερα, αλλά κοιτάζονταν στα μάτια, πείραζε ο ένας τον άλλον, έκαναν χιούμορ, όμως συχνά τους άκουγες να διαφωνούν για τον Σεφέρη η τον Βάρναλη, και να μιλούν για τον Ελύτη και τον Καβάφη, καθώς ετοίμαζαν τα λογοτεχνικά βραδινά του Συλλόγου. Αυτό επίσης που χρεώνεται η παρέα είναι η θεατρική αγωγή που επιχειρήθηκε με την κάθοδο στο Κρατικό Θέατρο της Θεσσαλονίκης τουλάχιστον κάθε δεκαπέντε μέρες, όπου δύο λεωφορεία κόσμος παρακολουθούσε θεατρικές παραστάσεις ή ξεναγούνταν αργότε-

ρα στο Μουσείο και την Άνω Πόλη. Ο αέρας πολιτισμού της μεταπολιτευτικής περιόδου έφερε στη Θεσσαλονίκη μεγάλα ονόματα της τέχνης και της μουσικής και αυτό αποτέλεσε μια καλή ευκαιρία για να ακούσουν από κοντά Θεοδωράκη, Μαρκόπουλο, Χατζηδάκι, να δουν τα έργα του Τσαρούχη και άλλων μεγάλων της τέχνης και να πλουτίσουν πραγματικά τη γνώση τους παράλληλα με τις σπουδές τους και τις άλλες ενασχολήσεις τους. Η πόλη τους μπορεί να μην πρόσφερε πολλά, είχε όμως ωραία ταβερνάκια και καλούς ανθρώπους με μια καλή παράδοση στο τραγούδι και το χορό και πρόσφεραν αυτοί ζωντάνια και κέφι. Έτσι δεν υπήρχε Σαββατοκύριακο που να μη έβγαινε όλη μαζί η παρέα, ή από τους ενδημούντες στο Λαγκαδά οι περισσότεροι, για να ταραξουν τα λιμνάζοντα ύδατα. «Αηδονάκι», «Λίντο», «Λουτρά», «Καλύβια», «Ο Ρουμάνος», «Ο Μήτας», όλη η πόλη γεμάτη ταβερνάκια. Οι πρωτομαγιές και οι εκδρομές στη Λίμνη και τα Λουτρά θα μείνουν παροιμιώδεις, αφού έβλεπες 14 άτομα πάνω σε αυτοκινητάκι ροny που ξεχείλιζε από νιάτα, να εκδράμει προς τα... εξώτερα της πόλης με τραγούδια και γέλια. Η εκδρομή στις Σέρρες, για να επισκεφτούν τον Αποστόλη που υπηρετούσε τη στρατιωτική του θητεία, έμεινε αποτυπωμένη σε κάποιες φωτογραφίες, για να θυμίζει το χτες, και οι εκδρομές με τα άλλα παιδιά του Πολιτιστικού άφησαν εποχή. Όταν δε ο Ανδρέας με την Βάσω έκαναν το δικό τους σπιτικό, τότε υπήρχε πάντα ένα ανοιχτό σπίτι να τους φιλοξενεί τις χειμωνιάτικες βραδιές. Άλλοτε πάλι το σπίτι της Χρύσας είχε πάντα μια ανοιχτή πρόσκληση για καφέ ή για ακρόαση των νέων δίσκων, μια και διέθετε αρκετά πλούσια δισκοθήκη. Ο καιρός περνούσε και τα παιδιά γινόταν πλέον άνδρες και τα κορίτσια γυναίκες, ζαρ-

κάδια έτοιμα να ξαμοληθούν στο κυνήγι και να δοκιμάσουν τις αντοχές τους στη ζωή. Ο Αποστόλης παίρνει το πτυχίο του και γιορτάζεται το γεγονός στην ταβέρνα του ΡΟΥΜΑΝΟΥ μετά μουσικής συνοδείας, ενώ λίγο αργότερα φεύγει για την Αθήνα για να ξεκινήσει την καριέρα του ως χημικός σε μια πολυεθνική εταιρεία. Το τελευταίο βράδι αφού αποχαιρέτησε όλη την παρέα και η συγκίνηση για τον πρώτο αποχαιρετισμό ύγραινε τα μάτια λιγάκι και άνοιξε τις αγκαλιές διάπλατα, με τη συμβουλή «μη μας ξεχάσεις», έμεινε με τον Άγγελο να βολτάρουν στην πόλη μέχρι τις τρεις τα χαράματα και να θυμούνται τα παλιά ή να καταστρώνουν σχέδια για το μέλλον. «Θα μιλάμε, θα σου γράφω, γράφε μου και συ σε παρακαλώ να μαθαίνω νέα σας...». Μετά από μια βδομάδα σ' ένα γράμμα του θα αφηγείται την ζωή της πρωτεύουσας και θα σημειώνει πως «τελικά παραμένω ο τελευταίος επιζών ρομαντικός της Αθήνας». Την απουσία του Αποστόλη καλύπτει ο ερχομός της Στέλλας από το Παρίσι που με τη ζωντάνια και το χιούμορ της θα γλυκάνει το κενό. Έφερε μαζί της μάλιστα και μια φίλη της γαλλιδούλα τη Μαρτίνα, η οποία ένωσε πραγματικά για ένα μήνα τι θα πει Ελλάδα. Ανέβηκε τότε και ο Αποστόλης με άδεια από την Αθήνα και περάσανε αξέχαστες μέρες.

Ο στρατός αρκετές φορές χώρισε την παρέα, αλλά επειδή το κοριτσομάνι ήταν περισσότερο υπήρχε πάντα μια συμπαγής μάζα που κρατούσε την παρέα ζωντανή και πάντα όμορφη.

Σε λίγο έπαιρνε το πτυχίο του και ο Δημήτρης, έτσι το γεγονός γιορτάστηκε στη Θεσσαλονίκη σε ένα σπίτι που νοίκιαζε με τον Άγγελο και τον Γιώργο. Ένα φοιτητικό πάρτυ που

αναστάτωσε την πολυκατοικία τόσο, που χρειάστηκε τελικά η αστυνομία για να σταματήσει τη χαρά και σε κάποιους μήνες να κάθεται ο Δημήτρης στο εδώλιο για διατάραξη κοινής ησυχίας. Ευτυχώς ο δικαστής έδειξε την επιείκειά του στον νεαρό επιστήμονα με την συμβουλή «πήγαινε και μηκέτι αμάρτανε». Η παρέα συχνά μεγάλωνε με την προσκόλληση κι άλλων φίλων που συνέβαλλαν στο καλό κλίμα, όπως η Άννα, η Έλενα, η Χαρούλα, η Γεωργία, η Μαρκέλλα, η Όλγα και άλλοι.

Αυτή η ζωντάνια άρχισε να υποχωρεί όταν τα παιδιά δεν ήταν πια παιδιά και τα προβλήματα της επιβίωσης άρχισαν να γίνονται καθημερινότητα. Ο Ανδρέας και η Βάσω έγιναν γονείς, η Μαρία και ο Γιάννης αποφάσισαν να βαδίσουν μαζί για το υπόλοιπο του βίου τους, που τον ευχηθήκαμε ανθόσπαρτον όλη μαζί η παρέα στο γάμο τους, τα άλλα κορίτσια έφυγαν για Θεσσαλονίκη, όπου ξεκίνησαν την καριέρα τους, ο Άγγελος βρήκε δουλειά στο πανεπιστήμιο ως βοηθός καθηγητή και ακολούθησε ακαδημαϊκή καριέρα, ο Δημήτρης έμεινε στο Λαγκαδά να παιδεύει τον κόσμο με μαθηματικούς τύπους, η Στέλλα διορίστηκε σε νησί ως καθηγήτρια Γαλλικών, ο Χρήστος αφού τέλειωσε το πολυτεχνείο εγκατέλειψε τα εγκόσμια και αφιερώθηκε στο Θεό μονάζοντας σε ένα μοναστήρι, ενώ ο Στέλλιος συνέχισε την αγάπη του με την κιθάρα και έγινε καθηγητής μουσικής, ο δε Κώστας διορίστηκε Δασάρχης Χαλκιδικής.

Με τα χρόνια που πέρασαν, οι πιο πολλοί έκαναν σπιτικά δικά τους, απέκτησαν παιδιά, κοιλίτσα, φαλάκρα, τεχνητή οδοντοστοιχία και γέφυρες, μαζί με χολιστερίνες, τριγλικερίδια και τα σχετικά της ωριμότητας. Πάντως ένα δεν άλλαξε, η αγάπη και η φιλία μεταξύ τους, κι όταν ακόμα δεν βλέπονται

συχνά, μια λαχτάρα πάντα θα υπάρχει για μια μάζωξη κι ένα βραδινό κρασάκι.

Όλα αυτά σαν ταινία πέρασαν από τη σκέψη του Άγγελου καθώς άναβε το καντήλι της Χρύσας και μετά του Στέλιου, που ακόμα το χώμα που τον σκέπαζε ήταν νωπό. Πόσα όνειρα, πόση χαρά, πόση ζωντάνια, πόση τρέλα νεανική, πόσες κρυφές αγάπες, πόση προσπάθεια για τη ζωή και την επιβίωση και να τώρα σκεπασμένα με το χώμα της λησμονιάς. Το άναμμα όμως αυτού του καντηλιού ίσως κάτι σήμαινε για τον Άγγελο, ότι όσο καιρό κι αν διαρκέσει το πέρασμά μας από τούτη την πλάση, αυτό που τελικά μένει είναι η αγάπη που κερδίσαμε και δώσαμε και οι φιλίες που στηρίχθηκαν σ' αυτή την άδολη αγάπη. Έκλεισε για μια στιγμή τα μάτια του, για να ξαναφέρει στη μνήμη του εκείνη την απίστευτη «αστροφεγγιά» της ζωής του, με όλα εκείνα τα αστέρια-τους αδελφικούς φίλους- που ομόρφυναν τη ζωή του και τη ζωή των άλλων, και σκέφτηκε πως αυτό τελικά μπορεί να είναι το καλύτερο φυλαχτό από την νιότη του, οι μνήμες που δεν πληγώνουν. Ήθελε να κλάψει, να φωνάξει ένα προσκλητήριο παρόντων, αλλά σκεφτόταν πως η λέξη ΑΠΩΝ θα πλήγωνε ακόμα περισσότερο τη μνήμη. Έβαλε το χέρι του στην τσέπη και έβγαλε μια μικρή φουσαρμόνικα, αυτή που του δίδαξε κάποτε ο Στέλιος να παίζει, και έπαιξε λίγες νότες από ένα αγαπημένο τους τραγούδι:

«Τώρα που θα φύγεις πάρε μαζί σου
για φυλαχτό, μυρτιά και πικροδάφ-
νη και της Φρακγογιαννούς τα πάθη,
και σώσε τη ζωή σου μ' αγρύπνια και

μαράζι, για του καιρού τ' αγιάζι, και
για την αμοιβή σου, νερό του παρα-
δείσου θα γινώ».

Είχε πάρει να βραδιάζει, τα πρώτα αστέρια είχαν αρχίσει να ξεπροβάλλουν στον ουρανό της γενέθλιας πόλης τους. Σήκωσε το κεφάλι ανάμεσα απ' τα κυπαρίσσια, “απόψε έχει αστροφεγγιά”, είπε και κοίταξε ψηλά να διαβάσει τον ουρανό, η μικρή και μεγάλη άρκτος, η πούλια, ο αυγερινός, ο πολιτικός αστέρας, και να εκεί μέσα στην απεραντοσύνη τ' ουρανού νόμισε πως ξεχώριζε κι όλας τη Χρυσούλα, τον Στέλιο, και τα άλλα παιδιά της παρέας να του χαμογελούν ο καθένας από τον δικό του τόπο και με το δικό του χαρακτηριστικό χαμόγελο. Όλοι μαζί στο στερέωμα της ζωής του αποτελούν πλέον τον δικό τους γαλαξία που φωτίζει τον δρόμο και τροφοδοτεί τη μνήμη του με αγάπη και αναμνήσεις.

15. Επιστρέφοντας

Το τραίνο διέσχιζε τον κάμπο νωχελικά, ο χαρακτηριστικός μονότονος ήχος της μηχανής του έφερνε μια γλυκιά νύστα στα μάτια, αλλά αυτός προσπαθούσε να κρατήσει πάση θυσία τα μάτια του ορθάνοιχτα, ήθελε να δει, να θυμηθεί, να γνωρίσει, να ξαναζωντανέψει μέσα του η μνήμη των παλιών, να τεστάρει τη δύναμη του μυαλού του, αν μπορεί να ξαναφέρει πίσω μνήμες και εποχές, να συγκρίνει, να δοκιμάσει τη δύναμη της ψυχής του σ' αυτό το δρόμο της επιστροφής. Ένας κόμπος στο λαιμό τον συνόδευε από την ώρα που μπήκε στο τραίνο. Εν πολλοίς το τοπίο του ήταν άγνωστο, πρωτόγνωρο, αλλά συμπαθητικό. Έδειχνε μια εικόνα ανάπτυξης και αλλαγής, τελείως διαφορετικό από την εικόνα που είχε μέσα του ή που του είχαν δημιουργήσει επιμελώς για την περιοχή. Βέβαια τον ίδιο δρόμο τον είχε κάνει και πάλι πριν από σαράντα τέσσερα χρόνια, περπατώντας πάνω στις σιδηροτροχιές μέχρι να φτάσει στη νέα του πατρίδα, αλλά τότε ήταν μια πορεία μέσα στη νύχτα, μέσα στο άγνωστο, το τελείως άγνωστο, που συνοδεύονταν με μια ελπίδα για κάτι καλύτερο. Τώρα, τόσα χρόνια μετά, δεν ξέρει ακόμα αν κατάφερε να δικαιωθεί αυτή η ελπίδα του, ή αν όντως αυτή η νυχτερινή πορεία τον έφερε κάποια μέρα σε μια ηλιόλουστη ζωή, όπως του την περιέγραφαν. Θα ήταν γύρω στα είκοσι τρία τότε ο Σταύρος Παπαμάρκος, ντυμένος με τη στολή του φαντάρου ακόμα, μια και η κατοχή τέλειωσε και η πατρίδα βρισκόταν στην πιο

άσχημη φάση της όταν ξεκίνησε αυτή την πορεία μέσα στη νύχτα, με μια ομάδα παιδιών και μεγάλων συντρόφων του. Το όνειρο για μια πατρίδα ελεύθερη από ξένους και ντόπιους κατακτητές θέρεινε μέσα του και του έτρωγε τα σωθικά αυτή η ακατανόητη συνθηκολόγηση και η παράδοση των όπλων στους Εγγλέζους, που με τόση θυσία κράτησε στα χέρια του και με τόσες επιπτώσεις στη ζωή του. Η θητεία του στο στρατό δεν τον γέμιζε, ήθελε κάτι πιο δυνατό, πιο μεθυστικό, πιο ρωμαλέο, πιο αντάρτικο και αφήνοντας το ένστικτό του να τον οδηγήσει, σκέφτηκε πως μπορούσε να πολεμήσει για την πατρίδα αλλά από άλλο μετερίζι, από τη μεριά του βουνού, από την πλευρά των ανταρτικών ομάδων. Πήρε λοιπόν το όπλο του και εξαφανίστηκε πάνω στα βουνά αναζητώντας την λευτεριά και τη δική του και της πατρίδας. Η οργάνωσή του και η διασύνδεσή του ήταν εύκολη υπόθεση και οργανωμένη από τους ανθρώπους που είχαν ως έργο τους να προωθούν αγωνιστές στο βουνό και να ενισχύουν την εθνική αντίσταση. Δεν ήταν εύκολα τα πράγματα, αλλά τελικά επιβίωσε και πολλές φορές ένωσε πως οι μέρες του δεν ήταν τελικά μετρημένες για να τελειώσουν σε έναν πόλεμο ή σε μια μάχη. Κάποιες στιγμές, καθώς τα μάτια του έκλειναν από τη κούραση του ταξιδιού, σκόρπιες εικόνες περνούσαν φευγαλέα από μπροστά του φέρνοντας το παρελθόν στο παρόν. Αυτό συνέβαινε συχνά στη ζωή του που θαρρείς πως έκανε πάντα ένα φλας-μπακ, μια ξαφνική λάμψη, μια γρήγορη εικόνα, μια στιγμή που ήθελε να τον ξαναγυρίσει σε μια πραγματικότητα που την απώθησε πάντα, γιατί πληγωνόταν από την ανάμνηση τέτοιων σκληρών γεγονότων. Ήθελε να ξεχάσει ό,τι παλιό του έξυνε

πληγές, ό,τι του θύμιζε πατρίδα, σπίτι, οικογένεια, χωριό, γειτονιά, φίλους και γνωστούς, αγάπες και έρωτες νεανικούς. Ήθελε να ξεχάσει ακόμα και εκείνη τη σκοτεινή νύχτα που με μια παρέα παιδιών, ντυμένα στο χακί ή στα κουρέλια του αντάρτη πεζοπορούσαν για μια άλλη γη, που νόμιζαν ότι θα στήριζε τον αγώνα τους για να λευτερώσουν τη δική τους πατρίδα. Μέσα σε λίγο καιρό κατάλαβε πως η πραγματικότητα ήταν τελείως διαφορετική, αλλά πλέον έμελε αυτό το τόλμημα να μην επιδέχεται αλλαγή, είναι από τα λάθη που δεν διορθώνονται «μετά την απομάκρυνση εκ του ταμείου», και η πορεία του πλέον ήταν προδιαγεγραμμένη, σε άλλες συντεταγμένες, σε άλλο προγραμματισμό σχεδιασμένο από άλλους, απλά αυτός ξένος σε μια ξένη χώρα που ήταν πλέον, θέλοντας και μη, η νέα του πατρίδα, όφειλε να προσαρμοστεί σε άλλα δεδομένα ζωής, νοοτροπίας και πρακτικής. Η καθοδήγηση του κόμματος του υπέβαλλε την ιδέα ότι η ίδια η πατρίδα του ήταν πλέον εχθρός του, όχι μόνο γιατί τον κυνηγούσε με μια καταδίκη από το στρατοδικείο για λιποταξία, αλλά κυρίως γιατί, χωρίς να τον ρωτήσει αυτόν κανείς, έγινε μια αστική δημοκρατία με συμμάχους χώρες που η δική του λογική δε τις ενέκρινε και βέβαια εκπροσωπούσαν την διεθνή καπιταλιστική νοοτροπία. Τότε του φαινόταν όλα λογικά και σίγουρα, μια πατρίδα που ζητά την κεφαλή του επί πίνακι και τον θεωρεί λιποτάκτη γιατί απλά δεν πολέμησε από τις δικές της σειρές τον εχθρό αλλά από την πλευρά του βουνού, του φαινόταν όντως πολύ άστοχο και βαρύ. Αργότερα κατάλαβε το βάρος αυτής της καταδίκης του, που πλέον του έκλεινε κάθε δρόμο για την πατρίδα, κάθε ελπίδα επιστροφής, κάθε σκέψη να γυ-

ρίσει στο σπιτικό του όπως όλα τα παιδιά του χωριού του, να αγκαλιάσει τη μάνα του, τα αδέρφια του, τους φίλους του, την Ελένη, το κορίτσι που του είχε πει πως θα τον περίμενε ως να τελειώσει ο πόλεμος.

Φαίνεται όμως πως ο πόλεμος τελικά δεν τέλειωσε ποτέ, ή μάλλον άργησε περίπου σαράντα τέσσερα χρόνια να τελειώσει γι' αυτόν, μια και μόλις το 1984 δόθηκε πλήρης πολιτική αμνηστία και κατάφερε να μπει σε ένα τραίνο και να γυρίσει εκεί που πλέον δεν τον περίμενε καμιά Ελένη, καμιά μάνα, κανένας πατέρας, παρά μόνο δυό αδέρφια και μερικά ανίψια. Ένα τηλεγράφημα, που έγραφε «πήρα άδεια και έρχομαι μόλις τα καταφέρω», ενημέρωνε απλά τα αδέρφια του για τα ευχάριστα.

Αναθυμόταν τώρα αυτά τα σαράντα τέσσερα χρόνια, τις δυσκολίες, τον άλλο πόλεμο της επιβίωσης, χαιρόταν απ' τη μια που δεν ήταν στην πατρίδα για να ζήσει από κοντά τη φρίκη του εμφυλίου και να βλέπει να σκοτώνει αδελφός τον αδελφό, αλλά από την άλλη ήθελε να είναι κοντά για να βοηθήσει στο να ορθοποδήσει η οικογένεια. Το πήρε απόφαση, τους είχε ξεχάσει και τον είχαν ξεχάσει, γιατί και το καθεστώς της νέας πατρίδας δεν ήταν εύκολο στο να δέχεται την διακίνηση των ιδεών και των αισθημάτων. Η αλληλογραφία πάντα ελέγχονταν και από τις δύο πλευρές και ίσως μερικές φορές κινδύνευαν να μπουκωθούν σε μπελάδες όσοι αλληλογραφούσαν μαζί του.

Ακόμα έμαθε πως, αφού η άρχουσα τάξη στην πατρίδα δεν βρήκε αυτόν για να τον δικάσει, με όλη την άνεσή της έβγαλε τα απωθημένα της στα αδέρφια του, που πλήρωσαν σκληρά

την συγγενική τους σχέση με έναν λιποτάκτη από τον εθνικό στρατό, και βέβαια έπρεπε να κάνουν δήλωση ότι αποκηρυσσούν αυτόν και τις ιδέες του. Ε... ποιος αδελφός θα πουλούσε τον αδερφό του γιατί είχε άλλες ιδέες; Έτσι η φυλακή και η εξορία που λογικά περίμενε αυτόν, τον Σταύρο Παπαμάρκο, δέχτηκε στην αφιλόξενη αγκάλη της τον αδερφό του και την αδερφή του, που σπατάλησαν κάποια περίοδο της ζωής τους στη Γυάρο. Αυτός αντίθετα κατάφερε να στηριχθεί στις δυνάμεις του, να βρει κάποια δουλειά, να υποταχθεί βέβαια στις αρχές του κόμματος που ήθελε απλά υπακοή και πίστη ότι άμα θέλει ο γάιδαρος να πετάξει μπορεί να πετάξει, βρήκε μια γυναίκα που δέχτηκε να κάνουν οικογένεια, παρ' όλο που δεν ήταν της ίδιας εθνικότητας, έμαθε καλά τη Βουλγαρική γλώσσα και πολιτογραφήθηκε πλέον πολίτης μια άλλης χώρας. Έκτοτε οι ανάγκες του βίου και το μέγαλωμα των παιδιών τον έκαναν να ξεχάσει και ρίζες και αδέρφια και πατρίδα. Ίσως και το ότι τα αδέρφια του υπέφεραν εξ αιτίας του να του δημιουργούσε ένα κάρο ενοχές που ήθελε να θάψει βαθιά μέσα του. Μόνο στα όνειρά του κάποιες φορές έβλεπε την αυλή του σπιτιού τους με τη μουριά και το πλατάνι, γεμάτο κόσμο, φίλους και γνωστούς να γελούν και να χαίρονται κι αυτός να στέκει παράμερα, χωρίς να έχει το κουράγιο να πλησιάσει, γιατί αισθανόταν ξένος και άγνωστος ανάμεσά τους. Κι όμως τους ήξερε όλους, γνώριζε και θυμόταν τα πρόσωπά τους, κάποτε έπαιξε στα νιάτα του μαζί τους, κρυβόταν μαζί στην μεγάλη ψαρόβάρκα που υπήρχε στην αυλή τους, τραγούδησαν κάτω απ' το μεγάλο πλατάνι της αυλής, δοκίμασαν το κρασί από το πατητήρι τους και μεθούσαν από χαρά, χάραζαν

με το σουγιά τους πάνω στο κορμί του γεροπλάτανου καρδιές με τα ονόματά τους, αλλά να τώρα... τι όνειρο κι αυτό... ένας δισταγμός τον κρατούσε, θαρρείς, δεμένο στη θέση του, του βάραινε τα πόδια και αυτός ο κόμπος στο λαιμό, βρε αδερφέ, κόντευε να τον πνίξει, του έκλεινε, θαρρείς, τον αέρα, δεν μπορούσε να ανασάνει και τότε ξυπνούσε τρομαγμένος και πεταγόταν κάθιδρος από το κρεβάτι του. Το ίδιο όνειρο για πολλά χρόνια.

Το τραίνο συνέχιζε την πορεία του προς τη Σαλονίκη και σε είκοσι λεπτά θα έφτανε στον προορισμό του. Ανασκουμπώθηκε, ετοίμασε την βαλίτσα του για να είναι έτοιμος για την αποβίβαση, έριξε λίγο νερό στο πρόσωπό του, χτένισε τη χωρίστρα του και έριξε μια τελευταία ματιά έξω από το παράθυρο. Τα στάχια καθώς χρύσιζαν στον κάμπο και τα καλαμπόκια, με τη δική τους πράσινη απόχρωση, έβαζαν τη δική τους πινελιά στον πίνακα της περιοχής και σου έδιναν την αίσθηση μιας άλλης γης της επαγγελίας. Περασμένο μεσημέρι προς το απόγευμα και σε λίγο το ξαφνικό φρενάρισμα του μηχανοδηγού τους ειδοποιούσε για το τέρμα του ταξιδιού τους.

Βγήκε από το τραίνο και τα πόδια του πάτησαν μετά από σαράντα τόσα χρόνια το χώμα της Σαλονίκης, αυτό που είχε πατήσει για τελευταία φορά όταν πήγαινε να καταταχτεί στρατιώτης στη Θήβα, γύρω στο '42. Ένα κύμα σαν ρεύμα ηλεκτρικό διαπέρασε το κορμί του. Στήλωσε τα πόδια του καλά στο χώμα για να αισθανθεί το βάρος του πάνω σ' αυτό. Πόσες σκέψεις δεν διέτρεξαν εκείνη την ώρα το μυαλό του και ίσως θα καθόταν ακόμα εκεί αποσβολωμένος, αν δεν τάραζε τη στιγμή αυτή η φωνή του ταξιτζή που τον ρωτούσε αν

περίμενε κάποιον άλλον ή αν ήθελε να τον πάει κάπου αυτός. Έγνεψε καταφατικά και άνοιξε το πορτ-μπαγκάζ για να βάλει τη βαλιτσούλα του. Δεν είχε πάρει μαζί του πολλά πράγματα, δεν ήξερε πόσες μέρες θα μείνει, δεν προγραμματίσε τίποτα. Το ταξί έκοψε από το σταθμό αριστερά και βγήκε στο Βαρδάρι για να πάρει την οδό Λαγκαδά.

- Πού πάμε;
- Ευθεία για Λαγκαδά.
- Στην οδό ή στο χωριό;
- Στο χωριό, απάντησε ο Σταύρος.

Η διαδρομή του γεννούσε αναμνήσεις. Δεν άλλαξαν και πολλά πράγματα, παρατήρησε. Τα βασικά σημεία της διαδρομής παρέμειναν όπως τα θυμόταν, το Λεμπέτ, το ψυχιατρείο, το στρατόπεδο του Παύλου Μελά, τα καπνεργοστάσια, όλα όπως τα ήξερε. Ο ταξιτζής ήθελε κουβέντα και άρχισε να ρωτά λεπτομέρειες αδιάκριτες, για το από πού είναι, πού πάει, που μένει. Ο Σταύρος ήταν λιτός στις απαντήσεις του και του έδωσε να καταλάβει ότι ήταν κουρασμένος από το ταξίδι και ήθελε να απολαύσει τη διαδρομή.

Η κατηφόρα του Δερβενίου με τα θεόρατα πλατάνια σχημάτιζε ένα υπέροχο πράσινο τούνελ που κάτω του περνούσαν τα αυτοκίνητα απολαμβάνοντας τη δροσιά τους. Το ταβερνάκι του κυρ-Θεοφάνη σχεδόν όπως το άφησε με ελάχιστες παρεμβάσεις και, μόλις πήγαινες διακόσια μέτρα παρακάτω η πρώτη εικόνα του Λαγκαδά ερχόταν μπροστά σου. Νωχελικός, ξαπλωμένος βαριεστημένα στον κάμπο, μέσα στο πράσινο και τα νερά, σηματοδοτούσε την περιοχή της ευφορίας και του πλούτου. Περνώντας τα Λαγυνά, στα δεξιά ξεχώριζε η λίμνη και

κάλυπτε ένα μεγάλο μέρος της περιοχής, μια και ήταν μια από τις μεγαλύτερες της Ελλάδας. Αυτή η λίμνη έφερε στη μνήμη του τον αγώνα του πατέρα του και των γειτόνων του, που πάλευαν να αναστήσουν και να θρέψουν τις οικογένειές τους και να τα φέρουν βόλτα στη ζωή.

Τι έγινε άραγε η βάρκα της αυλής μας, σκέφτηκε για μια στιγμή. Φτάνοντας στο Περιβολάκι είδε αριστερά την μεγάλη τούμπα και δεξιά τον κάμπο να απλώνεται καταπράσινος από τα καλαμπόκια. Καταστήματα, εργοστάσια, βιοτεχνίες, ταβέρνες, τα περίφημα «ΚΑΛΥΒΙΑ», γνωστή ταβέρνα της περιοχής, πήραν τη θέση των παλιών χωραφιών και φυσικά έδωσαν άλλη ζωή στον τόπο.

Φτάνοντας στην είσοδο της πόλης, καμάρωσε την νέα γέφυρα, γιατί είν' αλήθεια ότι αυτός είχε ακόμα την εικόνα της γκρεμισμένης από τους Γερμανούς σιδερένιας γέφυρας το 1944, καθώς αποχωρούσαν από τη χώρα και έβαζαν την τελευταία πινελιά στον πίνακα του τετραετούς αίσχους, ανατινάζοντας ό,τι έβλεπαν μπροστά τους.

Ναι δεξιά κι αριστερά θυμόταν τα δύο στρατόπεδα, αλλά μετά άρχιζε να ξεδιπλώνεται μπρος στα μάτια του μια άγνωστη γι' αυτόν πόλη.

Το Α' Δημοτικό δεν υπήρχε όπως το ήξερε, είχε στη θέση του χτιστεί νέο και μεγάλο σχολείο, παρακάτω η Αγιά-Παρασκευή, που τότε την είχε αφήσει μισοχτισμένη και δίπλα την ξύλινη εκκλησία, τώρα την έβλεπε ολοκληρωμένη και στη θέση του παλιού πάρκου χτισμένο ένα μεγάλο κτήριο, προφανώς σκέφτηκε θα είναι κάποια Μητρόπολη.

Το σπίτι τους το γνώρισε αμέσως, καθώς δεν είχε αλλάξει

σχεδόν καθόλου, και είπε στον ταξιτζή να σταματήσει. Κατέβηκε, πλήρωσε, χαιρέτισε ευχαριστώντας και πήρε το βαλιτσάκι του στο χέρι. Έκανε πέντε βήματα και τα πόδια του καθηλώθηκαν έξω από την συρματένια πόρτα της αυλής. Δεξιά ο πλάτανος όπως τον άφησε, μόνο ασυναίσθητα έριξε μια βιαστική ματιά για να δει αν υπήρχε ακόμα η καρδιά που είχε χαράξει με το σουγιαδάκι του και τα αρχικά Σ+Ε. Σαν κάτι να ξεχώρισε ανάμεσα στη φυλλωσιά. Τώρα θαρρείς έγιναν ασήκωτα τα πόδια του. Τα μάτια του ξαφνικά θόλωσαν και σχεδόν δεν έβλεπε μπροστά του. Τα δάκρυα άρχισαν να τρέχουν ασυγκράτητα και προσπαθούσε να πάρει βαθιές ανάσες, για να πάρει τη δύναμη να μπει μέσα στην αυλή. Μια γυναίκα που ήταν στην αυλή πλησίασε και τον ρώτησε ποιόν ψάχνει.

Δεν είπε ποιόν, απάντησε απλά:

- Είμαι ο Σταύρος βρε Στέλλα...

Κατάλαβε ότι ήταν η νύφη του, η γυναίκα του αδελφού του, που προφανώς δεν θυμόταν την μορφή του, μετά από τόσα χρόνια. Μια δυνατή φωνή έκπληξης και χαράς αναστάτωσε όχι μόνο τον αδερφό του τον Γιώργο που βρισκόταν μέσα στο σπίτι, αλλά ξεσήκωσε και την αδερφή του από το διπλανό σπίτι κι όλη τη γειτονιά που έτρεξαν να δουν τι συμβαίνει. Τα τρία αδέρφια σφιχταγκαλιασμένα έκλαιγαν με φωνή και φιλούσε το ένα το άλλο, χάιδευαν τα μαλλιά του, το πρόσωπό του, και ξανά αγκαλιές και φιλιά για να σιγουρευτούν ότι δεν ονειρεύονταν. Η γειτονιά όλη μάρτυρας αυτής της σκηνης έκλαιγε και χαιρόνταν μαζί. Σε λίγο άρχισαν να μαζεύονται, συγγενείς, ξαδέρφια, ανίψια, φίλοι, και ο καθένας ήθελε να πάρει κάτι απ' αυτή τη χαρά, καθώς περνούσαν από μπροστά

του και του συστήνονταν. Ο Γιώργης της Ουρανίας, ο Κώστας της Κατερίνας, η Μαρούλα του Θανάση, η Μαρίκα του Κωστάκη, η Πανσούλα του Σωκράτη...

Τα χιλιάδες ΓΙΑΤΙ που υπήρχαν μέσα στο μυαλό όλων ήξεραν πως δεν θα έπαιρναν ποτέ απάντηση, και δεν υπήρχε και λόγος να απαντηθούν, άλλωστε πώς μπορείς μετά από τόσα χρόνια να αναζητάς μια χαμένη στο χρόνο αλήθεια;

Και ποια αλήθεια είναι άραγε η σωστή, αφού ο καθένας έχει και αγωνίζεται για μια δική του αλήθεια;

Αυτή η αλήθεια ήταν το αιώνιο ερώτημα πολλών γενεών ανθρώπων και σοφών, και ακόμα να μάθει κανείς «τι εστί αλήθεια», αλλά μήπως ξέρει κανείς να πει με ακρίβεια τι το καλό και τι το κακό; Τι το σωστό και τι το λάθος; Από τα λάθη μας και τα πάθη μας μαθαίνουμε και πορευόμαστε, κάνοντας μερικές φορές τα ίδια λάθη. «Ο παθών και μαθών», έλεγαν οι παλιότεροι και μάλλον δεν είχαν άδικο.

Οι αγκαλιές τέλειωσαν προς το παρόν, λίγη ξεκούραση σίγουρα χρειαζόταν και το βράδι ένα τρικούβερτο γλεντάκι στήθηκε στην αυλή με συνδαιτυμόνες τους στενούς συγγενείς της οικογένειας. Το κρασί, όσο είχε απομείνει στο βαρέλι του σπιτιού, καταναλώθηκε χάριν του ποθητού επισκέπτη. Οι μέρες κύλισαν γρήγορα και η εβδομάδα που είχε σχεδιάσει ο Σταύρος να μείνει στο χωριό πέρασε γρήγορα. Ξαναθυμήθηκαν τα παλιά, είπαν τα δικά τους, τους μίλησε για τη γυναίκα του και τα δύο παιδιά του, τα πρώτα εγγόνια, τον αγώνα της επιβίωσης, τις δυσκολίες όλων αυτών των χρόνων, που ήταν υποχρεωμένος να ζει σε μια χώρα που την έκανε πατρίδα του αλλά πάντα γι αυτήν ήταν ένας ξενος, πρόσφυγας, απλά

ιδεολογικός σύντροφος που έπρεπε να χειροκροτεί τον κάθε Ζίφκωφ! Επιλογές δικές του που βέβαια δεν μπορούσε να τις φορτώσει σε άλλους. Αισθάνθηκε πολύ άσχημα, όταν έμαθε από πρώτο χέρι το τι τράβηξαν τα αδέρφια του για τις δικές του επιλογές. Κάπου φορτώθηκε με παραπάνω ενοχές, αυτές που χρόνια τώρα προσπαθούσε να αποσείσει από πάνω του.

– Τι να πω, ρε παιδιά, αυτά τα πράγματα δεν ξεπληρώνονται με ένα συγγνώμη κι από ποιόν να πρωτοζητήσεις συγγνώμη, από τη συγχωρεμένη τη μάνα μας, τον πατέρα μας; που πήγαν με τον καημό μου, από σας, από την Ελένη;

– Πάει κι αυτή έτσι έρημη και μοναχή, περιμένοντας τον στρατιώτη από τον πόλεμο που έβαλε τις ιδέες του πιο πάνω από τους ανθρώπους του.

Αυτό άλλοτε είναι καλό, άλλοτε όμως είναι πολύ βαρύ και πληγώνει πολλούς.

Σε μερικές ώρες ένα ταξί θα τον περίμενε στην πόρτα για να πάρει τον δρόμο του γυρισμού, για εκεί που έχτισε φωλιά πριν από σαράντα τέσσερα χρόνια.

Οι ίδιες σχεδόν σκηνές με την ίδια φόρτιση ξαναξετυλίχτηκαν στην αυλή. Αδέρφια, ξαδέρφια, ανίψια, φίλοι και γείτονες πέρασαν για το αντίο, με την ευχή σύντομα να τον ξαναδούν. Τους υποσχέθηκε πως αργότερα θα ξαναερχόταν με τα παιδιά του για να γνωρίσουν το σόι.

Δερβένι, Σαλονίκη, σταθμός, και τώρα πιο γνώριμη η διαδρομή αφού τόσες μέρες την έκανε καναδυό φορές με τον ανεψιό του. Έφτασε στο σπιτικό του γεμάτος και φορτισμένος με πρωτόγνωρα συναισθήματα. Διηγιόταν για μέρες τι έκανε, ποιους είδε, πώς πέρασε, τι εντυπώσεις αποκόμισε. Συμβούλεψε τα παιδιά του να πάνε να γνωρίσουν τους συγγενείς τους.

– Αίμα σας είναι, τους είπε, είναι κρίμα τώρα που άνοιξαν τα σύνορα να μη το εκμεταλλευτείτε.

Πραγματικά τα παιδιά του σε ένα εξάμηνο περίπου έκαναν το ίδιο ταξίδι, ιχνηλατώντας πάνω στην πορεία του πατέρα τους. Όταν γύρισαν, είχαν τις ίδιες γεμάτες από αγάπη εμπειρίες και διηγιόταν αυτοί τώρα στον πατέρα τους τα δικά τους. Μια σκέψη ατυχής, που πήγε να περάσει από το μυαλό τους, για να διεκδικήσουν κάποιο μέρος της περιουσίας του παππού, για... να τον θυμούνται, έσβησε άδοξα μόλις γνώρισαν από πρώτο χέρι την ιστορία των θείων τους που τράβηξαν τα πάνδεινα εξ αιτίας της φυγής του πατέρα τους. Με ποιο ηθικό σθένος λοιπόν τώρα θα διεκδικούσαν και μερτικό; Κι όμως αυτός ο φόβος έτρωγε τα σωθικά των αδελφών, γιατί άκουγαν για πολλές παρόμοιες ιστορίες που το δράμα του χωρισμού συνεχίστηκε για πολλά χρόνια μέχρι ο Θεός να δώσει τη λύση.

Αυτό που έμεινε τελικά ήταν αυτό το ταξίδι, το μόνο και τελευταίο, γιατί μετά αρρώστειες και θάνατοι είχαν τον πρώτο λόγο. Πάντως, για όσο καιρό έζησε ακόμα ο Σταύρος, έβλεπε ακόμα εκείνο το όνειρο στην αυλή του πατρικού του, όμως τώρα δεν ήταν εφιάλτης αλλά όνειρο χαράς, γιατί συμμετείχε στη χαρά και τη γιορτή της αυλής τους, όπως εκείνη τη μέρα της επιστροφής στο σπίτι του.

16. Ευωδία ζωής

Πάντα ένα καφές έδινε την ευκαιρία να κουβεντιάσεις πράγματα και να θυμηθείς καταστάσεις που αγαπάς ή που σε προβληματίζουν, αλλά αυτό που λύνει τη γλώσσα και ξεδιπλώνει τη σκέψη και τη θύμηση είναι ένα κρασάκι ή μια ρακή. Μετά την πρωινή λειτουργία και το καθιερωμένο καφεδάκι στην απλωταριά του εξωνάρθηκα του Άη-Θανάση, σ' ένα χωριό πνιγμένο στο πράσινο και στα οχτακόσια μέτρα υψόμετρο, με τη δροσούλα να χαϊδεύσει τα κούτελα μέσα στην καρδιά του καλοκαιριού, η παρέα απολάμβανε πραγματικά, αυτό που λέμε, μια ευλογία. Το χωριό μικρό και σχεδόν ακατοίκητο. Μόνο καμιά δεκαπενταριά-είκοσι ανθρώποι ανεβαίνουν το καλοκαίρι για να απολαύσουν τη μαγεία που τους στέρησε η πόλη και η εσωτερική μετανάστευση. Ο κυρ-Νικόλας στο κέντρο της παρέας να δίνει εντολές στη γυναίκα του να φέρει και κάτι ακόμα για μεζέ και να προσπαθεί να δώσει και την ψυχή του προκειμένου να περάσει καλά η παρέα. Και μετά το πρώτο και δεύτερο ποτηράκι, καθώς άρχισαν οι γνωριμίες να απλώνονται στο τραπέζι, ο καθένας φρόντιζε να πει για τα δικά του και τη ζωή του. Μια δημόσια εξομολόγηση, θαρρείς, ανθρώπων που ως χτες δεν γνωρίζονταν καν, κι όμως όταν το πρόσωπο «είναι σπαθί», όπως έλεγε ο κυρ-Νίκος, δεν διστάζεις να του ξεδιπλώσεις την ιστορία σου. Το χωριό που μας φιλοξενούσε γνώρισε πολλά στην ιστορία του και ακόμα περισσότερα γνώρισαν οι κάτοικοί του, μέσα στην μεγάλη

ιστορική διαδρομή του. Κάποτε το έλεγαν Χώρα, γιατί ήταν μεγάλο και φημισμένο. Όμως αργότερα έγινε Χωρούδα, γιατί έμεινε μόνο κι έρημο με λίγους ανθρώπους να κρατούν την άμυνά του. Τα πιο πολλά, παλιά και άγνωστα, μόνο σαν μύθοι διασώζονται από στόμα σε στόμα, μα αυτά που έχουν πιο μεγάλη σημασία και ενδιαφέρον είναι οι ιστορίες των απλών ανθρώπων. Πάνω στο τρίτο ποτηράκι η γλώσσα λύθηκε και άρχισαν οι πρώτες αφηγήσεις ζωής. Το χωριό ξαναζωντάνεψε τα τελευταία χρόνια και κάποιοι είπαν να ξαναχτίσουν τις μνήμες των γονιών τους και ξανανάψουν τα καντήλια τους. Το 1952 με βασιλικό διάταγμα καταργήθηκε ως κοινότητα, γιατί από την τότε εξουσία θεωρήθηκε ως τόπος επικίνδυνος για κατοίκηση και ως περιοχή που τα βουνά της έκρυβαν τους εχθρούς της έννομης τάξης και «Ήτο φωλεά αναρχο-κουμμουνιστοσυμμοριτών». Σιδηρόδρομος η λέξη, ακόμα και να την πεις, φαντάσου να τη γράψεις κι όλας. Μια απόφαση του 1947, που έδινε εντολή να εκκενωθεί το χωριό στάθηκε αδύναμη να διώξει τους ανθρώπους. Και πού να πάνε, πως θα ζήσουν, πως θα βουλευτούν, σε τι σπίτια, σε τι δουλειές; Όχι πως ζούσαν στον πλούτο και στην πολυτέλεια, αλλά να, και η φτώχεια στο χωριό έχει μια αρχοντιά, κι ύστερα στο χωριό όλοι μαζί ήταν σα μια οικογένεια που ο ένας παράστεκε στον άλλον και τον εσύντρεχε σε κάθε δυσκολία. Η οικογένεια του Νικόλα ήταν μεγάλη, οι γονείς και πέντε παιδιά, όλα μικρά στην ηλικία. Ο πατέρας μόλις που είχε βρει δουλειά και μάλιστα καλή για την εποχή, μια και προσλήφθηκε σαν χωροφύλακας και το 'χε να το λέει η κυρα-Άννα για το τυχερό του άνδρα της. Ήτανε βλέπεις δεκανέας στο στρατό, πολέμησε στο

Αλβανικό, είχε τελειώσει και όλο το Δημοτικό και έτσι είχε όλα τα προσόντα για μια θέση στη χωροφυλακή. Τα παιδιά μεγάλωναν όπως όλα τα παιδιά του χωριού με τις δυσκολίες της εποχής, τα δεινά της μετακατοχικής Ελλάδας, το φόβο του εμφυλίου που ήταν στο φόρτε του και από ζωή... φτωχά και χρόνια υπομονής. Το δασώδες του χωριού δεν άφηνε πολλές δυνατότητες στους ανθρώπους να φτιάξουν κάπως αλλιώς τη ζωή τους. Ξύλευαν το δάσος, έκοβαν πουρνάρια που τα προωθούσαν στα γύρω χωριά για τους φούρνους, είχαν τα ζώα τους και τα κοπάδια τους και πορεύονταν πάντα χαρούμενοι μ' αυτά που είχαν. Όμως, όταν ένας αδελφοκτόνος πόλεμος πληγώνει κάθε μέρα την ιστορία σου και τη ζωή σου, δεν τόχει σε τίποτα να δεις τη ζωή σου κάποια μέρα να 'ρχεται απάνω-κάτω. Έτσι έπεσε σαν κεραυνός μια μέρα πως ο πατέρας του, μόλις έξη μήνες θητεία στη χωροφυλακή, σκοτώθηκε σε μια συμπλοκή έξω από το χωριό. Ήταν δεν ήταν τριάντα τριών χρονών. Η μάνα του μόλις έκλεισε τα εικοσιεννιά της χρόνια και τα παιδιά το μικρότερο στα δύο και το μεγαλύτερο δέκα. Ο Νικόλας στα εφτά, μόλις που άρχισε να καταλαβαίνει τη ζωή και να γνωρίζει την πατρική αγάπη. Οι φωνές και τα κλάματα σημάδεψαν τη ζωή του και ακόμα θυμόταν τα μοιρολόγια των δικών του, καθώς αποχαιρετούσαν τον πατέρα του στην τελευταία του κατοικία, πίσω από την εκκλησία του Άη-Θανάση. Δεν έκλαιγαν για το νεκρό αλλά για τη χήρα με τα πέντε μικρά στην αγκαλιά της. Το σπίτι τους ήταν δίπλα στην εκκλησία και έμελε αυτός ο τόπος να γίνει αργότερα ο πιο αγαπημένος τόπος του Νικόλα, καθώς, που τον έχανεσ πού τον έβρισκες, πήγαινε «μια βόλτα στον μπαμπά», τότε για

ν' ανάψει το καντήλι, πότε να μαζέψει κάποια λουλούδια που αφθονούσαν στο βουνό και αρέσαν του πατέρα του, πότε να κάθεται με τις ώρες και να προσπαθεί να τον θυμηθεί όπως ήταν με τη στολή του χωροφύλακα, λεβέντης, ξανθός, γαλανομάτης με το λεπτό στριφτό μουστακάκι, που έκαιγε τις καρδιές των κοριτσιών, όπως έκαψε και της μάνας του. Έλα όμως που αυτή η τελευταία φωτιά που άναψε δεν έλεγε να σβήσει ποτέ. Ερχόταν η μάνα του και τον μάζευε απόγευμα από το μνήμα, τον έπαιρνε αγκαλιά και τον κανάκευε να γίνει καλό παλικάρι σαν τον πατέρα του και να συνεχίσει το όνομά του. Δεν τα καταλάβαινε αυτά ο Νικόλας και στο μυαλό του τριβέλιζε συνέχεια η απορία, γιατί δεν έρχεται ο πατέρας του τουλάχιστον στο όνειρό του να μιλήσουν και να παλέψουν όπως πάλευαν παλιά στ' αλώνι. Ο πόνος γινόταν βαρύτερος, γιατί οι έξη μήνες υπηρεσίας του πατέρα του δεν δικαιολογούσαν ούτε την ελάχιστη αποζημίωση ή σύνταξη. Έβλεπε τη μάνα του να κλαίει τα βράδια σιωπηλά και να προσπαθεί να μπαλώσει τα ρούχα τους που άρχισαν κι όλας να παλιώνουν. Το χωριό όλο στο πλευρό τους, αλλά πόση μπομπούτα και κατσαμάκι να περισσέψει από άλλους για να φάνε κι αυτοί! Οι συγγενείς έφερναν κάθε τόσο κάτι για στήριξη αλλά και κείνες οι κόττες που αλανιάρεις τριγύριζαν ως τώρα στο βουνό θαρρείς κι αυτές έκαναν φτερά. Όποιος προλάβαινε άρπαζε και μία. Η φτώχεια είχε γίνει σήμα κατατεθέν του χωριού γιατί, και οι δύσκολες καταστάσεις του εμφυλίου με τους αντάρτες μια φορά να κρατούν αυτοί το βουνό και μια φορά ο στρατός, δυσκόλευαν τους ντόπιους να ξυλεύουν το βουνό ή να κόβουν πουρνάρια για πούλημα. Όσοι κατάφερναν να πάνε στο βουνό διακινδύνευαν πάρα πολύ. Σε κάποια φάση σαν να φάνηκε ότι

ηρέμησαν τα πράγματα, γιατί μετά από τη μάχη του Σοχού ο στρατός κατάφερε και έδιωξε τους αντάρτες προς τη Νιγρίτα κι έτσι ανάσανε για λίγο το βουνό. Η κυρα-Άννα φορτώθηκε μια μέρα το τσεκουράκι, πήρε και τον Νικόλα μαζί, άφησε το μωρό στη γειτόνισσα, τα κορίτσια στη γειτονιά να παίζουν και πήρε το δρόμο για το βουνό.

– Ό,τι μαζέψουμε βρε Νικόλα, είπε, άλλα θα κρατήσουμε για το καζάνι της μπουγάδας κι άλλα θα τα πουλήσουμε να πάρουμε ψωμί.

Μάζεψαν δυό φορτιά πουρνάρια και με τον γαΐδαρο τα μετέφεραν στο σπίτι. Τα έβλεπε ο Νικόλας τα πουρνάρια να κάθονται στην αυλή και μαύριζε η καρδιά του. Πότε θα τα πουλήσουμε και πότε επιτέλους θα πάρουμε ψωμί; αναρωτιόταν. Στήνοντας αυτί στις κουβέντες των μεγάλων άκουσε πως το πρωί ο Βαγγέλης και ο Παναγής θα πήγαιναν στη Μπαλάφτσια για να ξεπουλήσουν τα πουρνάρια τους. Αστραπιαία σκέφτηκε πως ήταν η ευκαιρία της ζωής του να βοηθήσει τη μάνα του και να πάει κι αυτός μαζί τους. Δεν τόπε στην κυρά-Άννα, αλλά πρωϊ-πρωϊ κατά τις τέσσερις τα ξημερώματα είχε κι όλας φορτώσει το ζώο και ακολούθησε σε απόσταση ασφαλείας τους δυο χωριανούς του. Όταν στα μισά του δρόμου τον αντιλήφθηκαν τού 'βαλαν τις φωνές, πως μια σταλιά παιδί, ούτε τα δέκα δεν είχε κλείσει, κάνει τέτοιες αποκοτιές.

– Το ξέρει ρε η μάνα σου;

– Όχι...

– Τότε αλλοίμονό σου αν γυρίσεις στο χωριό.

Εννιά ώρες έκαναν να φτάσουν στη Μπαλάφτσια. Είχε πι-άσει κιόλας μεσημέρι. Οι δυο συγχωριανοί του πούλησαν αμέσως τα πουρνάρια στους πελάτες τους και ξεκίνησαν για την

επιστροφή. Αυτός άπειρος στις εμπορικές συναλλαγές έμεινε στην πλατεία του χωριού να κλαίει, γιατί δεν ήξερε πού να πουλήσει τηνπραμάτεια του.

Όταν τον πλησίασε ένας μάστορας από το χωριό και τον ρώτησε γιατί κλαίει, του διηγήθηκε το πρόβλημά του. Τον ρώτησε ποιανού είναι και είπε:

– Του Θανάση του χωροφύλακα που σκοτώθηκε.

– Καλά του λέει, σκούπισε τα μάτια σου, πλύνε λίγο και τα μούτρα σου στην τουλούμπα να φύγει η σκόνη από τα μάτια σου κι έλα να ξεφορτώσεις στην αυλή μου.

Έκανε σχεδόν μηχανικά ό,τι του είπε και πήρε το ζώο ακολουθώντας τον καλό του άγγελο.

– Πόσο ρε λεβέντη το φορτιό;

– Πέντε φράγκα, λέει ο Νικόλας.

– Γιατί ρε πέντε;

– Ε... δώσε όσα θες... είπε δειλά έτοιμος να κάνει έκπτωση...

– Βρε μπουνταλά όλοι τα πουλάνε είκοσι φράγκα, εσύ γιατί μόνο πέντε;

– Καλά ρε μπάρμπα δε ξέρω... δώσε όσα μπορείς.

– Πάρε το εικοσάρικο κι άμα ξαναφέρεις πουρνάρια στο χωριό φέρτα σε μένα.

Τα μάτια του γυάλισαν από χαρά. Λες να απέκτησα τον πρώτο πελάτη; σκέφτηκε.

Στην επιστροφή έκανε το γάιδαρο άλογο στο τρέξιμο, για να προλάβει τους άλλους, γιατί φοβόταν μην νυχτώσει στο δρόμο και πως θα φτάσει στο χωριό.

Σκεφτόταν και τη μάνα του και τον έλουζε κρύος ιδρώτας.

Μόλις άρχισε να σουρουπώνει μέσα στο δάσος και σταμά-

τησαν τα τζιτζίκια το τραγούδι και ξεκίνησαν οι γρύλοι, είδε από μακριά το σχολείο του χωριού να ξεπροβάλλει μπροστά του. Αναθάρρησε που κατάφερε να φέρει σε πέρας την αποστολή του. Η μάνα του, που όλη μέρα κόντεψε να τρελαθεί απ' την αγωνία, κατάλαβε την αποκοτιά του γιού της αλλά και δεν μπορούσε να τον αφήσει έτσι.

Την είχαν βέβαια ενημερώσει ο Βαγγέλης και ο Παναγής για το τόλμημά του και κάπως χαλάρωσε η ένταση.

Τον άρπαξε απ' το αυτί και βαρώντας με τη σκούπα τον πήγε ως το σπίτι φωνάζοντας.

– Γιατί ρε μάνα, μικρός είμαι; Κακό έκαμα; να πάρε και το εικοσάρικο απ' το αγώγι!

– Τι να το κάνω βρε το εικοσάρικο, άμα χάσω και σένα!!!

Όταν πήγαν στο σπίτι, τον αγκάλιασε κι άρχισε να κλαίει. Δεν θυμάται ο Νικόλας πόση ώρα τον είχε η μάνα του στην αγκαλιά της και έκλαιγε. Πρώτη φορά την είδε τόσο φοβισμένη.

– Δεν θα το ξανακάνεις, Νικόλα μου, πες ότι δεν θα το ξανακάνεις. Δεν είναι γιαβρί μου για την ηλικία σου αυτά. Εσύ είσαι για το σχολείο κι όχι για τέτοια πράματα.

– Μάνα, σχολείο με άδεια κοιλιά δεν γίνεται. Όταν πάω πονάει συνέχεια το στομάχι μου από την πείνα και δεν μπορώ να τα πάρω τα γράμματα, κι ύστερα σκέφτομαι συνέχεια τον πατέρα και φεύγει το μυαλό μου αλλού. Γιατί δηλαδή χρειάζονται γράμματα για να κόβω ξύλα ή να βοσκάω τα γελάδια στο βουνό;

– Χρειάζονται τα γράμματα για να μη σε γελάει ο κόσμος, να μπορείς να κάνεις και καμιά άλλη δουλειά, κι ύστερα απ'

ότι έμαθα δεν θα μείνουμε πολύ στο χωριό. Έρθε διαταγή λέει να φύγουμε από το χωριό μας σε πέντε μέρες το πολύ.

Αυτό δεν του άρεσε καθόλου. Αυτή η ξαφνική απόφαση του ξεριζωμού και η αβεβαιότητα της άλλης μέρας τον τρόμαξε πραγματικά. Πού θα πάνε, τι θα γίνουν; Πώς θα ζήσουν μια μάνα με πέντε παιδιά;

Το απόβραδο στον νάρθηκα του Άη-Θανάση στη σύναξη των κατοίκων αποφασίστηκε τελικά να εγκαταλείψουν το χωριό το γρηγορότερο. Η κάθε φαμελιά θα αποφάσιζε για πού θα πορευτεί. Άλλοι κατά Νιγρίτα, άλλοι στο Βερτίσκο, άλλοι στο Λαγκαδά. Όλοι κάπου είχαν συγγενείς να τους φιλοξενήσουν τον πρώτο καιρό μέχρι το κράτος να τους βολέψει σε κάποιο μέρος. Η Άννα με τα παιδιά της αποφάσισαν να πάνε σε μια θεία του άνδρα της που έμενε στο διπλανό Βερτίσκο, με την ελπίδα άμα τελειώσουν τα δύσκολα να ξαναγυρίσουν στο χωριό.

Η θεία τους καλοδέχτηκε, αλλά σαν άρχισε να περνά ο καιρός κατάλαβαν όλοι πως όση φτώχεια είχε η θεία την μοιράστηκαν όλη. Τα πράγματα δυσκόλεψαν ακόμα πιο πολύ. Ευτυχώς οι χωριανοί άνθρωποι καλοσυνάτοι και με συμπόνια δεν άφηναν τα ορφανά στην πίκρα τους. Από όπου περνούσε ο Νικόλας τον φώναζαν να τον φιλέψουν. Το ίδιο και τις αδερφάδες του, που αναγκαστικά πήγαιναν στα σπίτια και βοηθούσαν για να ξεπληρώσουν το ψωμί που τους έδιναν. Πόσο να μείνεις όμως στο σπίτι μιας φτωχειάς γυναίκας που κι αυτή δεν τα κατάφερε να πορευτεί;

Μια μέρα του ανακοίνωσε η μάνα τους πως το πρωί θα φορτώσουν τα πράγματά τους στο ζώο και θα κατέβουν στον Λαγκαδά, γιατί λέει η κυβέρνηση παραχώρησε ένα μέρος για

τους ανταρτόπληκτους της περιοχής. Έτσι κι έγινε. Τα λίγα υπάρχοντα φορτώθηκαν στο ζώο και πήραν το δρόμο για την συνοικία των ανταρτόπληκτων, που βρισκόταν σχεδόν έξω από το Λαγκαδά, στην παλιά μικρή σιδερένια γέφυρα. Όταν έφτασαν εκεί, δεν τους ενθουσίασε και πολύ το μέρος, φτώχεια και λασπουριά, αλλά βρήκαν κι άλλους συγχωριανούς τους που τους υποδέχτηκαν με χαρά. Τα λίγα υλικά που έδινε ο Δήμος για τα φτιάξουν το καλύβι τους τα πήραν και βοήθησαν όλοι για κάνουν ένα δωμάτιο, με χαρτόνια, λαμαρίνες, καλαμωτές, έβαλαν και μια κουρελού για πόρτα μέχρι να βρεθεί κάτι καλύτερο και πήραν τον πρώτο ύπνο τους στη νέα τους κατοικία...

Νύχτα εφιαλτική η πρώτη νύχτα, αλλά ήλπιζαν να βρουν το ρυθμό τους.

- Σπίτι, ας πούμε βρήκαμε, έλεγε η μάνα. Πώς ζεις τώρα με πέντε παιδιά. Και μόνο αυτό το πρόβλημα δεν την άφηνε για μέρες να ησυχάσει. Κουβέντιασε με κάποιους δικούς της ανθρώπους για το πρόβλημά τους και οι πιο πολλοί τη συμβούλεψαν να ψάξει να βρει δουλειά σε κανένα σπίτι για πλύστρα κι αν θέλει να βρουν κάποιες οικογένειες να πάρουν τα κορίτσια για δούλες. Υπηρέτριες τις έλεγαν τότε. Πόνεσε και μόνο που το σκέφτηκε, αλλά σε λίγες μέρες βρέθηκαν κι όλες κάποια σπίτια που προσφέρθηκαν να πάρουν τα τρία κορίτσια. Το μικρό, η Βαγγελίτσα; Τι θα γινόταν; Κινδύνευε από την αδυναμία να της μείνει στα χέρια. Τότε την πλησίασε μια γνωστή και της έριξε την ιδέα να την δώσει για υιοθεσία σε κάποια άτεκνη οικογένεια. Έτσι και έγινε. Βρέθηκε μια οικογένεια, όχι πλούσια, αλλά ζούσε ανεκτά και της έλλειπε ένα παιδί κι ήταν καημός μεγάλος. Η παρουσία της μικρής μέσα στο σπίτι τους έδωσε αρκετή χαρά, αλλά και η Άννα με τον

Νικόλα είχαν την ευκαιρία να τη βλέπουν κάθε μέρα και να την καμαρώνουν καθώς μεγάλωνε κι ομορφαινε.

Ο Νικόλας έκανε διάφορες δουλειές και βοηθούσε τη μάνα του σε όλα στο σπίτι, ακόμα δεν έχανε ευκαιρία να κάνει θελήματα, να πηγαίνει στα μπακάλικα και να μεταφέρει παραγγελίες στα σπίτια, εισπράττοντας το ανάλογο χαρτζιλίκι, ή να πηγαίνει στα ξυλάδικα και στα κεραμιδαριά και να κάνει καρένα μεροκάματο.

Έτσι καθώς η ζωή τραβούσε την ανηφόρα, που σχεδόν πάντα ήταν δύσκολη, πέρασαν τα χρόνια και η ζωή τους αντάμειψε για τον αγώνα και την υπομονή τους όλους. Τα κορίτσια μεγάλωναν στα ξένα σπίτια αλλά δεν ξέχασαν τη μάνα και το Νικόλα, συχνά στις γιορτές έρχονταν και συναντιόταν, τώρα όχι στα ανταρτόπληκτα, αλλά σε ένα μικρό σπιτάκι που νοίκιασαν και είδαν πρόσωπο Θεού. Αργότερα κατέβηκαν στη Σαλονίκη, ήρθαν οι προξενιές, οι αρραβώνες και οι γάμοι, τα πρώτα παιδιά και εγγόνια της κυρα-Άννας, και η ανηφόρα της ζωής τώρα άρχισε να γίνεται ισιάδι και να περπατιέται καλύτερα και χαρούμενα.

Αυτά σκεφτόταν ο Νικόλας κάθε φορά που μαζεύονταν γύρω από το κρεβάτι της κατάκοιτης πλέον μάνας του, που παρά τα μαρτύρια του βίου της έφτασε στα εννενήντα δύο χρόνια της να διηγείται τις ιστορίες της στα εγγόνια της.

Όταν κάποτε πέθανε και αργότερα πήγαν να κάνουν την ανακομιδή της, εκεί πίσω από την εκκλησιά του Αη-Θανάση, μια λεπτή αύρα ευωδίας σκόρπισε τριγύρω. Δεν κατάλαβαν αν ήταν από τα αγριολούλουδα που σκέπαζαν το μνημούρι της, ή αν ήταν η αύρα της αγιότητας μιας ζωής μαρτυρικής που δεν έχασε την ελπίδα της ποτέ.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΤΡΥΦΩΝΟΣ
Π. ΤΣΟΜΠΙΑΝΗ ΕΝΟΣ ΛΕ-
ΠΤΟΥ ΣΙΓΗ - ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ΤΥ-
ΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ ΜΑΡΤΙΟ ΤΟΥ
2017 ΑΠΟ ;;;;

